

289

Jaunā Gaite

289
VASARA 2017

VOL. LXIII ISSUE 289
SUMMER 2017

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief:

Juris Žagariņš
Phone: 413-732-3803; 413-519-8266
juris.zagarins@gmail.com

Art Editor:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com

Contributing Editors and Consultants:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Uldis Matīss,
Maija Meirāne, Sarma Muižniece Liepiņa,
Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Business Manager:

Tija Kārkle
15409 NE 4th St., Lot 50B
Vancouver, WA 98684, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive:
<jaunagaita.net>

Subscription rates:

1 year:	USD 39	EUR 37	CAD 52
2 years:	USD 76	EUR 72	CAD 102
Single issues:	USD 10	EUR 9	CAD 14

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

Contributions are tax-deductible
in the USA.

Printed by SIA Drukātava, Rīga, Latvia
and by TigerPress, East Longmeadow,
MA, USA

ISSN 0448-9179

62. GADAGĀJUMS 289. NUMURS – VASARA S A T U R S

- 1 Ilmārs Rumpēters – Glezna
- 2 Indra Gubiņa – Dzeja
- 5 Ilmārs Rumpēters – Glezna
- 6 Agnese Rutkēviča – Dzeja
- 10 Emilija Dikinsone – Dzeja
- 14 Mirdza Kate Baltais – Diena Solveigai
- 15 Ilmārs Rumpēters – Glezna
- 16 Benita Veisberga – Pieraksti
- 22 Ēris – Rožu vāze uz būvplāksņa
- 23 Uldis Bērziņš – Zeļļa stiķis / meistarstiķis
- 26 Sabīne Košeļeva – Bēdīgākā seja
- 29 Lāsma Gaitniece – Brīnumzālite
- 34 Otto Ozols – Atdzimšana

MĀKSLA

- 36 Daina Auziņa – Miervaldis Polis
  - 38 Ilmārs Rumpēters – Glezna
  - 39 Linda Treija – Rumpētera gleznas
- ### VĒSTURE

- 42 Madara Eversone –
LPSR Rakstnieku savienība IV

- 51 Agris Dzenis – Seno baltu kopmielasti
- 54 Miervaldis Polis – Glezna

55 DAŽOS VĀRDOS

60 LASĪTĀJU VĒSTULES

GRĀMATAS

- 61 Bārbala Simsone – Jānis Lejiņš
- 63 Miervaldis Polis – Glezna
- 64 Juris Šlesers – Toms Kreicbergs/Crosshill
- 68 Anita Liepiņa – Kangeris et al.
- 70 Lāsma Gaitniece – Arno Jundze
- 71 Lāsma Gaitniece – Andra Manfelde
- 73 Jaunizdevumu apskats
- 75 Miervaldis Polis – Glezna
- 76 JG LABVĒĻI

**JG pateicas par Ceļinieka, PBLA KF
un Labvēļu atbalstu.**

**Uz vāka Danielas Treijas Parafrāze
par Miervalda Poļa darbiem. 2016**

Ilmārs Rumpēters. *Katalonija*. 2009. Akrils uz audekla. 122 × 91cm

Par mākslinieku skat. Lindas Treijas rakstu 39. lpp.

Indra Gubiņa

KĀDS RĪTS

Starp augstceltņu pelēkiem mūriem
stāvu to ēnā zālāja vidū,
bet ar skatienu kāpjot uz augšu
pa daudzo balkonu margām un logiem,
kāpju uz augšu, kāpju pēc saules.

Rīta gaismā tad pievēru acis,
jo ziedu smaržu pameta vējš.
Un pēkšņi man liekas – esmu es pļavā,
pilnā ar puķēm un līganām smilgām,
ar laimes sajūtu mirklis ko dāvā.

Lai paldies tam spēkam, kas izdala gaismu,
tieši no pļavas, no tās, kurā puķes
atmiņu acīm vienmēr zied plaukumā,
pat starp augstceltņu pelēkiem mūriem,
pa kuriem ar skatienu kāpju uz augšu,
kāpju pēc saules, zinot tā sargās
ap mani jaušamo mūžības gaismu.
Stāvu es ēnā, bet gavilē sirds –
Cik skaists ir šis rīts!

2016

PAR TUVU

Pie loga jaunā liepa
jau taustās ar saviem zariem.
Būs skaisti, kad tie sāks ziedēt,
un smarža nāks istabā iekšā.
Tikai – liepa, kā jūtas liepa
tik tuvu mājas sienai
un akmens ceļam gar to?
Kur pletīsies zari pēc gadiem?
Kur viņas saknes spēs augt?
Ir grūti būt kokam starp namiem.
Par tuvu, par tuvu
nekam nav labi būt.

Siena liepu sarga no vējiem,
ziemā mūris tai siltumu dos.
Tomēr – gan saknēm, gan zariem
vajaga savu augšanas vietu.
Tāpat arī cilvēkam.

Par tuvu, par tuvu
nevienam nav labi būt!

2014

KĀ MĒNESS

... un atkal manu dienu sabojāja nakts
ar bezsapņu tumsu un domām
par citu ilgām vai kļūdām
un viņu iegribu sīkajām vēlmēm,
kuŗas pa manu dienu
tik nesaudzīgi vēl bradā.
Pienāk kad vakara krēsla,
mēness tāds pusapaļš skatās,
vai zemei sniegt sidraba starus,
un zvaigznēm neatļaut spīdēt.

Ai, mēness! Dod nakti ar sapņiem,
kas līdzīgi saulainai dzīvei,
neliekot domāt par tumsu
un visas pasaules bēdām.

Vai dzīve nav tāda kā mēness,
kam ritums noteikts un zināms?
Vien dzīvē, ko saucam par mūžu,
ir katram savs rituma laiks.
Un katram tas citāds.

2016

* * *

Aprīļa lietus

lej vasaras jausmu,
gan dvēselei, zemei,
gan stingumu mazgā.

Aprīļa lietus

atmiņu stīgās
gadskārtas baltas
savij un pamet
lāsēs ar ziemas
atblāzmu palsu,
klusī klauvējot
pelēkās rūtīs.

Aprīļa lietus

gaidīts kā viesis.
liks ābelēm ziedēt,
un dvēselei arī.

2013

PIRMS NAKTS

No manis atkāpjas dzīve –
kā nakts kopā ar gaismu,
kad rītos bēg mēness,
bet sauli vakarā
zvaigznes stumj projām.
Vai tumsā palikšu es?..

Bet kur palikāt jūs,
mani draugi un ceļa biedri?
Kur tagad jūsu dvēseles?
Vien brīdi īsu laiks ļāva
manā ceļā tām spīdēt
ik vienai ar savu gaismu.
Tumšs tagad kļuvis mans ceļš,
pa kuŗu tomēr vēl eju.

Vai tiešām no manis atkāpjas dzīve,
jeb no dzīves atkāpjies es?

2012

Indra Gubiņa (dz. Bencone) beigusi Lībekas Latviešu ģimnaziju, piecus gadus dzīvojusi Anglijā, kur *Londonas Avīzē* publicēti viņas pirmie darbi. Pārcēlusies uz Kanādu (1952), kur Toronto Universitātē iegūti akadēmiskie grādi: B.A. mākslas vēsturē un B.L.Sc. bibliotekāru zinībās. Strādājusi Ontario Mākslas galerijā, Toronto U. bibliotēkā un pie avīzes *Latvija Amerikā*. Publicētas 27 daiļliteratūras grāmatas, no kurām sešas apbalvotas (LPB Kanadas kopas balva, J. Jaunsudrabiņa balva prozā, KF Kr. Barona prēmija, Goppera Fonda balva un divas reizes PBLA KF goda balva). Daudz rakstījusi trimdas periodiskajos izdevumos. *JG* līdzstrādniece kopš 1957. gada.

Ilmārs Rumpēters. *Rudens raža*. 2010. Akrils uz audekla. 122 × 91cm

Par mākslinieku skat. Lindas Treijas rakstu 39. lpp.

Agnese Rutkēviča

Izlase no topošā krājuma *Prombūtnes*

I

Varbūt mūsu rokas ir nemākulīgi ķirurgi ar skalpeļiem,
nеспēdamas konstatēt jūtu rašanās vietu, tās izraisījušas
slimības blakusefektus - ilgas, vientulību, pārāgru pavasari.

II

Autobusā lasot Brodski, domāju, vai arī viņš, svešu skatienu
ielenkts, gribēja aizvērt acis. Varbūt mājupceļš ir tikai prombūtnes
turpinājums - aklas atmiņas, adatas acs, kurā ar tricošām rokām
mēģini ievērt diegu.

III

Ar katru dienu viņa kļūst līdzīgāka impresionistu gleznām -
tikai laiks akvareļu vietā izvēlas putekļus, steigu un bezmiegu.
Sapnī atnāk vectēvs un ilgi smaida, līdz viņa pamostas
ar tik sāpīgām rokām kā asni, kā saknes.

*

pieplok pieri ticīgi pirksti
zem plakstiņiem atkāpjas tumsa
pieklūp akmenim silta jūra
gaismas ieņemtas debesis
šķērso rītausmas pamodināta kaija

divām acīm divas acis
vēlreiz klusi lūdzas
nezaudē mūs
vēlreiz
Kungs

*

laiks mūsu atmiņas apracis
kā Mocartu nabagu kapos
turpināsim klusēt kā pamesta
orķestra bedre un
neiesim vairs tās meklēt
tagad vienīgi sapņos
Saljēri pamāj
un es vairs neatšķiru -
tās ir atvadas vai sveiciens

*

ziema, šis bezgalīgais klusums otas galā,
kā Munka plauksta pirms dūres,
atgaiņā atmiņas vai mušas,
kuras atmodušās ziemā
no kādas nepieskatītas uguns.

ziema, šī nekad nepabeigtā simfonija,
kā Gorecka skumjas, atgaiņā sejas,
kurās klusums atgādina salauztus
lietussargus mirkli pirms saules
ziema, šī pacietīgā nekustība,
līdzīga kritienam, kurš nevar
pabeigt pats sevi.

ziema. un sals pabeidz to,
ko kļiedziens
nevar

*

Pamosties, noglaudi suni. Ja tev nav suņa,
neglaudi suni. Ielpo. Skaiti līdz kamēr apnīk.
Ielpo vēlreiz. Atver aizkaru, nedusmojies
uz nesaklāto gultu un pēckara palagiem.
Atver logu, tikai esi uzmanīgs ar rokturi,
neielaid pirkstos rūsu, tu taču zini, ka tā ir
neārstējama ādas slimība. Nesēdi uz palodzes,
ja tā ir no bērza. Skabargas ir mazi miruši koki.
Nepieskaries nevienam priekšmetam,
nevienai nedzīvai lietai.
Aizbrauc uz laukiem. Izelpo.
Izej pļavā uzdiģt.

*

Viņa pamostas. Nomods pienāk kā smags kravas vilciens.
Rādio ir ieslēgts, palicis ar atvērtu muti visu nakti.
Viņa pieiet pie priekšmeta šņācošās sejas,
tā antena atgādina baltu buru uz sliksstoša kuģa.
Viņa izslēdz skaņu, kāda klasiķa pirksti paliek uz pēdējās
nots un nepabeidz fūgu. Klusums. Tikko vārītas kafijas garaiņi
sajaucas ar miglu. Tos šķir loga rūts. Viņa caur miglu vēro
putnu, kurš saplūstot ar koku, atgādina pirkstus. Klusums.
Džons Keidžs raksta vēstuli tiem, kuri dzird.

Pulkstenis ir precīzi 4:33

*

veltīts N.N

nāve ir neveikla kā meitene savās pirmajās
augstpapēžu korpēs nāve ir rīts ar sāpīgām potītēm
apavu izmērs kurš vienmēr par lielu pirmklasnieka
asara uz neatrisināma matemātikas uzdevuma

nāve ir mīļa literatūras skolotāja ar baltu krītu pirkstos
pie melnas tāfeles nāve ir tās meitenes bizē
kuru raustīji pēdējā solā pamatskolā
nāve ir liela mīlestība nokavēta satikšanās

vecas koka saknes ir nāve vecmāmiņas balss naktī
kad tā sauc vectēvu sapnī nāve ir tuvošanās sejai tumsā
tā atgādina kādu pilsētu kurā vairs nekad nesatiksīties

prombūtnes uzlauzta acis pēta karti, un tagad vienmēr skums
roka, ar kuru, ieradies Romā, viņa atvērs viesnīcas durvis
un, pirms tukšums ielauzīsies ainavā ar Kolizeju, viņa
mēģinās saukt un kāds atbildēs no drupām
ar čukstu

*

Vectēvam,

vējš atpūš atmiņu
ar tik vāju redzi
kā pieminekļiem

pieminekļi -
tie ir tikai ļoti veci cilvēki
ar tik stipru atmiņu kā uguns
kā necaurstaigājama istaba
sirds komunālajā dzīvoklī
kuru atļaujames irēt
vienīgi sezonā bez apkures

sezonā bez apkures
viņa pieskaras krāsniņ
tik aukstai kā vectēva seja sapnī
viņa pieskaras atmiņai
tā atveras kā atvilktnē
pilna ar prombūtni un
klusumu

kad pienāks laiks, viņa jautā
skatienam, kurš jau sen neskatās
atmiņai, kura atgādina žogu
bez nevienas ieejas tajā pusē
aizveras plaksti un skropstas
kā šuves aizglāsta acu rētas
viņa met trešo
smilšu sauju
pēc tam
tumsa

pabeidz

AIZ ROBEŽAS

varbūt tas ir tikai ziemeļu vējš un ilgu sabojāta sirds
varbūt tā ir valoda, kura vairs nav derīga aiz robežas
aiz robežas drikstam tikai klusi atcerēties mājupceļu
kuru tavs atvadu skatiens patur kā neizpērkamu ķīlu

varbūt tā ir vēsture, šī neērtā sega, ar kuru vairs
nevaram apsegties abi, un, ilgi lūkojoties svešas pilsētas pūlī,
sāk sāpēt acis. nogurušas rokas aizdedzina kārtējo cigareti
varbūt tā ir ielgusi atkarība no vientulības, no dūmiem bez uguns

varbūt tā ir tikai robeža, zābaki ar nepareizo izmēru
plakstiņi, aizvērti līdz asarām, sviedriem un izmisumam
nakts autobuss ar aizmigušiem pasažieriem kaut kur Eiropā
lēni virzās no punkta uz punktu, no tumsas uz tumsu

no rītausmas uz rītausmu, kas kā tagadne nekad neaizver acis
un paver ainavu kādas pilsētas centrā, kur pianists ar sāpīgām
rokām spēlē klavieres. tūkstošiem acu atskatās, un klusums tajās
uzvilcis bultas, cerības un ilgas, un klusums tajās apstādinājis
laiku, nemieru un naidu.

Agnese Rutkēviča ir dzejniece, rakstniece, dramaturģe un aktrise. *JG* lasītāji ar viņas dzeju zem literārā pseidonīma Anna Foma iepazīnās 2011. gadā (*JG267*). 2012. gadā iznākusi viņas pirmā dzejoļu grāmata *Jaunā Vāgnera klusēšana*. Skat. Katrīnas Kudumas recenziju *JG272*. Strādā Jaunajā Rīgas teātrī, Valmieras Drāmas teātrī un Lietuvas Nacionālajā drāmas teātrī.

Foto: Kristaps Kalns

Emīlija Dikinsone

Lai arī pirmais zināmais Emīlijas Dikinsones (Emily Dickinson, 1830-1886) atdzejojums latviešu valodā publicēts jau 1921. gadā Ņujorkas latviešu avīzē *Amerikas Atbalss*, viņas dzeja līdz šim Latvijas lasītājiem palikusi maz zināma. Šobrīd sadarbībā ar apgādu „Neputns” gatavoju viņas pirmo dzejas izlasi latviešu valodā *Aboliņš un bite*. Tai teksti ņemti no izdevuma: *The Complete Poems of Emily Dickinson*. Edited by Thomas H. Johnson. Boston-Toronto: Little, Brown and Company, 1955.

Atdzejotājs

487

Tev mīļš ir Kungs – to neredzēt –
Tu raksti tam – ik dienu –
No rīta – mazu zīmīti –
Un vēlāk vēl pa Dienu.

Tā Plaša Vēsts – Kā ilgojies –
Kā vēlies viņu skatīt –
Mīt Soļa attālumā – Viņš –
Es – Debess mājā – Skaties.

486

Šai Mājā es vissīkākā –
Savs Kaktiņš te man bija –
Tur naktī Lampa, Grāmata –
Un viena Ģerānija –

Šai vietā tvēru Avotu,
Kas nav vēl izsīcis –
Un vēl mans Grozs –
Cik atceros – Man šķiet –
Tas arī viss –

Es klusēju – ja vaicāja,
Īss sakāmais bij tad –
Es skaļi dzīvot – nespēju –
Kauns bija man no Kņadas –

Ja nebūtu vairs kā līdz šim –
Ja visi tuvie ietu
Reiz prom – tā bieži domāju,
Cik vientuļa – es mirtu –

487

You love the Lord – you cannot see –
You write Him – every day –
A little note – when you awake –
And further in the Day.

An Ample Letter – How you miss –
And would delight to see –
But then His House – is but a Step –
And Mine's – in Heaven – You see.

486

I was the slightest in the House –
I took the smallest Room –
At night, my little Lamp, and Book –
And one Geranium –

So stationed I could catch the Mint
That never ceased to fall –
And just my Basket –
Let me think – I'm sure –
That this was all –

I never spoke – unless addressed –
And then, 'twas brief and low –
I could not bear to live – aloud –
The Racket shamed me so –

And if it had not been so far –
And any one I knew
Were going – I had often thought
How noteless – I could die –

191

Ir Debesīm kāds noslēpums,
Ko Kalniem pačuktēt! –
Bet Kalni stāsta Dārziem –
Un viņi – Narcisēm!

Mazs Putniņš – lido garām –
Un visu noklausās –
Vai piekukuļot viņu –
Lai pastāsta man tas?

To nedarīšu – tomēr –
Jo nezināt – ir prieks –
Ja Vasara būs Aksioma –
Kuru apburs Sniegs?

Tēvs – glabā noslēpumu!
Un nestāsti man – nē,
Kas Safīrpuišiem padomā
Šai jaunā pasaulē!

214

Man dzēriens nekad nebrūvēts –
No Pērļu Kausiem dzerams –
Pat visās Reinas vīna Mucās
Tādu Dziru nerast!

No Gaisa – esmu reibusi –
Un Rasā uzdzīvoju –
Tā paiet – visa vasara –
Pa Siltas Zilgmes krogiem –

Draud „Saimnieks” Bītei reibušai –
No Uzpirkstītes triekšu!
Pat Tauriņiem – vairs nesmeķē –
Es dzeršu tik uz priekšu!

Māj sniega Micēm Serafi –
Pie logiem – Svētie skrien –
Un redz, kā mazā Žūpa iet
Pret Sauli – atspiesties –

191

The Skies can't keep their secret!
They tell it to the Hills –
The Hills just tell the Orchards –
And they – the Daffodils!

A Bird – by chance – that goes that way –
Soft overhears the whole –
If I should bribe the little Bird –
Who knows but she would tell?

I think I won't – however –
It's finer – not to know –
If Summer were an Axiom –
What sorcery had Snow?

So keep your secret – Father!
I would not – if I could,
Know what the Sapphire Fellows, do,
In your new-fashioned world!

214

I taste a liquor never brewed –
From Tankards scooped in Pearl –
Not all the Vats upon the Rhine
Yield such an Alcohol!

Inebriate of Air – am I –
And Debauchee of Dew –
Reeling – thro endless summer days –
From inns of Molten Blue –

When "Landlords" turn the drunken Bee
Out of the Foxglove's door –
When Butterflies – renounce their "drams" –
I shall but drink the more!

Till Seraphs swing their snowy Hats –
And Saints – to windows run –
To see the little Tippler
Leaning against the – Sun –

328

Es nemanīta vēroju –
Pa taku Putns gāja –
Viņš Tārpu pušu pārknāba
Un pliku notiesāja,

Un tad viņš Rasu padzērās –
Ko Zāle dāsni sniedza –
Un deva ceļu Vabolei,
Kas viņam garām diedza –

Tā ašās acis lūkojās
Visapkārt šaudīdamās –
Kā izbiedētas Pērlītes
Uz nemierīgās Galvas,

Kas Piesardzīgi grozījās,
Es Drupatu tam devu,
Un tad viņš spalvas izpleta
Un īrās mājupceļā –

Tā Airi Okeānu šķel
Ar sudrabainām vagām –
Tā Pusnaktī lec Tauriņi
Bez šļakstiem peldēdami.

258

Dažkārt gaisma Slīpi krīt
Ziemas Pēcpusdienās –
Smaga tā kā Meldijas
Katedrāles sienās –

Debešķīgi levaino –
Rētu neatstājot,
Taču iekšā maināmie –
Tur, kur Jēgas mājo –

Iemācīt to – Nevar –
Tas ir Izmisums –
Impēriskas skumjas
Debess sūta mums –

Atnāk, Ainava tad klausās –
Ēnas – klusu stāv –
Aiziet, un tad šķiet kā Tālums,
Kas uz sejas Nāvei –

328

A Bird came down the Walk –
He did not know I saw –
He bit an Angleworm in halves
And ate the fellow, raw,

And then he drank a Dew
From a convenient Grass –
And then hopped sidewise to the Wall
To let a Beetle pass –

He glanced with rapid eyes
That hurried all around –
They looked like frightened Beads, I thought –
He stirred his Velvet Head

Like one in danger, Cautious,
I offered him a Crumb
And he unrolled his feathers
And rowed him softer home –

Than Oars divide the Ocean,
Too silver for a seam –
Or Butterflies, off Banks of Noon
Leap, plashless as they swim.

258

There's a certain Slant of light,
Winter Afternoons –
That oppresses, like the Heft
Of Cathedral Tunes –

Heavenly Hurt, it gives us –
We can find no scar,
But internal difference –
Where the Meanings, are –

None may teach it – Any –
'Tis the seal Despair –
An imperial affliction
Sent us of the Air –

When it comes, the Landscape listens –
Shadows – hold their breath –
When it goes, 'tis like the Distance
On the look of Death –

1521

Tas Taurenītis Debesīs,
Kas nezin savu Vārdu,
Kas citiem meslus nemaksā
Un nealkst savu Māju,
Skrej augstu, tā kā tu un es,
Un pat vēl augstāk laižas –
Tik viegli un bez nopūtām
Būs nest mums savas raizes –

Atdzejojis Kārlis Vērdiņš

1521

The Butterfly upon the Sky,
That doesn't know its Name
And hasn't any tax to pay
And hasn't any Home
Is just as high as you and I,
And higher, I believe,
So soar away and never sigh
And that's the way to grieve –

Kārlis Vērdiņš kopš 2016. gada studē salīdzinošo literatūrzinātni Vašingtona Universitātē Sentluisā, Misūrī. Četru dzejoļu krājumu autors, jaunākais no tiem *Pieaugušie* (2015) saņēmis Literatūras gada balvu kā gada labākā dzejas grāmata. Vērdiņa dzejas izlasi angļu valodā *Come to Me* (2015) izdevis britu apgāds „Arc Publications”.

Mirdza Kate Baltais

DIENA SOLVEIGAI

Veltījums Solveigas Miezītes (1937-2015) piemiņai

Četrpadsmitā maijā, šogad,
tev paliks astoņdesmit gadi.

Cienīji un mīļēji
zinātni, mākslu,
Latviju,
ģimēni,
draugus –
un vēl daudz,
mums pat nezināma.

Ar astoņpadsmit
jau līgava.

Pa kuru laiku
Tu dzemdēji un izperināji
trīs bērņus,
trīs tavas lielās dāvanas pasaulei?

Pa kuru laiku
izstudēji visas grāda pakāpes
kamēr atlika tikai tas –
tevi iesēdināt par profesori?

Pa kuru laiku
ar Zigi, tik vareni daudz
pasākumus un brīnumainus
piedzīvojumus veici – tautai,
ģimēnei, personīgi?

Pa kuru laiku
Tu dziļi, intīmi sadraudzējies
ar tik daudz, dažādiem cilvēkiem,
arī no dažādām tautībām, liekas
visos šīs zemeslodes stūros?

Arī ar mani sadraudzējies,
vispirms lēnās pastaigās gar
Elbas krastu.

Tu man biji vajadzīga!
Tu man sniedzi atslēgu –
pat pati atvēri vārtus man –
uz plašu latvietību
un latviešiem visur,
atvēri man acis, devi man saprotamu
to, ka latvieši nav tikai bēgļi,
bez jeb kādas cerības, *lūzeri*,
zaudējuši visu:
visvairāk savu valodu,
savā zemē.

Es gribēju vairāk,
vienmēr vairāk, no tevis –
pat krietni noskaitos kādreiz,

nelaimīga, ka bija jāņem tik,
ko varēji man dot.

Todien, tava tēva bērēs,
es sēdēju solā blakus
manam dzīves biedram,
kādas pāris rindiņas tev aiz muguras,
kad pārņēma mani apziņa –
skats mans uz tavu,
jau sirmo, pakausi –
tavs tēls uz priēžu koka zārka,
kurā gulēja tavs mīļais Tētiņš –
mani pārņēma stipra apziņa:
es milu tevi, Solveiga.
Jā, tik vienkārši tā,
es tevi milu.

Un greizsirdība, uz citiem
kas tevi mīl,
kurus Tu mīlēji
ar to samazinājās;
tagad varēju tos
mazliet labāk saprast –
pat, pie sevis, sniegt tiem
kopēju līdzjūtību.

Mēs, tev
piedotu visu.
Bet, jā! kā bulta,
no sirds sirdī,
Tu mēdzi uzreiz,
un pēkšņi,
trāpīt saņēmēja
būtību –
un to apgaismot.
Neaizmirstami.

Esam un būsīm priecīgi,
pateicīgi – dziļi pateicīgi.

Pateicīgi, ka Tu biji.
Priecīgi, ka Tu esi
un būsi!

Solveiga,
tava harizma
vienreizējā
paliek.

Tava mīlestība
paliek.

Tu paliec:
Sumināta!

[2017]

Mirdza Kate Baltais ir vēsturniece, autore un
līdzautore dokumentu sakopojumiem par II
Pasaules karu. Pirms pensionēšanās strādāja
Toronto universitātes izdevniecībā.

Ilmārs Rumpēters. *Zilais putns*. 2010. Akrils uz audekla. 122 × 91cm

Par mākslinieku skat. Lindas Treijas rakstu 39. lpp.

Benita Veisberga

PIERAKSTI

Vēl viena globalizācija. No rīta tepat dārzā pie loga atnāk meža tītariene. Pakašājas, paskatās apkārt, lēnām paliek kādu soli. Pagroza galvu uz vienu pusi, otru, izstaipa spārnu. Kā viņa te atkūlusies? Paliela, kustas lēni, grūti iedomāties viņu lidojam. Viņa būtu ieliedējama šajā apvidū netālu no Sanfrancisko, kopā ar autiņiem, suņiem, puikām, kas drāž pa ceļu ar saviem divriteņiem?

Pieliedēs, saliedēs tītarus ar autiņiem, latviešus ar krieviem. Latviju ar Krieviju. Tādas muļķības, bez savainošanas, iznīcināšanas tas nav izdarāms. Atmetīs dabas lielās likumības, jauks un šķīdinās to, kas pastāvēšanai paturams savs. Simtiem biedējošu zīmju rāda, kas tad ir. Kas notiek Ukrainā. Nāvēšana, saārdījums, drupas, tautu liedē klāt citai, taista par to, kas tā nav. Tas neiet, kāda dziļa īstenība to nepieņem. Arī simtiem gadu ilga varmācība un apspiešana to nepanāk, krievu caru sāktā Ukrainas pieliedēšana nestrādā

vēl šodien, rada jaunas ciešanas. Ukraiņi nav krievi. Priede ir priede, un egle ir egle. Būtiska, brīnišķa Dieva dabas likta atšķirība. Cik garšīgas Jelgavā bija ar citām vielām, citām vidēm nesaliedētās zemenes. Un beidzamais laiks dzīvi bez mēra neliedēt kopā ar mašīnām un robotiem. Tik daudz iespaiduma kļūdu rakstos kā šajā tehnoloģijas ziedu laikā nav redzētas.

* * *

Bet manam dzīves biedram reizēm bija jātaisa keramika. It neko citu, jāmicā un jāveido māli. Ienāk virtuvē: vai tev nav vajadzīgs kāds saimniecības trauks, es varētu uztaisīt. Jā, cepumu trauku. Tādu ar vāku, piparkūkām. Ļoti labi, viņš uztaisījis, tūliņ aiziet uz darbnīcu. Pagāja kāds laiciņš, sāku jau piemirst. Vienu dienu pārved no dedzināšanas „savus mālus”, un starp tiem ir saimniecības trauks. Biezs. Pasmags. Rotāts ar diviem atsevišķi veidotiem plikņiem. Tāpēc biezs, lai ir kur tos piedarināt. Viena plikņa liektā mugura veido vāka rokturi, otrs tāpat, tikai skaistumam. Kad cilā, jāņem uzmanīgi ar abām rokām, jātur pie krūtīm. Par likšanu virtuves skapī nav ko domāt, stāv uz grāmatu plaukta. Tajā ir vieta piecām vai sešām piparkūkām, kas tur nekad nav ieliktas.

Tā bij, radās kas neparedzēts. Aizgāja uz citu pusi, apgriezās pavisam otrādi. Kādreiz, lietīšķās jomās, tas būtu varējis šo to satricināt, tomēr nekas briesmīgs nenotika. Sakrājušās nesamaksātas soda naudas par nepareizu braukšanu. Nogriešanās pa kreisi, kur drīkst griezties tikai pa labi, un ja nesamaksās līdz tādām datumam, tiks cietumā vai ko tādu. Vai tad vienmēr var izdarīt pēc priekšrakstiem. Atminos nopietnību viņa sejā, ar kādu viņš grasījās taisīt saimniecības trauku. Un kāds tas izveidojās, cik pavēlošāks bija cits spēks. Tāpat kā daža Kalifornijas ainava pārvērtās latviešu pirtiņā. Vēl viena neuzrakstīta grāmata.

Par viņa eļļām, ūdenskrāsām, kafijas gleznām. Par pretmetiem viņa darbos. Ātri uzvilcumi, uzrāvumi, it kā nesakarīgas aizmugures; un citreiz smalka, uzmanīga pietuvošanās brīnumainiem saskaņas mirkļiem dzīvē un dabā. Nemitīgi izmēģinājumi, lietojot gleznošanai pienu, piķi, kafiju, piltuvītes, kas darinātas pavisam kam citam. Viņš atrada, ka ar tām var uzvilkt zirnekļa pavediena smalkumam līdzīgas līnijas, kas taču bija

nepieciešams. Iespējams, ka šie meklējumi un dzinuļi viņu kavēja rūpēties par pabeigto darbu tālāko likteni. Kad tie nāca gatavi, viņš jau ar vienu aci raudzījās pēc kā cita, pastūma malā.

Puķu un seju serijas, neskaitāmu izjūtu pārādīšana ziedos, stiebrus, vaibstos. Ne ziedu attēlojums, bet ziedi kā skatāma izteiksme domām, jūtām, pārdzīvojumam. Vēlāk viņš to pašu darīja ar sejām, bet tikai ar sieviešu sejām.

Mani saista pēkšņi, ātri, bez iepriekšējas sagatavošanas veiktie gleznojumi. Uz kāda kārbas vāka, veca gleznojuma otras puses. Nepietiekamība, trūkums, neprofesionālitate? Ne reti tie ir ar īpašu dzīvuma spēku. Atklāj arvien jaunas vērtības, it kā tur būtu ielikta stipra dzīvības deva ar savu pastāvēšanu un tālākdzīvošanu. Lāgiem vairāk nekā „kārtīgi” gleznotajos.

Ne tikai Ēra, es to redzu arī citu darbos. Kad aizmirst amatnieciskās, veikalnieciskās prasības, kad ir tikai viens: šis brīdis. Tas, kas ir. Tepat pie sienas Kalmītes rudens ainavā uz mazliet negluda papas gabala ir brīnums: biezs eļļas krāsas triepiens kā kustība. Dīvaiņa, nekustīga kustība, un taisni tas skarba skaistums, ko Minesotas ziemeļos rada saulains auksts vējš un nodzeltējuši zari. Milzīgu spēku – gaismas, vietas, laika īstenums un cilvēka spēja šo dzīvumu ielikt krāsas triepienā. Te tas dzīvo man līdzās pus gadsimtu uz papas gabala, tā skaistumam ar gadiem nevis mazinoties, bet pieaugot. Tie ir visdzīvākie eļļas krāsas triepieni, ko savā mūžā esmu redzējusi.

Ēra rožu vāze, uzgleznota uz kāda būvplāksņa pārpalikuma. Katru dienu saņemu tās palīdzību. Tur ir gaisma, tumsa, grūtums, skaistums, iznīcības draidiem pāri stiebrī un ziedi, tur parādās, ka tie ir stiprāki. Bet nemēģinot neko iestāstīt. Tas ir uzvilks pāris minūtēs, drīzāk uzvilcīs pats, kādam spēkam iemetoties gleznotāja rokā, vadot to bez viņa ziņas. Staigāšana lāgiem vairs nav droša, katru dienu, pirms eju lejā pa kalnu pēc pasta, brīdi stāvu pie gleznas, uzņemu stiprinājumu. Tur ir stiebra gandrīz salūztošs smalkums, un tur ir tā paša stiebra spēja celt ziedu pretī gaismai, spēja turēt pasaulē ziedēšanu. Brīnumaini. Labi, ka dzīve bija kopā ar to.

Vēl kas ar šo gleznu, tās aizmugure. Tukša, neizstrādāta, it kā vienaldzīgs krāsas pārklājums, lai būtu apsegts pamats. Vai viņš, uzmanību ziediem un vāzei veltīdams, būtu atstājis kaut ko nepabeigtu? Bet tas nekad nav dziedis baudīt gleznu. Saturs ziedos, vāzē, apkārt nekas nav vajadzīgs. Apmēram tā to redzēju līdz šim. Un nu, pēc gadiem, pēkšņi ieraugu aizmugures tukšumā dziļu saturu: milzīgo vienpatību, atšķirtību, kādā būtnes pastāv šajā pasaulē. To skaistums, prieks, izmisums vispirms deg viens. Es nedomāju, ka viņš to rādīja apzināti. Tas parādījās pats, mākslinieka sniegtajam tuvu vēl cita zināšana.

Un gleznas, par kuŗām man bija viņam jāpasaka, kas tajās nepareizi! Nepaguvu. Vēl tagad skatos uz to vienu. Brīnišķīgi āboli. Un augšmalā ņemts un iegleznots nevajadzīgs gaišs plankums! Kāpēc viņš tā darīja? Taču vājina, jauc. Gribēju jautāt kādam zinātajam, vai maldos, pie reizes paprasīt kādam no mūsu gleznotājiem draugiem. Un viņi nu nomiruši. Tagad ir tas.

Te gaitenī ziedu gleznojums, divas vāzes. Viss pelēkos toņos, cik reizes esmu gājuši tam gaŗām. Un nesen ieraugu, ka viena stiebra pāris centimetru gaŗa daļa ir zaļa. Viens zaļš stiebrīņš, viss pārējais pelēks. Bet labi, der. Pasaulē bija brīdis, kad viņš vērgi skatījās, tad izšķīrās, paliecās, paņēma uz otas gala puspilīti zaļā, ievilka svītriņu. Un te

tā ir, te es esmu kopā ar to, ar visiem šiem dzīvajiem vilcieniem, līnijām, krāsām. Arvien skaidrāk apzinos to ietekmi, līdzību tam, kā manu dzīvību skaņā daba. Es gribu to tuvumā. Man grūti domāt par šķiršanos no tā, par to saiņošanu, sūtīšanu kaut kur projām, kas būtu jādara.

Aiziedams, gulēja savā istabā kluss un gaišs. Jā, kluss un gaišs, par to man jādomā. It kā pretruna, gan aiziešanas laika grūtumam, gan tam, ka dzīvē tās nebija tieši viņa galvenās iezīmes. Mierīgs, nopietns, gaišu, gludu pieri starp saviem grāmatu plauktiem. Tas arī bija pareizi, ka tie bija klāt, tie piederēja viņa dzīvei. Kaut kas tais dienās te bij kā no debesīm nolaidies, palicis manā apziņā. Kāda palīdzība. Neteica neko par saviem darbiem, ne arī citu, ko dažkārt piemin šādās reizēs, mantas, naudas. Jauda, ka ir ejams un gāja. Tāds bija brīdis, plaušu vēzis notiek ātri. Tikko spēju turēties līdz kā tas gāja, bija jau noticis. Bet Ārim teica, lai pasūtina mums latviešu rupjmaizi, kas sludināta kādā avīzē. Pēdējais norādījums.

Jā, Ēri, mūsu rupjmaize. Mūsu rijas, klētis, tava abriņa. Mūsu ābeles, ozoli, bērzi, gatves, dārzu un ceļu malas. Koka sols mājas galā, celiņš uz aku, es to redzu visā, kas vēl tavā istabā. Tavos zīmuļos, otās, studentu cepurē, adrešu grāmatiņā, visā kas te palicis aiz tevis, mūsu Latvija.

* * *

Šodien zils un zaļš. Zaļā zālē zili ziedi, zaļās lapotnēs zilspārņu zibšņi. Arī zilpelēkie lietusskāņi un retie gaišzilās debess gabaliņi to starpā pievienojas šai dziesmai. Vēss, tik uz īsiem brītiņiem parādās saule. Tad rāsas lāse maurā uzmirdzina vienu zilganvioletu dimantu.

Dienas kartībā terorisms, politiķi min Krieviju par sabiedroto tā apkaļošanā. Sabiedrosies terorisma apkaļošana ar valsti, kas pati viena no lielākām teroristēm, kāda bijusi un ir. Vai tie kungi nav kaut ko sajaukuši. Pašlaik jau atkal rādās Krievijas sadarbība. Tā sakās apkaļojam islāma teroristus, bet bumbos Sīrijas iedzīvotājus, kas ir pret Asada/Putina režīmu. Saka vienu, dara citu. Krievijas

melu kultūra, padomju, pēcpadomju gados nostiprinātā par būtisku valsts dzīves sastāvdaļu. To tie sadarbotāji labāk lai patur prātā.

Sīrijas miljoniem bēgļu radītie nemieri Eiropā taču ir sekas terororam, ko Krievija ar Asadu tur strādā piecus gadus. Pastāvīgā cilvēku, mājvietu bumbošana, nogalināšana, pārtikas trūkums un bads kā ieroči pret viņiem. No tā glābj dzīvību. Nepieredzētā daudzumā aizbēg uz Eiropas valstīm, rada nemierus. Ja grib ko labot, vispirms pārtrauc to. Tā vietā gadiem gaužas par briesmonībām, kas notiek, piemiedz acis pret tiem, kas tās rada, un Putins nevar vien nopriecāties.

Krievijas pastāvīgā saikne ar nemieriem, nāvēšanu, iznīcināšanu, drupām, to, kas pašlaik ir tās darbalaukos Ukrainā un Sīrijā. Smagu ciešanu radīšana šodienā un ilgam laikam uz priekšu, atkal un atkal. Padomju laikā miljoniem cilvēku nogalināšana gulagos, iebrukumi Austrumeiropas valstīs. Tad Čečenija, tad Gruzija, tad Ukraina, tad Sīrija. Paskaidrojot tiem, kas to nesaprot, par savas valsts lielum, varenumu, vietu starptautiskās kārtības veidošanā...

Te ir kas ievērojams, Krievijas domāšana. Uzskats, ka tas, ko tā pašlaik veic Sīrijā, ir viņu valsts varenums, šī īpašā saprašana par to, kas ir varena valsts. Iebrukumi citās zemēs. Par parastu dienišķību kļuvusi cilvēku nāvēšana. Pakļauto kaimiņzemju iedzīvotāju šķiršana no mājām milzīgos apmēros.

Mājvietas liegums tautai ir tās nīdēšana. Krievijas kvēlā nodarbošanās, paņemt tās zemi, valdīt tur. No šāda varenuma bēg, pirms 70 gadiem simtiem tūkstošu no Austrumeiropas, šodien miljoni no Sīrijas, no Krievijas bēg. Pašu ļaudis arī. Tā sāk jau tukšoties. Tautu kapsēta. Bet modernizēta, ar džetiem un bruņukuģiem, pārceļama un izplatāma ārpus Krievijas, šī doma, ka tas ir valsts lielums... Dievs lai nedod, Dievs lai pasargā.

Sabiedroties ar tumsonību un slimumu, kas tur izaudzis, ilgstoši dzīvojot varmācībā un melos, savainojis gan lietišķas, gan garīgas vērtības tautā, uztur karstus un aukstus karus, apvienoties ar to kopīgiem pasākumiem – ? Tā kā par traku. Derētu pārbaudīt, kurš īsti lielāks terorists, tā saucamā islāma valsts vai Krievija. Kas – un tikai pēdējos gados – nogalējis vairāk cilvēku, izpostījis vai-

rāk mājvietu, pilsētu, vai tā, gadījumā, nav Krievija. Varbūt tie kungi sāktu apjēgt ar ko darīšana. Ilgi uzturēts, izkopts valsts terorisms bīstamāks par islāma karstputru mežonībām. Tik augstu valstiskumā pacelts un iestrādāts terorisms nav bijis. „Mūsdienu lielākā humanitāra katastrofa”. Kas tur strādā? Kas tur piedalās? Te tas atkal ir. Cik lielā mērā Sīrijas katastrofa, bēgļu miljoni ir kārtējais Krievijas darbs?

Publicistika? Nekas, tas lai nozīmē, ka turos līdz laika garam. Līdz sajaukuma radītam sajukumam, kas tagad ir, īstenība jāņem vērā. Un mūža galā vedas pieminēt, kas labs, kas ļauns. Manā dzīvē lielākais ļaunums bijis no Krievijas. Atšķiršana no Latvijas, dzimtās vietas, valodas, tautiskās piederības, būtisku pamatvērtību aizliegšana un savainošana. Krievijas dzīves apvienojums ar liekulību un meliem pretīgākais, kas redzēts. Bet ar to lapu nevar beigt. Labākais, apbrīnojamākais daba. Tās spēks, skaistums, iedvesma, palīdzība, Dievs. Pat šajā savainotajā laikā.

Pie loga zaļš zars, tā elpa.

* * *

Pa logu redzu, kā mazs zils putns, spārniem saulē zibot, metas virsū trim meža baložiem, kas staigā pa mauru šo to uzknābādami. Pie-nākuši par tuvu krūmam, kur viņam ligzda, pašlaik perē bērnus. Viens pats, baložu lielākumam un vairākumam kā nebijušam, bez mazākām šaubām, viņš triec tos projām. Un viņi arī lēnām aizstaigā citur.

Pašā laikā. Spilgti parāda, ka Eiropas valsts-vīros aplamnieki uzstāj dalībvalstīm noteikumus ieceļotāju uzņemšanā, neatstāj pašu ziņā. Katrai taču atšķirīgi apstākļi, pieredze, iespējas. Galvenais, tas ir pretī lielajai īstenībai par tautas un zemes īpašo savstarpējo saistību, cittaunieši to bieži apdraud. Tāda virspusība neder. Rupjas, nepārdomātas pavēles rada nesaskaņas, vājina Eiropas vienotību. Cerams, ka viņi vēl pārdomās, citādi izrādīsies, ka baložiem un zilspārņiem par dzi-vi vairāk saprašanas nekā viņiem.

Kā putna svētā pārliecība mirdzēja rīta staros! Katram savas mājas, sava vieta.

* * *

Līdzsvars nedrošāks. Klausoties Metropolitēna operas pārraidīto „Zemnieka godu”, melodijas, balsis bija aizraujošas, vilka kustēties līdz, gandrīz apgāzos. Kā lai to tagad saskaņo, gals nāk, bet mūzika ir un paliek debešķīga. No tā, ko radījis cilvēks, vistuvāk Dieva veidotajam ir mūzika. Tā ir līdzīga gaismas iezīmētu mākoņu slīdēšanai debesīs.

No rītiem, atvelkot logam aizkaru, iegājies paskatīties pretī uz lielo cipresi, tur arvien parādās kas labs. Šorīt tā. Agrs, dārzs, ciprese, visa apkārtnē vēl krēslā. Bet galotnē uz divu augstāko zaru galiem saule. Divi mazi, spilgti gaišumi, vieni lielā pelēcībā, bet spoži un droši. Viņi ir stipri. Viņi ir kopā ar īstenību, viņi rāda, kas ir. Saule ceļas, tik tālu jau atnākusi, turpinās nākt, viņi augs un būs. Un mēs visi, ziedi, zari, putni, cilvēki ceļamies un sākam savas gaitas. Mēs esam saistībā ar spēku, kas tur mirdz, lielā saule kopā ar divu zaru galiem.

Tas palīdz. Pašlaik viss tik pilns nelādzību. Cilvēkiem nogriež galvas, lepojas ar to. Āfrikā nāvējoša slimība, Ukrainā krievu kārtējie posta darbi. Ar to nevar, ciprese tūlīņ no rīta parāda divas mirdzošas galotnītes.

* * *

Esmu aizgājusi no cilvēkiem. Varbūt tālāk nekā vajadzētu, reizēm kaut kā žēl. Arī viņi no manis.

Un kas atrodas? Sarkankoki. Stāv visapkārt tuvāk un tālāk, dārzos, nogāzēs, uz pauguriem. Viņu izteiktais augšupvirziens. Koka ļoti augstais, spēcīgais stumbrs ir taisna līnija uz augšu, no saknēm līdz galotnei. Nekādu noviržu, nekādu šaubu par to. Un uz stumbriem saules laukumiņi, redzami arī uz tālākiem kokiem, drusku kā pārsteigums. Dienas gaitā pa laikiem paceļu acis, paskatos, kādi tie ir. Viņi mainās. Citreiz spilgtāki, citreiz bālāki, dienā gaišpelēki, no rītiem un pievakarēs sārteni. Nemanāmi slīd ap stumbru, kā dzīvas būtnes, pat apmākušās dienās tur ir viņu klātie – viņu zināmās vietas stumbrā, kas atkal būs gaišas, kad iznāks saule. Tur ir kāda sadzīvošana. Man no tā kas tiek, aizskaņ, pieņem, katru dienu paraugos uz viņiem. Sākusies sazināšanās ar sarkankokiem.

* * *

Manas grāmatas, tā sauktie „kopotie raksti”, varētu būt vienas dzīves stāsts, tāda aptuvena autobiografija. Šis tas, protams, drusku pamainīts, pielikts vai atmests, tomēr pamatos tas, kas bija. Ne ka tā darīju ar sākotnēju nodomu. Tā vedās, un es tam paļāvos, īstenība arvien likās svarīgāka, pievilcīgāka par izdomu. īstenībai neatbilstošais drīzāk nepaticis. Atceros, pēc Tolstoja vēstuļu grāmatas izlasīšanas, atkal paņēmot viņa „Augšāmcelšanos”, traucēja vēstījums par varoni trešā

personā. Kad vai ik lapā, gan tiešāk, gan netiešāk ir skaidrs, ka viņš runā par sevi, savu pieredzi, pārlicību, domām. Klāt tāds piekarinājums, muižnieks ar citu vārdu. Priekš kam? īstenība pārāka.

* * *

Visādi brīnumi atklājas, kad cilvēks viens sēž dārzā. Tās zilītes. Viņas te atlido zibens ātrumā, iemetas izvēlētā kokā un nenositas. Tūliņ skatās apkārt, ko darīs tālāk, groza melnās galviņas. Tāds nolemšanas un izdarīšanas ātrums, nadziņi sekundes daļā atrod un aptver vajadzīgu zaru. Skatos putnos, it kā agrāk nebūtu tos redzējusi. Divi ātri lido viens otram līdzās un visu laiku patur vienu noteiktu attālumu savā starpā, nesaduras. Tā viņi var, kā divi džeti. Bet pārāki, bez trokšņa un izdedžiem. Īpaši apbrīnojami ir viņu ātrie lidojumi lielākos vai mazākos baros bez saskriešanās. Met lokus, pēkšņi drāž uz citu pusi. Aizlido uz egli un pašsaprotami iesēžas katrs savā zarā. Kādas spējas tur ir!

Un kovārņi, ar tiem ir pavisam kas īpašs. Divi, trīs, viņi uzlido augstu gaisā un tur riņķo. Tik augstu, ka nemaz vairs nav skaidri saskatāmi. Mierīgi, noteikti, spārnus nekustinādami, lēni planē tur. Izskatās cēli, kā nodošanās kādai augstākai īstenībai. Pilnīgs pretstats tam, kā viņi te lejā skrien un ķerc. Viņi kaut ko zin. Viņiem ienāk prātā kas cits, un viņi to grib, uzlido tur un riņķo.

Es teicu, ka man kovārņi nepatīk – lūdzu, nu viņi parāda šo. Augstu, pāri visām nejdzībām un muļķībām, kā zinādami kādu lielāku patiesību. Ka viņi bez spārnu kustināšanas var tik ilgi planēt, arī ir kas ievērojams. Tas tur augšā savienojas ar lieliem spēkiem, gaisa strāvām, mākoņu ceļiem, tur notiek brīnumains saskaņojums! Tas jāpieraksta. Nevar meklēt mājas labotājus, grāmatu izdevējus, tā ir cita joma. Kaut gan to arī noteikti vajadzēja izdarīt. Bet abus nevar, es izšķiros par kovārņiem. Pavisam nopietni. Viņu spārni, visa viņu putna dziļākā būtība tur ir vienībā ar tālēm, vējiem, gaismas veidiem. Viņi grib šo saskaņu un panāk to, kaut uz brīti, es arī to gribu. Man arī to vajag, un nu man sāk to atņemt, jātaupa skriemeļi, nevar noiet kad grib pie lejas kokiem, paskatīties, kā tur ir. Kā ar plēšanu sāk man to atņemt. Tad acis pašas no sevis ierauga kovārņus. Viņi tuvina sevi skaistumam kā gaisma saskaras ar mākoņiem, viņi ir kopā ar t o . Nemaz nesmi-

Maijas Meirānes krājumā. *Kafijas sieviete* no izstādes cikla, kuru Ēris bija atvedis uz Garezeru pirms 37 gadiem. Gleznata uz velmēta plastikas saplākšņa ar istu stipru kafiju. Tas nav neviena īpašs portrets.

niet. Tā nav nekāda gudrošana, sapņošana. Tā ir kaila īstenība. Tur slīd brīnišķīgi izgaismoti mākoņi, tur uzlido kovārņi un labu laiku lēni riņķo.

* * *

Naktī bezmiegs, biedi, draudi. Viss irst un jūk. Kur lai tagad turas, pie kā? Dienas gaitā nejauši esmu apstājusies pie lielā ēdamgaldā. Tā virsma ir dažāda lieluma valriekstko-ka dēļiši, gludi, stingri savienoti, katrs savā vietā. Ēris pie tā rūpīgi strādāja, ar pārlicību pūlējās, lai ir labs galds, un koks izaudzina brīnumainus brūnus rakstus, un cilvēka acis, rokas, sirds tos pazīst un grib, te kaut kas ir.

Benita Veisberga

Rakstniece Benita Veisberga ir viena no pirmajām jaungaitniecēm – tēlojums „Ar Oldzīti”, kas ir arī viņas pirmā publikācija, iespiests *JG 5-7* (1956). Romānam *Es, tavš maigais jērs* (1968, Jāņa Jaunsudrabiņa balva) seko liriskā dienasgrāmata *Orindas piezīmes* (1977), atmiņu grāmata par dzimto Jelgavu, *Brīnumaini* (1995, PBLA KF balva) un *Trimdas grāmata* (1995, PBLA KF balva). Publikācijas Latvijas un trimdas periodikā. „Pierakstu” iepriekšējie teksti atrodami *JG243*(2005), 251(2007), 258(2009), 264(2011), 273(2013). Attēlotos mākslas darbus darinājis rakstnieces dzīvesbiedrs Ēris (Ervīns Antons, 1921-2001).

Ēris. *Rožu vāze*. Eļļa uz būvplākšņa. 122 × 91 cm

Uldis Bērziņš

ZEĻĀ STIKĪS UN MĒĪSTARSTIKĪS

Cik savādi likās pirms pāris dienām saitēt vaļā tos nobružātos aktu vākus: Дело N tāds un tāds, Папка для бумаг tāda da tāda, a kas jaunāka laika, tie vāki bez fabrikas drukas, tik ar resnu zīmuli uztriepts: Слово о плыку Игорева (Dziesma par Igora kara gājienu). Te iekšā pašā virsū: *Literatūras pieprasījums – Das Igorlied (Igora dziesma), В. 1933, ZA Fundamentālā bibliotēka – 12 мая, NAV PLAUKTĀ*, tad tai reizē neda-būjām. V.V. Ivanova adrese Maskavā, mūsu jautājumi Vjačeslavam Vsevolodovičam, un turpat no Maskavas aploksnē Vladimira Toporova negatīvā atbilde; gribējām no viņa priekšvārdu, neizdevās aizrunāt: *...būtiski izrādās arī tas, ka nevaru sevi uzskatīt par [īstu] „Teikas” speciālistu. Uzkrājušos plānu, parādu, utt. skaits aug tik strauji un tik lielā mērā pārsniedz manas iespējas, ka, pat apsollījies, es nespētu savus solījumus pildīt.* Turpat uz lapiņām – tie šņāpumi to 70. un 80. gadu, gan Skujenieka, gan mani, abu vēl cirtainu un rudu pie bārdas un cekula: nu, kā sauksim seno rusu annāles, vai tie „Laika gadu stāsti”, „Gadu raksti”, „Laika grāmatas”? Kā būs поганья, vai „nešķīstie” – vai „pagāni”, „bezdievīgie”? Zeltu, sudrabu – to Rususievām i sauļā nepaauklēt? i rokām nečamdīt? Jā,

*Ne veiklam,
ne knašam,
ne putnam ašam
Dieva sodības neizbēgt!*

I pie šīs lapiņas esam sprieduši – *kur rotaļīguma līmenis oriģinālā tekstā augstāks, jāiet tam pretī*, un lūk: te atkal izdevās! – *Игорь спить, Игорь бдить, Игорь мыслию поля мерить... „Igorš snauž – Igorš jauš, Igorš prātā ceļu mēro...”*

Tad uz kādu austrumslāvu normu atdzejojātājiem tagad orientēties – no tām trim galvenām – uz lielkrievu, baltkrievu vai ukraiņu pareizrunu? Vai upe Немига, Ыамиha, vai Nemiha, vai Nemiedze, mūžīgā čalotāja? Vai Olehs Horeslavičs, vai Oļegs Goreslavičs? Nē – tad jau *Oļga* – vai

*Oļega Bēdneša laikos
slējās un augs strīdi,
Dodieva mazdēlu dzīve putēja...*

Падоша стягы Игорева... – karogi? – vai karapulki tur krita? Un tad tie pieteikumi un tekstu uzmetumi konferencēm un žurnāliem – teoretizējam: Neartā lauka mantinieki taču izauguši, un viņiem tiesības uz savu daļu no subkontinenta – nē, Eirāzijas *superkontinenta* mantojuma. Ne tikai rusu – i poloviešu pēcnācēji lepni uz savu vēsturi, uz savas tik vitālās un smalkās nomadu kultūras pūru. Mēs – lepni kopā ar viņiem!

Polovieši – varbūt tad „bālavieši”, „palsļaudis”, kas no tiesas esot bijuši – vai varbūt no tā otra etnonīma, *kuman* darināt „gulbja ļaudis”, „gulbjeniekus”?

Pēdējais polovietis miris Ungārijā 1770. gadā?

Re, uzmetums vēstulei, ko mūsu RS Valdes sekretariātam sūtīt uz Igorieikas astoņsimtgades konferenci 1985. gadā: lūdzam dot iespēju Skujeniekam un Bērziņam uzstāties un izklāstīt tos mākslinieciskos un zinātniskos principus, kas viņu darba pamatā... Laidam tak atceros kā pa miglu, pēc „neoficiālas” telefonsarunas ar Maskavu nācis skaidrs, ka *jūsu pašdarbniekiem nav ne vismazākās šances* ne tur piedalīties, nedz ko no tribīnes klāstīt par Austrumeiropas jauno *polinacionālo* realitāti, *kā viņi to iedomājas*. Sapni kļūt par PSRS mazo tautu tribūniem atlikām malā – uz laiku? Šimbrīdim pietika i tā godkā rā prieka pakalpot tik lielajai, tik skaistajai latviešu valodai.

Te varbūt reize atrunai. Es jau drīkstu uzlikt tik pats savu „sabiedrisko temperamentu”, un studenta naivums man, Austrumu fakultātes beidzējam, varbūt piedodams: kā poloviešu mantinieku, kontinenta turktautu pētītājam un apjūsmotājam. To atceros tīri labi, kā diskusijās ar Skujenieku manijos piebremzēt un reizēm apslēpt savu romantisko jūsmu, lai nekristu par upuri viņa kārtējai ironiskai piezīmei. Es kādā sarunā atgādinu par mūsu „lielāko uzdevumu” – būt solidāriem ar „impērijas mazajām tautām”. Knuts Skujenieks, kur varēdams, vairījās no tiem vārdiņiem – „liels” un „mazs”. Viņš skatīja mūsu

uzdevumu citādām – domīgi piemiegtām, daudz un sen pieredzējušām acīm.

Tulka uzdevums ir – stilrade. Valodas lepnums ir – stilā. Teksta nemirstība ir – stilā. Jau divus gadsimtus turpinās nīknaiss strīds starp „ortodoksiem”, kuri ielasa *Igorceiku* XII gadsimtā, un „skeptiķiem”, kuri redz tajā XVIII gs. romantiķu darinājumu skotu Osiāna garā. Kā vieni, tā otri ir jūsmojuši par „teksta ģenialitāti” – protams, skeptiķu jūsmai jau nevar neskanēt cauri „pieviltā mīlnieka” rūgtums, citkārt pat aizkaitinājums. Mums ar Knutu šai ziņā domstarpības nerādās, Knuts mēdza teikt: tulkojam [literāru] darbu, es mēdzu teikt: tulkojam Tekstu.

Kam taisnība, ortodoksiem vai skeptiķiem, tas vēl šodien palicis un – vēl paliks neizšķirts. Ja kādu laiku nododamies milzīgās filoloģiskās literatūras izpētei, arvien drošāk liekas, ka „taisnība” te nevarēs būt ne vieniem, ne otriem. Tā „noviltot” – to nespētu i Mefistofelis, jo seno indoeiropiešu valodu smalkās likumības XVIII gs. vienkārši nebija vēl zināmas – ne virs zemes, ne ellē. Ne seno divskaitli, ne senkrievu enklitikas же, ли, бо, ти, бы tik perfekti lietot nespētu i vīstalantiģākais atdarinātājs ne XVIII, ne XIX gadsimtā, ne pirms tam vēlinos viduslaikos.¹ Tātad – Teksts radies pavisam drīz pēc XII gs. dramatiskajiem notikumiem!

Bet:

*...klausīt liek Nezināmajai zemei –
gan Volgai,
gan Jūras malai,
gan Sulas krastam,
gan Surožai,
Korsuņai,
gan arī tev, tu Tmutorokaņas elks!*

A no kurienes senā tekstā „Tmutorokaņas akmens”, kas atklāts pavisam nesen, 1792. gadā ar tik lielu patriotisku jūsmu, tak senkrievu rakstos vis nebija manīts? Cits modesvārds pēc feldmaršala Rumjanceva-Zadunaiska uzvaras pār turkiem 1770. gadā – ir „Trojana taka” – vai Balkānos? Cara zaldāti dziedājuši:

*Trešdienas rītā pašā ausmā
Rindās blaku pa Trojana taku
Klātu pie nometnes i jau bijām...²*

Nevienā citā krievu rakstu pieminekļi ne Trojana ceļš, ne Trojana taka nav atrodama, – raksta Aleksandrs Kostins, atklāstīdams izcīlā skeptiķa Aleksandra Zimina izpētīto.³ Un tās piesauktās Dunavas, ja vien nav domātas vispārējā „dižupes” nozīmē, tad sauc taču prātā jauno imperiālo patriotismu un XIX gs. Balkānu kampaņas, nevis XII gs. cīņas pie Donas un Doņecas. Vai ne:

*Dzied meitas pār Dunavu –
balsis lokās pār jūru uz Kijevu.*

Mēs ar Skujenieku pie skeptiķu skolas vis nepiederējām. Mūs gan intrīģēja, kuram senajam etnam piederējis *Teikas* sensenais dziesminieks – rusiem, vai varbūt poloviešiem, kā izsecina mūsu kazahu kolēģis Olžass Suleimenovs? Un kurai no austrumslāvu tautām uz seno rusu Tekstu „pirmtiesības”? Bet galvenā problēma gluži dabiski bija – kur slēpjas Teksta izteiksmes spēks? Un – kā šo izteiksmes varenumu parādīt latviski?

Ne īsti domstarpības – zināma starpība starp abiem latviešu tulkiem bija vai nu prāta briedumā, vai talanta līmenī. Var arī būt, ka mani mulsināja Rosinanta pakavu kaudzoņa, un es instinktīvi turējos pie „analīzes”, pie mana klausīgā ēzeļa pavadas, pie „filoloģiskās izpētes” un hipotēžu kolekcionēšanas, neuzdrošinādāties pacelt skatienu pret dzirnavu spārniem tur augšā? Mēs dienām un nedēļām spriedām par atsevišķām valodiskām detaļām un risinājumiem, taču latviešu Teksts arvien vēl negūlās.

Knutam Skujeniekam nācās iemiet piešus!

Varu būt pateicīgs vecākajam kolēģim par tādu „iniciācijas rāvienu”, kad es trūkos zemajos seglos un metos Rosinanta pēdās. Bet lai labāk saka paldies lielā, skaistā latviešu valoda, kas iemantojusi jaunas un zaļoksna „stilistiskas ganības”, ja piedota novēlota tēlainība. Tas bija atdzejojātāja Skujenieka „varoņdarbs” vai „atvēziens”, kas ļāva tad un ļauj mums tagad apjaust Teksta stilistisko visvarenību, un kā tā mulsinājusi jau dau-

¹ Par arhaiskās senkrievu valodas gramatiskajām iezīmēm *Igorceikā* skat. M. Pjuhanovas komentāros un: A. A. Зализняк, *Слово о полку Игореве: взгляд лингвиста. Издание третье, дополненное.* Москва, 2008. Стр. 38 - 122.

² А.А.Зимин. *Слово о полку Игореве.* СПб., 2006. Стр. 318.

³ А.Костин. *Слово о полку Игореве - подделка тысячелетия.* Москва, 2014. Стр. 209.

dzas lasītāju, pētnieku, strīdnieku paaudzes. Pēc tam varējām detalizēti izlemēt, varējām i pamest neizlemtu, „kā traktēt” to vai citu tēlu vai sinonīmu kopumu, un kurai kņazu paaudzei piederējis Vsevoloda dēls Vladimirs, un vai viņš ikrītus aizbāzis ausis, lai nedzirdētu Oļega Bēdneša piešu šķindu – vai ikrīt spraudis Čerņigovas vārtiem ciet dzintales – во вся утра уши закладаше в Чернигове, bīdamies jau auļojam Bēdnesi? Kņazi izritina dvēseli kaujas laukā vai dēļu gultā – nu, varbūt „īveskoka gultā”, на кровати тисове, bet dzejas stils dzīvo un nepievil.

Literatūrzinātniece Rūta Veidemane savā rakstā, kas noslēdz *Igorteikas* latviešu izdevumu, aplūkojusi atdzejojumā izmantotos morfoloģiskos un stilistiskos paņēmienus – kā piederības datīva lietojumu, ko ilustrācijai te izdalu taisnrakstā:

*Ai, Doņeca!
Gana tev dižuma,
kņazu pa viņņiem šūpodamai,
zaļu zālī tam klādamai,
savos sudraba krastos,
siltu miglu to ģērbdamai
paēnī zaļam kokam.*

Tāpat citās vietās Teksts turpina pieteikt latviešu interpretācijā savu pārliecinošo un suverēno kāribu pēc „ēpiski īsā” – oriģināla instrumentāli atveidojot nevis ar ievārdiem un prievārdiem, bet ar Skujenieka pienesto veida lokatīvu:

*Un kņazs Igors
sermulī aizskrēja meldros,
baltā gaigalī ūdenim pāri,
uzlēca straujajā kumeļā,
zemē nolēcis,
pelēkā vilkā
aizskrēja Doņecas likumu
un vanagā laidās zem mākoņiem,*

-----
*Tu to gaigalī glābi uz ūdeņiem,
kaijā pa straumēm,
nirā pa vējiem.*

Kad atceros mūsu kopdarba nedēļas, mēnešus, patiesībā – gadus, man vēlreiz jāatgriežas pie savas zeļļa lomas atdzejotāju divjūgā vai „divjādē”. Man visu laiku bijis skaidrs, ka Knuta Skujenieka vārds, par spīti seno fenīķiešu iedibinātai alfabēta secībai, šajā gadījumā jāraksta uz grāmatas kā pirmais un ne-

vis kā otrais. Bet manas pārdomas līdz ar to vēl izsmeltas nav. Tagad liekas, ja mēs būtu rakstījuši Skujenieku kā atdzejotāju, Bērziņu – kā redaktoru, samelots nebūtu arī tad. Sīrsnīgs redaktors jau patiesībā ar ir – Līdzautors?

Šā vai tā, arī šoreiz – meistara stiķis izdevās. Un zellis bij izgājis labu skolu.

2016

Knuts Skujenieks un Uldis Bērziņš jau pirms četriem gadu desmitiem sākuši domāt par *Igorteikas* tulkošanu no senorusu jeb seno austrumslāvu valodas. Tas īstenojās LZA klajā laistajā sējumā *Teika par Igora karagaitu* (Rīga: Zinātne, 2014. 128 lpp.). *Paldies Dievam, mēs esam nodzīvojuši līdz brīdim, kad grāmata tiek izdota, jo manuskripts bez grāmatas ir kā līgava bez vīra. Bija ļoti grūti tulkot šādu darbu uz „neslāvu” valodu, tāpēc meklējām risinājumus latviešu folklorā un citās mutvārdu un rakstiskās formās. Teika ir ļoti skaista un unikāla, tāpēc nemēģinājām padarīt tekstu modernu, bet centāmies saglabāt tā pirmatību,* – tā Knuts Skujenieks. Grāmatā lasāma Perudžas Universitātes profesores Dr. philol. Marijas Pļuhanovas eseja, Ulza Bērziņa veidotie komentāri, teikas iepriekšējie latviskojumi, kā arī redzams plašs krāsu ielikums ar vēsturiskiem attēliem – miniatūrām no *Radzivila hronikas*, kas sniedz priekšstatu par aprakstītajiem notikumiem un senslāvu rakstību.

Uldis Bērziņš un Knuts Skujenieks Ettālē, Bavārijā, pie benediktīniešu ordeņa klostera baznīcas (1989.V)

Foto: Rolfs Ekmanis

Sabīne Košeļeva

BĒDĪGĀKĀ SEJA VISĀ PASAULĒ

Viss, kā jau parasti, sākās daudzsološi. Tai vajadzēja kļūt par mūsu šīs vasaras Lielo ekspedīciju. Mēs divi vien ar saviem velosipēdiem, neatkarīgie un neapturamie pasaules apaceļotāji, grambainais lauku ceļš cauri putnu dziesmu pieskandētajam mūžzaļajam mežam, bet galā avoti – veselas deviņas ledusaukstas tērcītes, kas izlauzušās no zemes dziļēm un ārstē visas kaites – sākot no nedzīstošām miesas un beidzot ar pūžņojošām dvēseles brūcēm. Un – būsim godīgi – kuram tad mūsdienās nav pūžņojošu dvēseles brūču?

Vakara reglamentu izpildījām godam. Iz-mazgājām zobus, uzvilkām biezo piščamu, izlasījām stāstu par drosmīgajām lidmašīnām, kas laimīgi izglābās no ugunsgrēka, un, neko ļaunu nenojauzdami, kārtīgi sasegušies, devāmies pie miera.

Naktī pamodos, jo jutu, ka kāds mani vēro. Parasti būtu sabijusies, bet tā kā uzreiz sapratu, kas ir vērotājs, tad bail nebija. Nodomāju, ka tas viss tāpēc, ka vajag čurāt, jo pirms miega vienojāmies, ka tādā gadījumā mani ir jāmodina, un es ieslēgšu gaismu, kuru pats viņš vēl aizsniegt nevar. Lai arī pieci gadi nekāds bēbja vecums vairs nav, tomēr ir šādas tādas dzīvē diezgan svarīgas lietas, kuras tomēr pašam pa spēkam vēl nav. Viena no tām ir vannas istabas gaismas slēdzis.

„Gribi čurāt?” pusmiegā vaicāju. „Nē,” man nopietnā balsī atbildēja mazais vīriņš, vēl aizvien stāvot pie manas gultas, tērpies tumšzilajā flīsa piščamā ar krāsainu raķeti uz krūtīm. „Kas tad par lietu? Auksti? Gri-bi, lai iedodu vēl vienu segu? Bail no rūcošā ledusskapja? Gribi blakus?” ātrumā mēģināju izdomāt visus iespējamus variantus, kas varētu būt pie vainas pārtrūkušajam naktsmieram. „Man uzbrūk muša,” atskanēja jau krietni emocionālāks tonis. „Tev uzbrūk muša...” es smaidot novilku, nu jau atmodusies pavisam. „Jā. Es nevaru gulēt. Vajag uz-pūst!” viņš pavēlēja.

Kas jādara, jādara. Naktsmieru traucējošas mušas nudien ir jāpārmāca, turklāt pamēģini tikai šādam diktātam nepakļauties. Rausos ārā no siltās segapakšas un drebinoties gāju meklēt uzpūšamo. Auksti pēc suņa un tumšs kā peklē, lai gan patiesībā peklē jau nemaz neesmu bijusi, lai par tās tumšumu būtu tiesīga spriest, un arī visi manis līdz šim sastaptie suņi ir bijuši diezgan silti. Es pat teiktu – karsti. Bet ne par to ir šis stāsts.

Iededzu koridorā mazo gaismiņu, sagribināju pa plauktiem uzpūšamo un, pagriezusies pret sirdīgo vīriņu, vaicāju, kur tad pūtīsim. „Šite!” viņš pārliecinoši paziņoja, atvēris savu piščamu un lepni izriezis krūtis. Uz-manīgi piespiedu pulverizatora uzgali, taču tikai tik, lai izšļāktos tieši viena pile un noskanētu vārgs „pšššš”. Tas ausu apmānam. Tā kā viņš nav no manām miesām nācis un visu atbilžu par to, kas katrā situācijā ar ma-ziem vīriņiem jādara, man nav (tiesa, par lie-liem vīriņiem ne tik), taču man nešķita prāta darbs nakts vidū no galvas līdz kājām nopūst viņu ar pretodu līdzekli un sūtīt atpakaļ cisās. Leberzēs vēl acīs, galva uzpamps divreiz lielāka, un man būs beigās jāiet cietumā par to, ka patiesībā tikai gribēju palīdzēt aizbaidīt nešpetnu mušu.

Mazais vīriņš, priecīgs, izsmērēja mikrosko-pisko pili sev pa krūtīm un aiztaisīja ciet pi-džamu. „Viss?” vaicāju, lai noskaidrotu, vai akūtā nakts procedūra bija galā, „Varam iet gulēt?” „Jā,” viņš it kā apvainojies nomur-mināja, mērķtiecīgi kātojot atpakaļ uz savu gultiņu.

Ak, es, nejēga! Tas taču muļķim skaidrs, ka viss.

Nākamajā rītā atkal pamodos no tā, ka mani vēro. „Man jau likās, ka tu nekad necelsies,” mazais vīriņš nedaudz tā kā aizvainots no-deklamēja. „Man vajag, lai tu man izlasi šo te stāstu,” viņš sēdēja aizvien zem segas ar žurnālu klēpī un norādīja uz mums jau zināmajām drosmīgajām lidmašīnām. „Bet es taču vakar to stāstu pirms gulētiešanas tev izlasīju!” spirinājos pretī. „Jā, bet es jau pa nakti aizmirsu, kas tur bija,” viņš paskaidroja. „Diezgan loģiski,” nodomāju pie sevis un līdu ārā no cisām.

„Sarunājam tā – tagad apgērbisimies, izmaz-gāsim zobus, paēdīsim lielās brokastis un

tad, ja pirms braukšanas uz avotiem vēl gribēsi dzirdēt stāstu, tad es tev izlasīšu. Ok?" centos uzstādīt savus noteikumus, jo pieaugušie tā dara. „Ok!“ mazais vīriņš piekrita, piebilstot, ka viņam labāk patīk zobus mazgāt pēc ēšanas. „Vispār man arī,” es viņam piekritu.

Beidzot par kaut ko bijām vienisprātis.

Brokastis mums bija divas izvēles – saldās pārslas ar pienu vai omlete ar sieru. Beigās tomēr manu diezgan teicamo argumentācijas prasmju dēļ izvēle krita par labu omletei ar sieru un desmaizei piedevām. Priekšā tomēr tāls ceļš, kura veikšanai būs nepieciešams daudz spēka. Šķīvis tika izēsts pa tīro, kā tas parasti nemēdz notikt, kad blakus ir mamma un tētis. Salīdzinājumam – pēdējās brokastīs esot bijušas četras zemenes.

Kārtīgi ieturējušies, uzvārijām tējkannā ūdeni un sētsvidū uz soliņa nomazgājām netīros brokastu traukus. Ja gribam būt pavisam precīzi, tad es mazgāju, bet viņš – slaucija. Pēcāk, pakāpies uz ķebliša, pats salika noslaucītos virtuves piederumus atvilknē tiem paredzētajās vietinās. Kārtībai jābūt, turklāt pēc tāla ceļa ir taču daudz patīkamāk atgriezties tīrā un kārtīgā mājā, kur viss ir sagatavots nākamajai spēcinošajai maltītei. Laukos viss ir sadalīts no vienas maltītes līdz nākamajai.

Aizmirsuši mūsu rīta vienošanos par drosmīgo lidmašīnu stāsta pārlasīšanu, entuziasma pilni posāmies ceļam. Ar gudru ziņu ielējam no akas pudelēs ūdeni līdzņemšanai. Man lielajā, viņam – mazajā. Viss kā pienākas. Sasmērējām maizītes, kuras apēst, kad būsīm nonākuši galā, lai uzņemtu enerģiju atpakaļceļam. Divas ar sieru, divas ar desu. Nomazgājām gurķi un ielikām mugursomā mazo nazīti. Par visu bija padomāts līdz pēdējam sīkumam. Saulesbrilles, pretodu līdzeklis, salvetes. Salikām visu savās mugursomās, ņemot vērā katra nestspēju, un devāmies ceļā.

Viss, kā jau parasti, sākās daudzsološi. Siltais vējš plīvoja matos, saule glāstīja degungalus, bet mēs kā īsti lielceļa pavēlnieki šķārdījām izbraukātā ceļa noputējušos akmeņus uz visām pusēm. Jau pēc pirmā kilometra mazais vīriņš paziņoja, ka šitas ceļš viņam tomēr ne-

būs pa spēkam, pārāk bedrains un grūts, jābrauc vien būs abiem tomēr ar manu rīteni.

Sacīts, darīts. Labāk saprast ko tādu uzreiz, nevis tad, kad ceļš jau pusē. Turklāt mums nevienam nekas nav jāpierāda, dzīve nav sacensības, vēl jo vairāk, dodoties Lielajā ekspedīcijā – kā gribam, tā darām. Griezām atpakaļ, lai noliktu mazā vīriņa braucamrīku šķūnī. Pats sarūsējušo slēdzeni atslēdza, pats aizslēdza, atslēgas ielika savā mugursomā. Teicamas organizatoriskās prasmes un iedzimta atbildības sajūta, komunālās valdes priekšsēdētāja amats dienās garantēts, par to šaubu nav.

Uzsēdināju savu ceļabiedru uz velosipēda bagāžnieka, un lēnām uzsākām ceļu, lai saprastu, cik stabili esam. Mazais vīriņš stingri ar abām rokām turējās pie sēdekļa balsta un gandrīz nemaz nedīžājās. Kad pārliecinājāmies, ka esam gana stabili, lai šādi turpinātu ceļu, uzņēmām ātrumu. Taču pēc pirmā kilometra atskanēja skaļš kliedziens un viss līdzsvars vienā acumirkli pazuda kā nebijis. Atgīdāmies ceļmalas grāvī zālē, mantas pa gaisu, bet mazā vīriņa mazā sporta kurpe un tikpat mazā un nu jau putekļainā zeķe mētājās uz ceļa. Noticis bija TAS – visu tandēmā braucēju jaunākais murgs, kas bērnībā ir gadījies teju katram no mums, arī man. Aizmugurē sēdošā pasažiera kāja bija iekļuvusi braucošā velosipēda spieķos.

Lielāku kliegšanu biju dzirdējusi vien bērnībā, kad mazajam brālim poliklīnikā skaloja iekaisušās ausis, bet mēs ar mammu bijām izliktas aiz durvīm gaidīt. Toreiz biju tik dusmīga par šādu pasaules netaisnīgāko netaisnību – mums ir jāsež un jāgaida koridorā, kamēr viņam tur dara Dievs zina ko, ka no viņa bļausšanas poliklīnikai jumts ceļas gaisā.

Atguvusi sajēgu, trausos momentā augšā un mēģināju saprast, cik nopietna ir skāde, kamēr viņa kliegšana tikām pieņēmas spēkā, bet asaras tecēja pār putekļainajiem vaigiem cita pēc citas kā vienojušās četrkārtīgā kanonā. Potīte jau bija paspējusi uzpampt, bet uz papēža teju sērkokciņkastītes lielumā gozējās brūce. Vietām tumši zila, vietām tumši sarkana. Negadījums bija izrāvis pamatīgu gabalu no mazā vīriņa papēža un noplēsis ādu arī no potītes, bet asinis divainā kārtā netecēja.

Es jau zinu, ka piecos gados tev sāp piecreiz vairāk, bet, ņemot vērā viņa decibelus, man cauri prātam izskrēja pats ļaunākais iespējama šis avārijas iznākums – lūzums, turklāt vairākās vietās. Nepietiks ar parastu ģipsi, būs jāskrūvē ar skrūvēm! Kā mēs tagad no nekurienes vidus tiksīm pie ārsta? Man taču nav automobiļa, turklāt es nemaz neprotu to vadīt! Zvanīt ātrajiem? Es taču tā īsti pat nezinu, kur mēs esam! Kā es to paskaidrošu viņa vecākiem? Man taču būs jāiet cietumā!

Uzstutēju velosipēdu atpakaļ uz ceļa, savācu mūsu izbirušās mantiņas un apsēdināju mazo vīriņu sāniski uz bagāžnieka. Sakopojusi visas savas pirmās palīdzības zināšanas no nepabeigtajiem autovadītāju kursiem, lieki nekustinot mazā vīriņa traumēto kāju, pajautāju, vai viņš var pakustināt pirkstiņus. „Varu,” viņš kliedzot atbildēja, braši kustinot savus roku pirkstiņus. Filmās šajā vietā būtu jāsmejas, bet man smiekli, protams, tobrīd nenāca. „Nē, mazo vīriņ,” es maksimāli mierīgā balsī turpināju, „es domāju kāju pirkstiņus.” „Nevarūūūūū,” sekoja vēl skaļāks kliedziens, „dikti, dikti sāp!”

„Nu gan vienreiz ir dimbā,” pie sevis nodomāju. Drusciņ jau tie kāju pirkstiņi kustējās, bet man šķita, ka potīte kļūst arvien zilāka un lielāka, bet es taču atceros, ka tā ir skaidra un gaiša lūzuma pazīme. Jātiek atpakaļ mājās un jāpieliek kājai kaut kas auksts, lai mazinātu sāpes.

Stūmāmies atpakaļ uz māju. Mazais vīriņš auroja, bet es tikmēr centos viņa uzmanību novērst ar sarunām, ka šāda trauma nūdien ir gadījusies daudziem, arī man, ka pēc pāris dienām viss jau būs sadzījis, tagad tikai svarīgi pielikt klāt aukstumu, lai noiet pampums un tā tālāk. Viss velti. Piecos gados tev sāp piecreiz vairāk, un tur nu nekas nav līdzams.

Vēl aizvien kliedzot un asarām šķīstot uz visām pusēm, mēs nonācām mājās. Apsēdināju mazo vīriņu sētsvidū uz soliņa, bet pati iegāju mājā meklēt lielo blōdu. Man negribējās atstāt viņu vienu ne uz sekundi, jo man šķita, ka tad viņa ilūzijas par cilvēci un dzīvi sabruks pavisam un neatgriezies.

„Dikti, dikti sāāāāāp,” viņš skaļi raudāja.

Iesmēlu no akas ledaino ūdeni un pielēju pilnu blōdu. Kaut nu šis būtu tas avotu ūdens, kas dziedē visas kaites – sākot no nedzisto-

šām miesas un beidzot ar pūžņojošām dvēseles kaitēm. Cik tas būtu skaisti – iemērc kāju ūdenī, un acumirkli pazūd sāpes un ataug izrautais miesas gabals. Viss, kas uz mirkli jāpiecieš, ir stindzinošs aukstums, kas momentā iebelž tev pa pakausi tā, ka teju acis izsprāgst no pieres laukā. Taču tas nebija. Tas bija parasts ledains akas ūdens, un mums ar visu bija jātiek galā pašiem.

„Vai, vai, vaiiiii, cik auuuksts,” viņš iebļāvās ar jaunu sparū, iemērkdam savu mazo kājiņu dzidrajā ūdenī. Viņa apakšlūpa raustījās – es nezinu, vai no aukstuma, vai sāpēm un pārbiļa, vai no visa kopā –, bet uz viņa apakšējiem plakstiņiem no nemitīgās raudāšanas bija izspiedušās zilās asinsvadu stīdžiņas kā upes ģeogrāfijas atlantā. Viņš izrāva pēdu no ūdens blōdas un, lūpai aizvien raustoties, šūpojās uz soliņa turpu šurpu.

Ak, Dievs, ko es esmu izdarījusi?

Lai kaut nedaudz solidarizētos šajā pagalam necilvēcīgajā procedūrā, arī es iemērcu savu kāju blōdā ar auksto ūdeni. „Nav nemaz tik traki,” noteicu cerībā, ka viņš drusciņ apdomāsies un man varbūt piekritīs. „Ir gaaaaaan,” viņš iebļāvās, no jauna iemērcot saplēsto kāju ūdenī.

Pieņēmu lēmumu, ka nevar vairs stiept gumiju – jāzvana ātrajiem. „Tā, mazo vīriņ,” es, cik vien stingrā balsī tanī brīdī bija iespējams, noteicu. „Es tagad piezvanišu dakterim, lai viņš atbrauc un apskata tavu kāju.” „Dakteri nēēēē,” atskanēja jau citādāks kliedziens. Laikam biju trāpījusi kādai līdz šim neaizskartai sājū stīgai. „Bet mēs taču nevaram te tā sēdēt, raudāt un gaidīt, līdz kāja sadzīs,” mēģināju iebilst. „Varam gaaaan,” viņš turpināja maurot.

Pēc aptveni pusstundas sētā, bākungunis zibinot, ieripoja dzeltens ambulances busiņš. Mazais vīriņš, kurš tikmēr bija puslīdz nomierinājies, saprata, ka esmu viņu smagi pievilusi un tomēr piezvanījusi dakterim, sāka atkal sparīgi raudāt. Nelīdzēja ne māsiņas mīlīgā dūdošana, ne ārsta kunga norādījumi, ka īsti vīri jau nu šitā nedara. Pēc ilgstošas apvārdošanas un medicīniskā pīāra, viņš beigās atļāva uzlikt kājai šinu. Šņukstot iekrampējies man ap kaklu, viņš paguris jāvās, lai aiznesu viņu līdz mašinai, kas pēc 40 minūtēm nogādāja mūs mazpilsētas slimnī-

cā. Pa ceļam skatījāties, kā aiz loga līgojas rudzu druvas un magoņu un rudzupuķu audzes, un uzņēmām *selfijus*, kurus pēcāk nosūtīt vecākiem kā pierādījumu no mūsu neplānotā ceļojuma.

Slimnīcā mūs sagaidīja pagalam izstīdzējis un sirms dežūrārsts ar milzīgu degunu, kuram vienā laidā gaišzaļā uzsvārča kabatā kaķa balsī ņaudēja mobilais telefons. „Nu, mammīte, kas tad jums tur noticies, ko?” viņš vienaldzīgā tonī vaicāja pēc tam, kad biju uzsēdinājusi mazo vīriņu uz tumšbrūnās dermatīna kušetes. „Es nē, nē, es auklīte...” stostījos pretī. „Auklīte, mammīte, viss viens,” viņš murmināja, uzstūma uz deguna kaklā iekārtās brilles un ņēmās novērtēt skādi. „Neizskatās, ka salūzis, bet drošības labad uztaisīsim rentģenu,” viņš tikpat bezkaislīgi noteica un aizšļūca noskaidrot, vai rentģena zāle ir brīva, atstājot mūs divatā tveicīgajā kabinetā.

Mazais vīriņš vairs neraudāja, vien skatījās kaut kur nenosakāmā punktā sienā, gandrīz nemaz nemirkšķinot nogurušos un piepampušos plakstiņus. Ilgi gaidītais pasaules gals beidzot bija klāt, un nekam citam tani brīdī vispār vairs nebija nozīmes. Ne nemīlamajam darbam, kas mani bija nodzinis līdz izmisumam, ka vienīgais glābiņš šķita vienatne laukos, ne faktam, ka Igaunijā ceļi gludāki un piens baltāks nekā Latvijā, ne tiem pieciem liekajiem kilogramiem, kas neglīti karas pāri džinsu jostasvietai un besī ārā.

Un kā nu ne. Nekam citam vispār nav nozīmes, kad bēdīgākā seja visā pasaulē pagriežas pret tevi un ar glāžainām acīm ledainā balsī nosaka: „Stulbs ceļojums.”

Stāstījums „Bēdīgākā seja visa pasaulē” nolasīts Literatūras festivāla *Prozas lasījumos 2016*.

Sabīne Košejeva studējusi žurnālistiku LU Sociālo zinātņu fakultātē, angļu literatūru un kultūru Viļņas U. un beigusi Rakstniecības studiju maģistrantūru Liepājas U. Kopš 2011. gada ik gadu piedalās LLC rīkotajos Prozas lasījumos. Radošie darbi publicēti kultūras periodikā, piem., *satori.lv*, *Kultūras Dienā*, latviešu kultūras izdevumā *Jaunā Gaita* u.c. 2015. gadā laista klajā prozaīķes pirmā grāmata – romāns *Rīga-Maskava*. Skat. Zitas Kārklas un Andas Kudumas recenzijas *JG282*.

Lāsma Gaitniece

ZĀĻU DIENAS BRĪNUMZĀLĪTE

Sestdienas rītā pulkstenis rādīja septiņi un trīsdesmit minūtes, kad Valērija, ietinusies plānā pledā, jau sēdēja savā istabiņā pie rakstāmgalda, šķirstīdama un pārlasīdama savus fizikas pierakstus. Pavisam drīz, vien pēc pāris dienām gaidāms eksāmens. Pēdējais šīs sesijas laikā. Un tad beidzot iestāsies ilgi gaidītais miers. Blakus atvērtajai mācību grāmatai un pierakstiem kūpēja kafijas tase.

Valērija sev bija nosolījusies sākt mācīties jau vakar, atgriežoties no eksāmena varbūtības teorijā, taču diena izvērtusies pietiekami smaga un viņai gluži vienkārši vairs nebija spēka. Vienu brīdi šķīta, ka varētu gulēt, pat kājās stāvot, un tādos brīžos, kā zināms, smadzenes produktīvi strādāt nespēj, tādēļ labajiem nodomiem tika atmests ar roku. Pati sevi viņa mierināja, ka rīt gan atsāks mācīties, turklāt jau labi agri no rīta tiks atvērtas mācību grāmatas un lekciju pieraksti.

Rīta klusumu pēkšņi pārtrauca telefona zvans. Zvanītājs, protams, bija kursabiedrs un... šķiet, arī nākamais vīrs Filips.

– Sveika, Val! Ko tagad dari? – viņš bezrūpīgi apvaicājās un pat negaidot meitenes atbildi, pats uzreiz turpināja. – Gan jau, ka centies kaut ko sagrābt fizikai, vai ne?

– Jā, gaišreģi, tev kā vienmēr taisnība! – Valērija tikpat jautrā balsī viņam atbildēja. – Bet ko tu pats?

– Es tā padomāju un izdomāju, ka šodienu palaist garām, kaļot formulas un definīcijas, būtu absolūts neprāts. Vai maz zini, kāds datums? Ne? Tad, pagriez galvu pa labi un pakaties kalendārā!

Šādu norādi Filips meitenei varēja dot bez mazākajām grūtībām, jo labi zināja, ka viņa pašlaik stāv koridorā pie mazā telefona galdiņa un visticamāk spogulī pētī savu seju vai matu sakārtojumu. Ar frizūru Valērijai nūdien bija veicies: viņas tumšie mati cirtojās paši no sevis, frizierim tos ik pa laiciņam atlika vien nedaudz apgriezt.

– 23. jūnijs. Un?

- Meitēn, attopies! 23. jūnijs!
- Jā, – Valērijas balsī ieskanējās jautājoša intonācija. Ko diez Filips izprātojis šoreiz? Nu, nav tam puisim miera ne mirkli. Būtu vismaz sesijas laikā ņēmies prātā un pievērsies nopietnākām lietām.
- Mijā Val, šodien ir 23. jūnijs, kas savukārt nozīmē, ka Latvijā svin Līgo, kurina uguns-kurus un...
- Ak, Dievs! – Valērija, skaļi iekliedzās. Protams, ka Līgo. Līdz šim gadu gadiem dzīvodama Austrālijā, viņa taču to bija pavisam aizmirsusi. Kad vēl dzīvi bija mīļie vecāki Marija un Žanis, tad gan kopā ar citiem emigrējušajiem latviešiem šo datumu bija atzīmējuši, taču pēcāk tas it kā bija pazudis zemapziņas dziļēs. Gandrīz vai neticamā atgriešanās Latvijā no šīm pašām dzilēm ik pa laikam palīdzēja izcelt daudz lietu un pārdzīvojumu, taču par līgošanu bija piemirsts pilnībā. Arī institūtā par to neviens īpaši nerunāja.
- Nu gan, Valērij, tu esi kā no mēness novēlusies!
- Tas tiesa, bet ko tad mēs... Ko mēs pasāksim?
- Nu, atliek divas iespējas – vai nu pie manējiem Durbē, vai arī pie taviem vecīšiem Nīcā. Pagaidi, kas tev tur dzīvoja?
- Mammas māsa un viņas vīrs Rūdolf.
- Klau, kā tu skaties, ja aizbrauktu uz Nīcu?
- Tas būtu skaisti, bet ir viena problēma. Nē, veselas divas.
- Esi gan tu pesimiste. Kādas tad?
- Padomā pats – ar ko tad mēs brauksim? Tavs motocikls vēl servisā pie mehāniķiem. Un otrs – kā man paziņot vecīšiem? Telefona taču viņiem nav.
- Nekā nepaziņosi – mēs vienkārši aizbrauksim un viņi būs pat priecīgi, ka uzradusies kāda kompānija. Tici man! Bet braukt mums šoreiz sanāks ar autobusu, jo šoreiz no Ineses aizņemties mašīnu nesanāks. Māsa ar savējiem noteikti jau ir labā gabalā. Bet mums vispirms ar autobusu jāaizbrauc līdz Grobiņai un tad pa taisno ceļu, neiebraucot Liepājā, līdz Nīcai. Varbūt mums Grobiņā izdosies „nobalsot” kādu mašīnu, lai paņem līdzi.

Iespēja paciemoties laukos un kaut mazliet atpūsties pirms pēdējā eksāmena – vissmagākā šīs sesijas laikā, Valēriju, protams, iepriecināja, taču, lai Filipam nerastos maldīgs iespaids, ka viņa tik lēti pakļaujas ikvienai puisīša idejai, meitene mazliet tēlotā nopietnībā noteica:

- Un kā tad ar fiziku?
  - Lai tā fizika iet, zini – kur?
  - Tā nevar, Fil! Mēs izgāzīsimies un mūs izslēgs no institūta.
  - Nedramatizē! Rīt ap pusdienas laiku būsīm atpakaļ un tu varēsi mācīties un mocīties pēc sirds patikas.
  - Bet tu pats?
  - Nu, es, protams, arī! – Filips iesmējās, kas gan vairāk liecināja, ka viņam nekāda nopietna mācīšanās nav prātā. – Klau, Val, bet tagad nečammājies, uzsmērē pāris sviestmaizi, saliec somā un pēc 45 minūtēm tiekamies autoostā. Es paķeršu līdzī mūsu vakar ceptās kotletes.
  - Tu esi traks, vai? Kā es pa 45 minūtēm no Āgenskalna... – bet klausulē jau atskanēja īsi, aprauti pikstieni. Saruna bija galā.
- Valērija uz Filipu šad tad mēdza skatīties, jo nākamais vīrs, viņasprāt, bija pārāk straujas dabas un reizēm par daudz vieglprātīgs. Nosēdēt Zāļu dienā istabā pie grāmatām nešķīta vilinoši, taču tagad – pēc sarunas ar Filipu, tas būtu gandrīz vai neiespējami pat tad, ja viņa pārzvanītu un atteiktos braukt. Vai tiešām viena nenokārtota eksāmena dēļ izslēgs no institūta? Nu, protams, ka nē, taču tai pat laikā Valērija apzinājās, ka viņa nav kā citi studenti – viņas likmes ir krietni vien augstākas. Vēl pirms pāris gadiem viņa nebūtu pat iedrošinājusies apsvērt iespēju studēt Latvijā, taču nu tā bija kļuvusi par realitāti!

Sev par pārsteigumu Rīgas autoostā Valērija ieradās tikai ar piecu minūšu nokavēšanos. Filips, protams, jau bija priekšā. Pat paspējis nopirkt biļetes. Trīs ar pusi stundu „kreatīšanās” pēdējās sēdvietās autobusa beigās nesolīja neko labu, taču jāpriecājas, ka nav jāpaliek bešā, ņemot vērā, ka viņi ne tuvu nav vienīgie rīdzinieki, kuri brīvajās dienās galvaspilsētā vēlas pamest. Te nu gan jāsmē-

jas, jo pie tšiem rīdziniekiem nebija pieskaitāms ne viens, ne otrs, kaut gan Filips dažkārt mēdza ķēmoties, sacīdams: „Es kā rīdzinieks desmitajā paaudzē...”, vai arī „Man kā rīdziniekam desmitajā paaudzē te viss ir līdz kaklam!” Patiesībā viņš bija durbenieks desmitajā paaudzē, kurš pārcēlies uz Rīgu pirms pāris gadiem ar cerībām iegūt labu izglītību un solidu darbu.

– Nu, super! Tu tomēr iztaisījies laikā!

Brauciens līdz Grobiņai šķīta velkamies veselu mūžību. Vispirms Valērija it kā mēģināja palasīt fizikas pierakstu kladi, ko savā apzinīgumā tomēr bija paņēmusi līdzī. Filips par šīm pūlēm nosminēja, taču skaļi neko neteica. Izkāpuši Grobiņas pieturā, abi jaunieši izlēma ķerties klāt maizītēm ar kotletēm, jo izsalkums lika sevi manīt.

– Un kā daršim tālāk?

– Tā kā runāts – „balsosim” mašīnas. Pirms svētku laikā ļaudis parasti ir labā prātā, gan jau mums laimēsies.

– Kaut es būtu tikpat liela optimiste, – Valērija nodomāja, kaut arī skaļi neko neteica.

Viņiem tik tiešām laimējās. Kādas smagās mašīnas šoferis piestāja un abus jauniešus aizveda līdz pat Nīcas centram. Pēdējos trīs kilometrus līdz Annas un Rūdolfa mājām gan nācās mērot kājām, taču par to bēdāties ne vienam, ne otram nenāca pat prātā. Bija agra pēcpusdiena, laiks saulains, taču ne pārāk karsts.

Iegrieķoties sāncelā, kas caur egļu aleju, ko Rūdolfs bija stādījis vēl savos spēka gados, veda tieši uz Mūrnieku mājām, viņi, gabaliņu pagājuši, piepeši pārsteigti apstājās. Pretī bija iznācis vecs vīrs – kalsns, gara auguma, sirmot sākušiem matiemi, bet viņam blakus turējās liels suns – Rietumsibīrijas laika.

– Tomiņ, mums atbraukuši ciemiņi! – nedaudz pārsteigts, vecais vīrs ierunājās. Panācis gabaliņu tuvāk un caur briļļu stiliem labāk saskatījis atbraucēju sejas, viņš gandrīz vai apraudājās. – Valdiņ, tu? Vai patiesi tu pie mums atbrauci? Un vēl ar ciemiņu? Nāciet nu žigli uz māju. Anna, Anna, skaties, kas pie mums atbraucis!

– Kā jūs, onkul, šeit gadījāties? It kā būtu gaidījis!

– Pamanīju pa logu, ka kaut kas pa ceļu nāk tieši uz mūsu māju. Tad nu abi ar Tomiņu gājām ārā lūkot.

Satikšanās ar Valērijas mātes māsu Annu izvērtās daudzkārt emocionālāka. Viņa, pēc ilga laika satikusi māsas Marijas meitu, to cieši apkampa un raudāja kā maza meitene. Tās bija karstas asaras – gan prieka, gan sāpju vienlaikus. Māsas traģiskais liktenis Annu bija aizlauzis, taču par iespēju tikties ar Valdu jeb Valēriju viņa līdz sirds dziļumiem bija pateicīga Dievam. Kad spējās emocijas aprīma, Anna meiteni vai katrā teikumā uzrunāja ar: „Mana mīlā Valdiņa!” Filips saprata, ka šais attiecībās ir kaut kas tāds, par ko viņš nezināja, ko Valērija nebija uzticējusi. Līdzīgi mēdza atgadīties šad un tad; brīžam Valērijas rīcība šķīta pat pārāk dīvaina; šī noslēpumainā būtne nekad neļāva sevi atminēt.

– Kāpēc viņi tevi sauc par Valdu? – puisis, it kā nedaudz saskābis, pēcāk jautāja.

– Fil, tagad neprasi! Gan jau vēlāk, – tā bija visa viņas atbilde.

– Tu pret mani izturies kā pret svešu. Beigsies ar to, ka mēs arī ķļūsim sveši.

– Fil, neskābsti nu. Piedod, bet tas ir garš stāsts. Ne tikvien garš, bet arī neticams.

– Man, kā topošajam vīram, gan tā kā būtu vēlēšanās zināt par tavām lietām – arī tām neticamajām...

– Tas gan... Bet es labošos, kad pienāks laiks. Apsolu.

– Turēšu pie vārda. Un neceri, ka izlociesies!

– Neceru, – Valērija tikko jaušami pasmaidīja.

Pusdienas viņi ēda vecās Mūrnieku mājas koka verandā. Tur bija pietiekami silti un omulīgi. Dzerot rūgušpienu un tiesājot vārītus kartupeļus ar krējumu un lociņiem, kā arī labi izceptu cūkgaļas gabaliņu, Filips beidzot atklāja savu mērķi. Protams, satikšanās un Jāņu svētišana, taču ne mazāk svarīgi bija tas, ka Zāļu diena ir piemērotākais laiks ievākt drogas – zāļu tējas nākamajai ziemai. Atpazīt katru pļavas pukīti un zālīti Filips bija apguvis no savas mātes, bērnībā iedams viņai līdzī uz pļavu un palīdzēdams ievākt visdažādākos ārstniecības augus. Tā tas bija pirms daudziem gadiem, taču zināšanas nekur nepazuda.

– Jā, bērni, ejiet vien. Savāciet labi daudz zālīšu! Tās jau vienmēr noder. Paņemiet tikai līdzī audekla maisiņu, kur salikt, – Anna mudināja.

– Audekla labāk neņemt vis; nosmērēties.

– Tas nekas. Izmazgās, – Anna atteica.

Abiem ieejot vēl nenopļautā pļavā, Valērija atklāja, ka Filipa zināšanas par augiem un to labajām īpašībām ir fantastiskas. Meitene gan ar to nevarēja lepoties, jo ārstniecības augus bija redzējusi vien mātes no Latvijas līdzī paņemtajā 30. gadu ārstniecības augu grāmatā, kuras autore bija Dora Švīkule. Austrālijā, kā zināms, flora un fauna ir kardināli atšķirīga. Mazliet pie sevis pabrīnījies par tādu neprašū, Filips Valērijai sāka stāstīt, kā kuru puķīti sauc un kādas kaites tā ārstē.

– Šī ir tīruma kosa. Vērtīgs augs; runā, ka palīdzot cinīties ar sliktajām vēža šūnām. Šī – strutene. Tai ir koši dzeltena sula, nedaudz tumšāka kā ziedi. Ar sulu var ierīvēt kārpas, bet strutene pati ir reti vērtīgs augs. Šis – ganu plikstiņš. Regulē asinsspiedienu. Būs jāievāc tā vairāk; tev mūžīgi aukstas rokas un kājas – varbūt palīdzēs. Nātres – linsēkļus, cerams, tu atšķir. Tās arī ir vērtīgas – lielisks dzelzs avots, īpaši lielā nātre.

– Tās mēs arī vāksim?

– Par ko tad ne?

– Bet nātres dzeļ!

– Ak, nabaga pilsētas spindzele, ko ar tevi lai iesāk? – Filips mazliet tēloti nopūtās.

– Un kas ir šīs zilās puķītes?

– Muskares jeb pērlenītes. Tās gan neievāksim, ļausim, lai aug, – puisis pasmaidīja.

– Kā tu to visu zini?

– Tas būs mans noslēpums, – Filips atteica. – Citādi sanāk tā, ka tu par mani zini visu, bet es par tevi – neko.

– Nu gan pārspilē!

– Nebūt ne, Valda! Jā, kāpēc Valda un nevis Valērija? Pasē taču tev rakstīts „Valērija”!

– Annas tantei vārds „Valda” šķiet skanīgāks. Un vispār – beidz mani tincināt.

* * *

Draiski čalodami un ievākdami drogas, jaunieši pļavā pavadīja pāris stundas. Nātrēm Valērija pieskarties neriskēja, taču Filips tās plūca, neizrādot ne mazākās pazīmes, ka viņam sāpētu sadzeltās rokas. Visi līdzpaņemtie maisiņi bija pilni ar dažādu augu drogām, tāpēc darbu nācās beigt un doties atpakaļ uz Mūrnieku mājām.

– Kā tev šķiet, vai no pērlenītēm vainadziņu var nopīt? – Valērija piepeši iejautājās. Viņa, rimti darbojoties, bija atcerējusies, ka vienā no latviešu žurnāliem Austrālijā redzējusi fotogrāfiju ar jaunu meiteni, kurai galvā pienuņū vainadziņš. Tās gan diemžēl jau noziedējušas – palikušas tikai baltās pūkas.

– Principā var no gandrīz jebkuras puķes, taču meitenēm parasti ir vainagi no pļavas margrietīnām vai kādas citas puķes. Mēģini! Bet sev es nopīšu ozolzaru kroni!

Jauniešiem pārrodoties mājās, pulkstenis bija jau krietni pāri deviņiem vakarā. Saulīte, protams, vēl augstu, taču vakara tuvums raisīja vieglu nogurumu. Rūdofls, kuram veselība bija kļuvusi vāja, tikko kā bija devies pie miera, taču Anna sarūpēja vakariņas un gaidīja Valēriju un Filipu pārrodamies no pļavas. Celdama galdā rupjmaizi, Jāņu sieru un saldi skābo dzērienu, kas, šķiet, bija darināts no pērnā gada jāņogu sīrupa, viņa nespēja vien nopriecāties par jauniešu vainagiem.

– Parādīju Valērijai visas zālītes un nezālītes, – Filips noteica. – Tās tagad ievāktas, Zāļu dienas darbiņš izpildīts.

– Ne gluži, – Anna klusi ierunājās. – Vienu, šķiet, neesi parādījis vis!

– Kādu gan? – Filips, kozdams ar sviestu biezi noziestajā maizes riecienā, saausījās.

– To pašu galveno, kas uzdzied vien Līgo naktī.

Notverot vecās Annas mazliet viltīgo skatīenu, kas, iespējams, tāds tikai šķita, ņemot vērā, ka tuvredzības dēļ viņa pastāvīgi mēdza samiegt acis, Filipam pēkšņi kļuva sārta vaigu gali. Un Anna, par spīti sliktajai redzei, to bija pamanījusi. Viņa, ieskatīdamās puisim dziļi acīs, pasmaidīja un vieglītēm pamāja ar galvu. Neticami! Nieedomājami! Valērijas miesīgā māte Marija savu akeptu dot nespēja – viņa, kā Filips spēja izlobīt no pāris sarunām, miklainos apstākļos kaut kur bija gājusi bojā un nebija pat kapa, kur aiz-

iet pieminēt, taču viņas vistuvākais cilvēks – māsa Anna – nupat nepārprotami bija likusi saprast, ka ar Valērijas izvēli ir mierā. Un ne tikai tas: viņa pat mudināja uz ko daudz vairāk, kam, kā Filipam jau bija šķitis kādu laiciņu, nepretotos arī Valērija pati. Vai tad būtu iespējams arī citādi, ja meitene bija gatava precēties?

– Val, es kaut ko aizmirsu.

– Rīgā?

– Nē, ne jau Rīgā, bet šeit. Pļavā.

– Par ko tu runā? – Valērija iepleta acis.

– Aizmirsu tev parādīt vēl kādu zālīti. Tev tā noteikti ir jāredz! – Filips pēkšņi pamanīja, ka Annas verandā vairs nav. Klusi aizgājusi uz savu istabiņu, vai arī pie Rūdolda.

– Kas tā ir? Vai es to zinu?

– Brīnumzālīte. Esmu drošs, ka tādu nebūsi pat redzējusi, – viņš smaidīdams teica, pieceļoties no galda un meiteni mudinādams sekot: – Ejam, ejam, ejam!

Lāsma Gaitniece, née Ģibiete – publiciste un lektore. Sešus gadus docējusi latviešu valodu Rietumungārijas Universitātē. Regulāri publicējas izdevumos *Latvija Amerikā*, *Latvijas Avīze*, *Izglītība un Kultūra*, *JG* u.c. Doktorantūras studente un latviešu valodas lektore Rīgas Tehniskās Universitātes E-studiju tehnoloģiju un humanitāro zinātņu fakultātē.

Panthermedia/Scanpix

Otto Ozols

LATVISKĀ GARA ATDZIMŠANA MŪSDIENU LATVIEŠU LITERATŪRĀ

Domājot par latviskumu mūsdienu latviešu literatūrā, atskārtu, ka šoreiz ir daudz laba, ko bilst. Lai arī kopumā situācija Latvijā, teiksim tā, nav visai spoža, tomēr par mūsu literatūru var droši teikt – ir divas ziņas. Viena laba un vēl viena – arī laba. Ja godīgi, tad ir vēl arī trešā un ceturtā labā ziņa. Cits jautājums ir par tautas un valodas nākotni, vai pārskatāmā nākotnē būs lasītāji, kuri spēs novērtēt un saprast latviešu valodā uzrakstīto?

Mazliet saraucu pieri, kad kārtējo reizi dzirdu visai muļķīgos spriedelējumus – kurš konkrētais darbs ir vai nav literatūra? Zīmīgi, ka šie lielie diskutētāji paši parasti nav uzrakstījuši neko vērā ņemamu. Problēma ir tā, ka šādas diskusijas liek jautāt pēc literatūras definīcijas, pēc kādiem konkrētiem rāmjiem, atskaites punktiem. Bet literatūra, ar to vairāk saprotot tieši daiļliteratūru, ir viens no skaistākajiem mākslas žanriem. Un likt definīciju rāmjus mākslai, kas jau pēc savas būtības ir stāsts par rāmju un robežu pārkāpšanu, ir perversa nodarbe. Literatūra, kā jebkura māksla, ir radīta robežu nojaukšanai, apvāršņu paplašināšanai, tā ir tiekšanās pēc netveramā. Literatūra sakņojas visa iesākumā – Vārdā.

Tādēļ jebkuru, kurš vēlas uzlikt definīciju žņaugus mākslai un īpaši vārda mākslai – literatūrai, vajadzētu saukt vismaz pie kriminālatbildības. Latviski tieši sakot – izmērīt var gurķi, nevis literatūru, un labi, ka tā. Rakstītais vārds visbiežāk ir prātā vai sirdī izauklēts vārds.

Labā ziņa par mūsdienu latviešu literatūru ir tā, ka pēdējos gados pie lasītājiem ir nonākuši patiešām spoži sirdi, prātā un lieliskās rakstīšanas prasmēs izauklēti rakstu darbi.

Neiespējami izmērīt, kurš no tiem ir tas dižākais vai spožākais, tomēr nav šaubu, ka latviešu literatūra pēdējos gados ir sagaidījusi vairākus izcilus darbus, kuri nešaubīgi izturēs visbargāko un patiesāko kritiķu – lasītā-

ju un laika – uzticību. Pēc garāka laika posma ap gadsimta miju, ko varētu dēvēt par tādu kā nelielu panīkuma laiku, latviešu literatūrā pēdējie pieci, seši gadi ir bijuši svētīti ar vairākām izcilām grāmatām. Te noteikti jāmin Ingas Ābeles „Klūgu mūks”, Noras Ikstenas „Mātes piens”, Gundegas Repšes „Bogene”, Māra Bērziņa „Svina garša”, Jāņa Joņeva „Jelgava 94”, Laimas Kotas „Mierielas vilkme”, Valentīnas Freimanis „Ardievas Atlantīdai” un citas. Noteikti jāpiemin arī Jāņa Lejiņa triloģija „Zīmogs sarkanā vaskā”, kas daudziem neapšaubāmi kļuvusi par stingrāko pamatu latvietības izpratnei. Noteikti esmu aizmirsis pieminēt vēl kādu, un labi, ka tā. Izcilu darbu ir tik daudz, ka grūti visus pat pieminēt. Skaitliski tik nelielai valodai kā latviešu tas ir liels sasniegums – īsā laika posmā tik daudz spēcīgu literatūras darbu.

Tā bija pirmā labā ziņa no solītajām četrām. Kā jau iepriekš teicu – labu literatūru nevar nomērīt kā gurķi, tomēr nevienam nav šaubu, ka iepriekš nosauktie darbi patiešām ir ļoti laba literatūra. Tādēļ īpaši jāizceļ nākamā labā ziņa, kas, iespējams, daudziem būs paslīdējusi garām nepamanīta. Gadās dzirdēt, ka laba literatūra reti ir plaši novērtēta un pieprasīta. Vienvārdsakot, *vidējā lasītāja* gaume parasti nespēj augstāk par viduvēju komercliteratūru. Latvijas gadījums ir īpašs. Latviešu lasītāji spēj novērtēt un izbaudīt labu literatūru – gandrīz visi iepriekš pieminētie ir bijuši labi vai pat ļoti labi pieprasīti Latvijas grāmatnīcās. Atsevišķos gadījumos pat ilgstoši iekarojat *topu* virsnotas. Protams, protams, grāmatas vērtību nevar un nevajag mērīt pārdoto eksemplāru skaitā, tomēr jāatzīst, ka ar labu gaumi un literatūras izpratni apveltītu lasītāju Latvijā vēl ir gana daudz. Noteikti vidēji vairāk nekā citviet pasaulē.

Trešā labā ziņa ir tā, ka šie un vēl daudzi darbi sakņojas īstā un patiesā latvietībā. Protams, latvietību un tās garu nav iespējams un nav vajadzīgs mērīt vai definēt. Tomēr nenoliedzami pieminētie darbi dziļi sakņojas mūsu kultūrā, tradīcijās, tās ir iespaidīgas un pamatīgas laikmeta liecības. Tajos nav nekas no dekoratīvas, lētā patosā mērcētas „suvēnīrlatvietības”, tie ir ļoti godīgi un trāpīgi darbi. Sajust, notvert un vārdos ietērt garu ir tikai lielu meistarību. Mūsu rakstniekiem tas ir izdevies.

Ceturtnā labā ziņa arī, iespējams, nav plaši pamanīta, bet par to noteikti ir jārunā. Ja skatāmies uz dokumentāliem, vēstures pētījumiem, tad par latviešiem pēdējos gados ir tapušas vismaz trīs lieliskas grāmatas. Visi ir fundamentāli pētījumi, kur 20. gadsimta latviešu raksturojums ir negaidīti precīzs un godīgs. Šiem darbiem raksturīga patiesa cieņa gan pret vēsturi, gan pret latviešiem. Interesanti, ka šo darbu autori ir ārzemnieki. Tiesa, vismaz vienu no viņiem nebūtu prātīgi dēvēt par ārzemnieku – rakstnieks un žurnālists, Latvijā dzīvojošais somis Juka Rislaki (Jukka Rislaki) jau sen ir īsts latvietis un paties Latvijas patriots. Viņa grāmata „Kur beidzas varavīksne. Krišjānis Berķis un Hilma Lehtonena” ir fundamentāls dokumentāls pētījums, kurš uzrakstīts aizraujošā un tēlainā valodā. Jukkam ir izdevies uzburt godīgu attiecīgā laika Latvijas gaisotni. 20. gadsimta Latvijas vēsture patiesībā ir ļoti sarežģīta un daudziem grūti saprotama. Jukkas Rislaki grāmata par Krišjāni Berķi un viņa sievu Hilmu Lehtonenu ir izdevies to izstāstīt somiem raksturīgi precīzi, vienlaikus nezaudējot tēlainību un dramatismu. Ja kādam patiešām ir paveicies atšifrēt latviešu rakstura sarežģīto formulu, tad tas ir Jukka Rislaki. Turklāt viņš to ir izdarījis ar spalvas meistara eleganci.

Līdzīgi Rislaki sarežģīto latviešu dvēseli izdevies saprast arī britu vēsturniekam Filipam Rufam (Philip Ruff). Viņa grāmata „Pa stāvu liesmu debesīs: nenotveramā latviešu anarhista Pētera Māldera laiks un dzīve” ir viens no labākajiem darbiem par attiecīgā laika vēsturi. Šķiet, ka Rufs ir viens no tiem retajiem, kurš sapratis, kā un kāpēc latvieši tik ļoti iespaidīgi satricināja visu 20. gadsimta vēsturi. Mēģinot atrisināt leģendārā Pētera Māldera noslēpumu, Rufs ir atklājis latviešu noslēpumu plašākā nozīmē. Ja kāds ir patiešām dziļi ielūkojies latvieša dvēselē, tad tas ir brits Filips Rufs ar savu grāmata.

Iespējams, ka vācu vēsturniece Anita Kuglere būtu pārsteigta uzzinot, ka viņa ir viena no labākajām Latvijas un latviešu pētniecēm. Viņa ir uzrakstījusi dokumentālo stāstu, fundamentālos pētījumos balstīto grāmata „Šervica noslēpums. Ebrejs, SS virsnieks.” Viņas atklātais, izpētītais un izstāstītais tikai vēlreiz apliecina – īstā dzīve mēdz būt daudz dramatiskāka un aizraujošāka par visiem Šekspīra darbiem kopā. Stāsts par Šer-

vica gaitām liek nobālēt pat oskarotajai filmai par Šindleru. Kuglere ir pētījusi Šervica gaitas ar ļoti vācisku pamatīgumu. Tik ļoti dziļi, ka šķiet – Šervics bijis viņas dzīves pamata jēga. Un pelnīti – Šervics bija ļoti ne-parasta personība. Kāds tam sakars ar latviešiem vai Latviju? Vai Šervics bija latvietis? Visdrīzāk, ka ne. Tomēr Kuglere tik ļoti pamatīgi apraksta un pētījusi Šervica gaitas tā laika Latvijā, ka, iespējams, ir radījusi visprecīzāko un labāko tā laika latviešu portretu. Kugleres darbs raksturo ar gandrīz absolūtu godīgumu. Viņa nevienu netiesā, nesoda, Kugleres centrālais mērķis tikai patiesība. Tā viņa uzrakstījusi arī iespaidīgu liecību par tā laika Latviju un latviešiem.

Tās bija četras labas ziņas par mūsdienu literatūru un latviešiem.

Pēdējā ziņa nebūs uz cerīgas nots. Demogrāfiskā situācija Latvijā ir tik sarežģīta, ka burtiski divu paaudžu laikā latviešu literatūra var kļūt par mirušas valodas literatūru. Diemžēl tas nav pārspilējums vai biedēšana. Tas ir tikpat auksts fakts kā bilance bankas kontā – mēs kā nācija, kā latviešu valodas nesēji esam nonākuši uz bankrota robežas. Alkatība, cinisms, tuvredzība, kūtrums ir gadiem ilgi valdījis Latvijas politikas tā dēvētajā „elitē”. Un diemžēl nekas īpaši daudz nav mainījies arī šobrīd. Mēs kā apmāti turpinām iet tieši uz nolemtības bedri.

Publikācija ņemta ar sakārtotājas Ēvas Mārtužas un autora atļauju no Ernesta un Arvīda Brastiņu mantojuma 2014. gada konferences materiāliem *Latviskas Latvijas spēks*.

Vairāku grāmatu autors, publicists Otto Ozols aktīvi pauž savu viedokli sociālajos tīklos un publicē rakstus par aktuālām tēmām. Skat. arī JG271 (ziema, 2012), JG274 (rudens, 2013), <<http://jaunagaita.net>>.

Avoti un literatūra

Rislaki, Juka. *Kur beidzas varavīksne. Krišjānis Berķis un Hilma Lehtonena*. Rīga: Jumava, 2004. No somu valodas manuskripta tulkojuso Anna Žigure.

Rufs, Filips. *Pa stāvu liesmu debesīs: nenotveramā latviešu anarhista Pētera Māldera laiks un dzīve*. Rīga: Dienas grāmata, 2012. No angļu valodas tulkojis Lauris Gundars. Oriģināls: Philip Ruff, *Towering Flame*, angļiski nav publicēts.

Kuglere, Anita. *Šervica noslēpums*. Ebrejs, SS virsnieks. Rīga: Atēna, 2007. No vācu valodas tulkojusi Rasma Vīlpa. Oriģināls: Anita Kugler, *Scherwitz: Der jüdische SS-Offizier*, Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2004.

Daina Auziņa

MIERVALDIS POLIS –
ILŪZIJA KĀ ĪSTENĪBA

Gan pirms, gan pēc Latvijas Nacionālā mākslas muzeja (LNMM) rekonstruētās ēkas atklāšanas (2016.4.V) viens no biežākajiem, muzeja direktorei Mārai Lācei uzdotajiem žurnālistu jautājumiem bija: *kāpēc jūs muzeja izstāžu programmu sākat tieši ar Miervalža Poļa darbu skati? Arī aizkulisēs par to daudz tika diskutēts, kā vienīgo alternatīvu piedāvājot izstāžu secības maiņu, t.i., Jaņa Rozentāla izstādi redzot kā pirmo, bet Miervalža Poļa kā otro. Polis pats šo situāciju aizkulisēs asprātīgi komentēja kā telpas iedzīvošanu un publikas iesildīšanu pirms īstā meistara uznāciena. Arī daļa skatītāju acīgi pamanīja, ka muzeja izvēle apliecina noturīgu vērtību sistēmas stabilitāti – abu mākslinieku darbi ir spilgtas laikmeta zīmes, viņu radošie meklējumi atklāj atvērtību jaunām stilistiskām tendencēm, apliecinot augstus profesionalitātes kritērijus; abus vada ideāli un abi ir dedzīgi latviskuma idejas aizstāvji, un publiskas autoritātes. Viņus vieno gan mākslinieciskas tēmas (piemēram, pasūtījuma portrets), gan arī prasme formulēt savus teorētiskos uzskatus. Atšķirībā no Rozentāla Miervaldim Polim šī bija pirmā plaša retrospekcija. Tādējādi muzejs realizēja ilggadēju ieceri savākt vienkopus pasaulē izklīdušos*

Miervaldis Polis un Līga Purmale ar Poļa cepešpannām (1975)

Foto: Ains Leņģis

mākslinieka darbus un apliecināt plašai publikai šī meistara nozīmīgo veikumu Latvijas mākslā.

Izstādes nosaukums *Ilūzija kā īstenība* pievērsa uzmanību Miervalža Poļa radošās darbības pamatmatematikai – mākslas attiecībām ar realitāti formas, satura un uztveres nozīmē. Gandrīz divsimts Miervalža Poļa mākslas darbi, kā arī intriģējošais dokumentālo materiālu klāsts (fotogrāfijas, plakāti, katalogi, video), balstoties uz mākslinieka teorētiskajiem izteikumiem, bija tematiski grupēts vairākās sadaļās, akcentējot dažādus viņa radošo meklējumu virzienus.

Par pagrieziena punktu māksliniekam vēl studiju laikā (1973) kļuva atziņa, ka viņu interesē pastarpināts realitātes atspoguļojums, proti, darbs ar attēlu. Viņš izvēlējās gleznot un zīmēt nevis no dabas, bet no fotogrāfijas (visbiežāk, paša uzņemtas). Miervaldis Polis un viņa dzīvesbiedre Līga Purmale drīz kļuva par fotoreālisma pionieriem Latvijā un visā Padomju Savienībā, sarīkojot (1974) Rīgas centrālajā Poligrāfiķu klubā (fotokluba „Rīga” telpās) pirmo personālizstādi. Ja Amerikā fotoreālisms bija uzlūkojams kā kontrreakcija abstraktajam ekspresionismam un ciešā saistībā ar kapitālistiskās sabiedrības patērnieciskumu, tad dzelzs priekšvara otrā pusē tas deva iemeslu diskusijām par to, kas ir īstenība un kā to drīkst vai nedrīkst attēlot padomju mākslinieks. Polis atšķīrās no Rietumu kolēģiem ar lielāku radošās brīvības īstenošanu, daļā no šī perioda darbiem asprātīgi vienas kompozīcijas ietvaros pretstatot realitāti un realitātes imitāciju (cikls *Ilūzijas uz grāmatas par Venēciju lapām*, 1973) un realitāti un fantāziju (cikls *Kolosu sala*, 1975).

Avangardiskais fotoreālisms aizveda Poli līdz Rietumu mākslas klasiķai – *trompe l'oeil* jeb acu apmāna glezniecībai, kurā mākslinieks vairāku desmitgažu garumā spēja saskatīt arvien jaunus izaicinājumus, tikai nesen atzīstot, ka sasniedzis līmeni, kad spēj nekļūdīgi un nevainojami realizēt iecerēto. Savukārt Latvijas skatītāji Poli jau 70. gadu vidū pasludināja par sen gaidītu izcilību, – kaut marginālās izstāžu telpās eksponēti, viņa darbi pulcēja neskaitāmus interesentus. Tā, Gustava Šķiltera memoriālajā mākslas muzejā notikušajā Jauno mākslinieku grupas izstādē (1978), kā liecina skatītāju atsauksmes, visi

pirmkārt pamanīja Poļa apgleznotās pannas. Kāda meitenīte, vārdā Kristīne Pāne, viesu grāmatā rakstīja: *Man īpaši patika „Brokastis”, jo olas ir mans mīļākais ēdiens; cits apmeklētājs, kas parakstījies kā „Susurs” savu sakāmo nobeidzis ar teikumu: Tās Brokastis es labāk paņemšu līdz un iešu caur Vārtiņiem uz Lapeni iekost.* Turpat arī Imants Ziedonis Miervaldi Poli nosaucis par *lielo meli*, kurš *iedokumentējis daudzus Ziemeļu meļus – Peru Gintu, Tomu Nipernādiju un Augustu pasaules apbraucēju.* Taču kolēģu-gleznotāju vidū attieksme pret Poļa mākslu bija daudz mērenāka – togad stājoties Latvijas PSR Mākslinieku savienībā 14 no 48 gleznotāju sekcijas biedriem balsoja pret viņa uzņemšanu. Poli kritizēja par pārāk mehānisku attēla pārņemšanu uz audekla un pašapliecināšanos tehnikā, taču labvēļi atzīmēja viņa *māksliniecisko konsekvenci, neatlaidību un augsto profesionalitāti* (Dž. Skulme), talantu un paškritiku kā galvenos priekšnoteikumus tālākai attīstībai (M. Tabaka).

20. gs. 80. gados gandrīz katrs Poļa darbs kļuva par notikumu, kas konkrētajā politikajā situācijā plaši rezonēja sabiedrībā, aizskarot ne vien estētiskās, bet arī patriotiskās jūtas. Viņa gleznu *Sapņojums* (1982) un *Bārenis (Klusā daba ar bāreni pirmās Latvijas Republikas piemiņai)*, (1981) personāži kļuva par vizuālām metaforām, tāpat kā viņa „spontānā teātra” galvenais varonis – Bronzas cilvēks. Mainoties politiskajiem režīmiem, Polis mākslā izvēlējās dot priekšroku stabilitātei un tradīcijām, reizē iemantojot laikmetīgās mākslas celmlauža statusu.

Izstāde LNMM retrospektīvā izvērsumā ļāva atcerēties vai jaunatklāt Miervaldi Poli, necenšoties pasludināt jebkādas patiesības, vienīgi mākslu.

Mākslas vēsturniece Daina Auzuņa ir LNMM Vizuālās mākslas departamenta krājuma darba vadītāja.

Miervaldis Polis dzimis 1948. gada 23. jūlijā, Rīgā. Latviešu mākslas kopējā ainā viņš iezīmējas kā spilgta un savdabīga personība – gleznotājs, performanču mākslinieks, teorētiķis. Septiņdesmitajos gados kopā ar savu toreizējo sievu, gleznotāju Līgu Purmali viņš uzsāka Latvijas glezniecībā vēl neesošo fotoreālisma virzienu. Mākslinieka daiļrade ir daudzpusīga un neaprobežojas ar vienu noteiktu glezniecības stilu. Tajā var atrast darbus gleznotus gan akadēmiskā reālisma, primitīvisma, simbolisma stilā, gan darbus veidotos „acu apmāna” *trompe l’oeil* tehnikā. 20. gadsimta astoņdesmitajos gados mākslinieks pievērsās un sāka eksperimentēt ar performanci kā mākslas veidu. Svarīgākās šā laika performances ir viņa dibinātais „Ego centrs” (1986), mākslinieka parādīšanās Bronzas cilvēka tēlā un akcija kopā ar Vilni Zāberu, tirgojot saulespuķu sēkļiņas pie Laimas pulksteņa (1992). Poļa performance, jeb mākslinieka vārdiem „fantomu teātris”, vairumā balstās uz mijiedarbību ar skatītāju – garāmgājēju, akcentējot negaidītas nejausības un pārvēršot ikdienišķas situācijas par īpašiem notikumiem.

Portretu glezniecība kā žanrs mākslinieku saistījusi jau kopš studiju gadiem un pakāpeniski ir kļuvusi par galveno viņa glezniecībā. Kad Latvija atguva neatkarību, Polis kļuva pazīstams kā „galma” mākslinieks, gleznojot pasūtījuma portretus Latvijas politiskai elitei. Viņa modeļi ir bijuši Guntis Ulmanis, Vaira Viķe-Freiberga u.c.

*Manu darbību kopumā, manu dzīvi un līdz ar to mākslu un visu, kas ar to saistās, nosaka kaut kas, ko aptuveni varētu nosaukt par dziņu. (..) es nenodalu savu dzīvi no mākslas, nestādu vienu pāri otrai. Tās atrodas nepārtrauktā cēloņu un seku mijiedarbībā. Kā es gleznoju, tā es dzīvoju, tā gleznotājs Miervaldis Polis pats par sevi intervijā žurnālā *Māksla* (1987).*

Linda Treija

Ilmārs Rumpēters. *Talismans*. 2010. Akrils uz audekla. 122 × 91cm

Linda Treija

IĻMĀRS RUMPĒTERS. ČETRAS GLEZNAS, UN NE TIKAI

Pašā pirmajā gada mēnesī, kad Rīga nemi-
ligi pelēka, jo sniega nav bijis un aukstums
graužas aiz apkakles, Krišjāņa Barona ielas
visu iemīļotajā galerijā Istabā, caur tās lie-
lajiem logiem, aci piesaistīja un sirdi sildī-
ja četri krāsu un košuma laukumi – Ilmāra
Rumpētera darbi. No 16. janvāra līdz 11.
februārim galerijā Istabā varēja apskatīt
mākslinieka izstādi *Gleznas*. Tā ir jau otrā
Ilmāra parādīšanās šajā vietā un ne tikai
tādēļ, ka viņu ar galerijas vadītāju Lindu
Lūsi vieno radniecīgas saites, bet pašam
māksliniekam šī mājīgā un reizē demo-
krātiskā vieta vienmēr ir bijusi mīļa. Ilmārs
ir Lindas vecāteva, operas diriģenta Jāze-
pa Lindberga brālēns. Kā daudzas latvie-
šu ģimenes, karš nežēlīgi pārrāva Rumpē-
teru ģimeni uz pusēm. Ilmārs ar tēvu de-
vās bēgļu gaitās, kur Vācijā satika vecāko
brāli Visvaldi un tālāk jau kopā ceļš veda
uz ASV. Ilmāra māte palika Vidrižu pagas-
ta „Vīgantos” ar jaunākajiem dēliem, Ģir-
tu un Andri. Viņi visi atkal satikās tikai pēc
četrdesmit gadu atšķirtības 80-to gadu
vidū. Lindas atmiņā ir dziļi iespaidies at-
kaltikšanās prieks un emocijas starp šiem
vistuvākajiem cilvēkiem, viņas vectēva dzi-
vokli. Neskatoties uz piedzīvoto un traģis-
ko Ilmāra dzīvē, viņa māksla ir radoša prie-
ka, krāsu košuma un optimisma pilna.

Pirmā izstāde Istabā bija 2008. gadā, kad
bija savesti tik daudz mākslas darbu, ka
tos kāra pat logos. Šoreiz, pēc deviņiem
gadiem, mākslinieks bija atsūtījis četras
gleznas. Galerijas vadītāja ar smaidu atzi-
mēja, ka nav vēl bijis gadījums, kad viņai
baltajā sienā ir bijis jāiedzen tikai četras
naglas, lai pakārtu pie baltās sienas četras
vienāda izmēra 122X91cm gleznas – *Ka-
talonija* (2009), *Talismans* (2010), *Rudens
raža* (2010) un *Zilais putns* (2010) (Skat.
1., 5., 15., un 38. lpp). Tās labi saspēlējās
kopā gan kā viens veselums, gan pilnībā
darbojās arī kā atsevišķas vērtības. Jāpie-
zīmē, ka divas no gleznām ir dāvinājums
Latvijas Nacionālajam mākslas muzejam.

Lai arī ir bijuši posmi Ilmāra glezniecībā,
kad viņš ir pievērsies vairāk ekspresīvi reā-
lu ainavu attēlojumam, tomēr jāsaprot, ka
tieši abstraktā gleznošanas maniere atstāj
vislielāko iespaidu. Tie ir formā abstrakti
gleznojumi, bet ar nojausmu uz saturisko
vēstījumu. To precīzi atzīmē Raimonds Ka-
lējs rakstot, ka pirmās izstādes *piedāvātie
darbi apgāza mītu par abstraktās gleznie-
cības nesaprotamību un tēlaina stāstījuma
trūkumu, jo gleznu formālā uzbūve, ele-
mentu, krāsu un kompozīcijas conceptu-
ālā vienotība pilnībā atklāja to saturisko
vēstījumu, jau balansējot ar zināmu reali-
tātes klātbūtni.*¹

Noteikti krāsu laukumi, asas ģeometriskas
formas veido darba *Katalonija* kompozī-
ciju. Kaut kur jaušama Katalonijas karoga
krāsu, dzeltenās, zilās, sarkanās, un taisno
svītru atblāzma, celtnis ar dimanta formu
galā vēstī par mūžam nepabeigto Antonio
Gaudi katedrāli *la Sagrada Familia*, kon-
trastējoši zilais un dzeltenais – par Vidus-
jūras piekrasti, un kaut kur gleznas apakšā
pavīd nedaudz uzskrullēta slavenā katalo-
nieša Salvadora Dalī ūsa. Gleznas sakom-
ponētie elementi darbojas gandrīz kā tāds
Katalonijas ģerbonis.

Ar centrēto kompozīciju acis piesaista
darbs *Talismans*. Aiz liektām līnijām un
formām var pamanīt daļu no *Fatimas acs*,
apgāztas piramīdas formu, un gandrīz pa
vidu sašķeltais fons tumši un gaiši zilajā,
liek domāt par līdzsvara nozīmi gan pašā
darbā, gan dabā.

Rudens raža vienīgais no četriem darbiem
iztieks bez zilās krāsas klātbūtnes. Rudens
atspoguļojas siltajā toņu gammā ar sarka-
nīgo, dzelteni, oranžo. Vietām krāsu lau-
kumus atdala tumšas līnijas, kas piedod
darbam ģeometrisku skanējumu, lai gan
šajā darbā laukumi nav kārtoti asos leņ-
ķos. Darbs rada asociācijas ar rudens lau-
ku skatiem no putna lidojuma.

Putna stilizētā forma darbā *Zilais putns*
piedod darbam zināmu stāstījumu. Māra
Branča skatījumā darbs vēstī *par ilgām un
atmiņām*². Arī manī tas kā tāds spārnots

¹ Raimonds Kalējs „Dzīvoklis Istabā”, žurnāls *Studija* #61 / 2008

² Māris Brancis „Saules kvēle, atmiņas un ilgas”, Laiks, 2017.28.1-3.II

Ilmārs Rumpēters: Vācijā, pēc Lielā Kara, 40. gadu beigās es bieži zīmēju. Ja nebija kāds, kam uzzīmēt portretu, devos ārā zīmēt visu, kas man likās interesants. Tajos nabadzīgajos laikos man nekas cits nepiederēja kā vienīgi papīra bloks, ogles zīmuli un ogles nostiprināšanas šķidrums, ko uzpūst virsū gatavam zīmējumam.

pagātnes vēstnesis rada atmiņas un skumjas par pagājušo laiku.

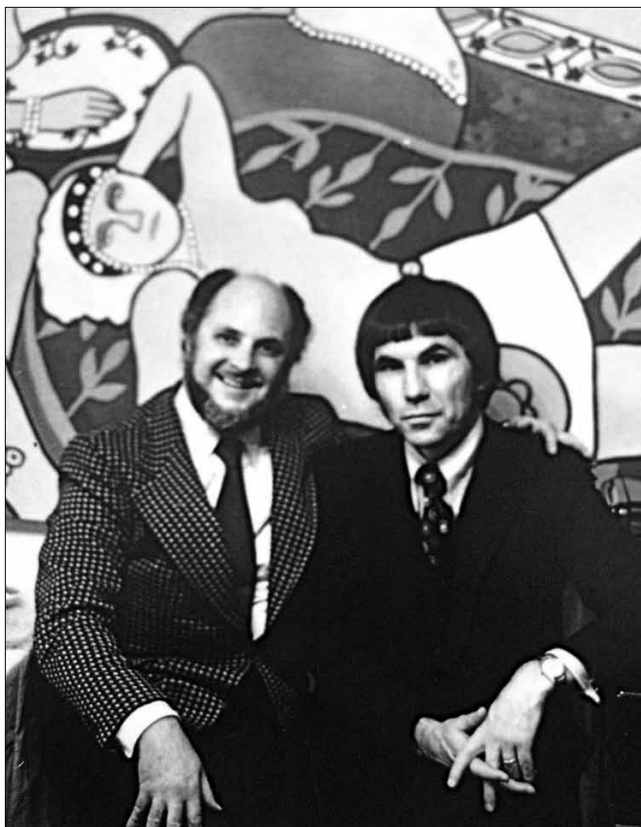
Zilā krāsa spēlē spēcīgu lomu Ilmāra daiļradē. Centrētā zilā putna forma izceļas uz dzeltenā fona. Kā interesants iestarpinājums darbojas zaļganais laukums darba labajā apakšējā daļā, kas padara gleznas kopējo kolorītu nepierastu un īpatnēji pievilcīgu.

Ilmārs savu zīmētāja talantu uzrādīja jau pamatskolā. Vēlāk pie tā tiek daudz piestrādāts un jau agrā jaunībā tapušie zīmējumi parāda Ilmāru kā izcilu zīmētāju. Guļošais vīrs ar brillītēm, mākslinieka draudzene Līna, dīpīšu nometnē tapušās ainavas un uzmetumi ir zīmēti ar veiklu roku, uztverot būtisko un radot noskaņu. Kādā fotogrāfijā no dīpīšu nometnes laikiem Blombergā, Lielbritānijas zonā, Ilmārs redzams savā elegantajā, baltajā uzvalkā ar šlīpsi, kura dekorēta ar pudeles un vīna glāžu zīmējumu. Jaunajam māksliniekam rokās neiztrūkstošie zīmēšanas piederumi un dēlis ar papīru. Ogle, zīmulis, papīrs ir mākslinieka pastāvīgie līdzgaitnieki. Savu izcilo zīmētāja varēšanu viņš pierāda arī vēlāk daudzajās grāmatu ilustrācijās, veikli uztvertajos portretu zīmējumos, šaržos.

Izteikta kompozīcijas meistarība atklājas viņa uzņemtajās fotogrāfijās. Tās nes sevī ne tikai māksliniecisko vērtību, bet ir arī sava laika dokumentācija ar kultūrvēsturisku nozīmi, kā, piemēram, Fridriha Milta, Dainas Dagnijas, Eleonoras Šturmas, Džemmas Skulmes, Voldemāra Avena un daudzu citu fotoportreti.

Ilmārs strādā nenogurstoši. Viņa vēlāk radītie zīmējumi ir jau izteikti abstraktas formas. *Facebook.com* viņa lapā var skatīt albumus, kuros cits citam blakus virknējas šie līniju ceļu, laukumu kārtojumu, krāsu iestarpinājumu zīmējumi, radot gandrīz vai meditatīvu vai reibinošu sajūtu. Viņa vilktā līnija zīmējumos iegūst kaligrāfisku vērtību. Atšķirībā no glezniecības, kur galveno lomu spēlē krāsu geometriskie laukumi, zīmējumos galvenā loma ir tieši dažādu biezumu un formas līnijām. Iekrāsojumi, ogles ieberzējumi, dažreiz kolāžas ielaidumi, tas viss ir tikai kā fons galvenajai karalienei uz papīra – līnijai.

Dizainiskā domāšana izkopta gan studējot Ņuarkas mākslas un rūpnieciskā dizaina skolā *Newark School of Fine and Industrial Arts*, gan vairākus gadus strādājot par ilustratoru, pēc tam specializējoties iesaiņojumu un firmu simbolu zīmēšanā Manhetenā, kā arī strādājot Diksona un Parsela firmā *Dixon and Parcels Associates* par projektu zīmētāju. Kā elegants iesaiņojums ir viņa radītie vāki žurnālam *Jaunā Gaita*. Gan privātpersonu blogos, gan kompāniju, žurnālu mājas lapās tikmeklī var atrast sajūsmu par *Jaunās Gaitas* vāku dizainiem, un tas ir lielā mērā Ilmāra Rumpētera nopelns. Arī zīmoli, ko mākslinieks ir veidojis tādām organizācijām kā ALA, ALMA, PBLA, žurnāliem *Jaunā Gaita* u.c., savā saturā nesadrumstaloti un vienkārši, spēj izteikt idejas galveno būtību. Kā mākslinieka meita Rita Laima Bērziņa raksta: *Ilmārs Rumpēters ir labs pierādījums tam, ka radoša nodarbošanās palīdz cilvēkam turēties možam.*³ Spītējot gadu netai, mākslinieks zīmē savas elegantās līnijas, dalās ar savu radošo devumu, foto arhivu un atmiņām, un ir paliekoša vērtība latviešu mākslas ainā ne tikai ārzemju latviešu sabiedrībā, bet arī pašā Latvijā.

Ilmārs Rumpēters un Laimonis Zandbergs *JG 100.* numura svinībās. Fonā Dainas Dagnijas glezna.

Gleznotāja, grafiķe, mākslas kritiķe, Amerikas Latviešu Mākslinieku apvienības (ALMA) vadītāja Linda Treija ir *JG* mākslas redaktore, Latvijas Mākslas akadēmijas maģistre (1997), strādājusi par mākslas pedagoģi Latvijā, vadījusi mākslas projektus 2x2 nometnēs un jau daudzus gadus Garezera Vasaras vidusskolā, arī mazākiem bērniem, izstādījusi savus darbus gan Latvijā, gan arī diasporā.

Foto: Dāzīsis Grodzis

Ilmāra Rumpētera mazmazbērni Teodors un Kirke izstādes atklāšanā galerijā Istabā, 2017.16.1

³ *Ilmārs Rumpēters*, VESTA-LK, Ritas Laimas Bērziņas priekšvārds „Tēva acs un roka”, 2013

Madara Eversone

LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU ŠAVIENĪBAS VALDES DARBĪBA DESTAĻINIZĀCIJAS PERIODĀ (1956-1959) IV

NACIONĀLKOMUNISMA IZPAUSMES RS VALDES LĒMUMOS UN PIRMSPĀDOMJU LITERĀRĀ MANTOJUMA KĀRTOŠANA

Atkušņa gaisotne PSRS izpaudās ne vien kā staļinisko represiju upuru rehabilitācija un amnestija, bet arī radīja labvēlīgāku vidi citām pārmaiņām. Arī RS biedru sapulču un valdes sēžu diskusijās saskatāmas nacionālkomunisma izpausmes. Dažās valdes sēdēs priekšplānā izvirzīti ar republikas īpatnībām saistīti *nacionāli* jautājumi, ko apsprieda arī sabiedriskajā telpā. Piemēram, RS valdē tika diskutēts par rakstnieku un izdevniecību redaktoru honorāriem, kas, salīdzinot ar Maskavu, republikās bija krietni mazāki.¹ RS valdes loceklis 1956.26.X pat adresējuši PSKP pirmajam sekretāram Nikitam Hruščovam un PSRS Ministru padomes priekšsēdētājam Nikolajam Bulgaņinam vēstuli ar pievienotu referātu – daiļliteratūras izdevniecības stāvokļa izklāstu un literāro darbu honorāru izmaksu uzskaitījumu LPSR, lūdzot palīdzību PSKP vadībai šo jautājumu risināšanā.²

Būtiska nacionālkomunistu darbības izpausme RS bija ar latviešu valodu un kultūras mantojumu saistīto jautājumu apspriešana. 1956.25.XII sēdē rakstnieks Jezups Laganovskis aktualizēja jautājumu par latviešu valodas lietojumu: „...kāpēc iestādēs nevar sarunāties latviešu valodā, kāpēc Viļakā uz ielām nosaukumi krievu valodā? Vai runāt par to nozīmē kļūt par buržuāzisko nacionālistu?”³

¹ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1956.24.I-1956.20.XII), 15. lp.

² LVA, 473. f., 1. apr., 145. l. (Sarakste ar LKP CK, Augstāko Padomi par mākslas un literatūras jautājumiem, izdevniecības organizēšanu, tulkotāju sekcijas darbu, rakstnieka E. Birznieka-Upīša apbalvošanu u.c. 1956.26.I-1956.19.XII), 138. lp.

³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы. 1955.01.XI-1957.24.IX), 130. lp.

Lai arī protokolos nav dokumentēta citu RS biedru un valdes nostāja nacionālajos jautājumos, tomēr var secināt, ka LPSR un LKP CK valdošā reformu noskaņa atbalsojās arī RS. To pierāda 1957.14.II sēde, kurā apspriesta latviešu literatūras un vēstures pasniegšana skolā. RS valdes loceklis Jānis Niedre ierosināja: „jāatbrīvojas no ekonomiskā un politiskā pārskata, jo citādi speciālam jautājumam laika paliek maz.”⁴ Arī sēdē klātesošais LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta līdzstrādnieks un literatūrzinātnieks Alfons Vilsons pauda viedokli, ka latviešu literatūras stundās nevajadzētu mācīt krievu literatūru, kas jau tiek apgūta krievu valodas stundās. Viņš arī minēja, ka jāpieprasa atsevišķa Latvijas vēstures mācīšana, savukārt dažas vēstures tēmas, kā, piemēram, apskatu par „Jauno strāvu” varētu politiski reducēt.⁵ Diemžēl sēžu protokoli neatklāj, cik plaši izvērstis nacionālais jautājums, iespējams, to kavēja dažu RS valdes locekļu negatīvā nostāja, piemēram, krievu rakstnieks Dmitrijs Nagiškins paudis: „Aplam domā tie, kas atzīst, ka it kā Latvijai būtu varējis būt savs ceļš uz sociālismu.”⁶ Savukārt 1957.08.I slēgtajā komunistiskās partijas pirmorganizācijas biedru sēdē viņš pārmetis, ka attiecības starp krievu un latviešu rakstniekiem pēdējā laikā kļuvušas aukstākas, RS vadība pienācīgi nenovērtē krievu rakstnieku darbu un ka „šur tur dzirdamas balsis, it kā krievi Latvijā ir viesi.”⁷ Tāpat Dmitrijs Nagiškins pauda sašutumu, ka sajutis RS biedru, konkrēti, Jūlija Vanaga un Voldemāra Meļinovska nacionālismu.⁸ Tomēr valdes sekretārs Valdis Lukss 1959. gada nacionālkomunistu vajāšanas kampaņas laikā pilnīgi noliedzis krievu rakstnieku diskrimināciju.⁹ Profilaktisku apsvērumu dēļ arī Žanis Grīva 1960.21. III pirmorganizācijas sēdē uzsvēris: turpmāk vēl vairāk jācinās pret nacionālo aprobežotību rakstnieku vidū, jo daži rakstnieki neprot krievu valodu.¹⁰ Par zināmu vēlmi sagla-

⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1957.14.II-1957.26.XI), 1. lp.

⁵ Turpat, 1. lp.

⁶ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 130. lp.

⁷ Turpat, 141. lp.

⁸ Turpat, 143. lp.

⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы 1957.25.X-1960.30.IX), 173. lp.

¹⁰ Turpat, 255. lp.

bāt nacionālās īpatnības un uzturēt latvisku-
mu liecina tas, ka RS vadošos amatos krievu rakstnieku nav bijis vai arī tie izvirzīti ļoti reti. RS valdes pirmais sekretārs Valdis Lukss 1964.29.XII saņēmis LKP CK vēstuli ar jautājumu: kāpēc RS sekretāra amatā nav krievu rakstnieku un vai nebūtu mērķtiecīgāk *ielikt vienu krievu*? Uz to viņš diplomātiski atbildējis, ka RS biedri netiek šķiroti pēc nacionalitātes un uzstādījums par speciāli izvēlētu krievu tautības sekretāru šķiet nepamatots.¹¹ No iepriekšminētā var secināt, ka RS valdījusi latviska vide, kas apskatāmajā periodā bija retums citās profesionālās sfērās. Par to lielā mērā var pateikties Valda Luksa atbalstam. 1965. gada nogalē no 147 RS biedriem 122 bija latvieši, 17 – krievi un 7 ebreji.¹² To apstiprina gan Zigmunda Skujiņa atmiņas, kurās RS nodēvēta par *nacionālās apziņas cietskā*¹³, gan arī Ilgoņa Bērsona teiktais, ka visas RS sēdes notikušas tikai latviešu valodā (izņemot Krievu literatūras sekciju). Ilgonis Bērsons atminas, ka „[m]an, piemēram, Vasilijam Zolotovam, kurš neko nesaprata latviski, vajadzēja tulkot, dažkārt viņš visu bija sapratis nepareizi.”¹⁴ Tas redzams arī RS valdes sekretariāta un partijas pirmorganizācijas sēžu protokolos, kas rakstīti tikai latviešu valodā. Krievu valodā ir tikai Krievu sekcijas dokumenti, sarakste ar PSRS RS, dažkārt LKP CK, citu republiku RS un individuālos gadījumos.

Viens no nacionālkomunistu mērķiem bija kultūrvēsturiskā mantojuma, tostarp, arī latviešu literārā mantojuma revīzija, mēģinot atbrīvoties no pēckara gados uzspiestās vulgārās marksistiskās mērauklas – uzskatīt pirmskara Latvijas un latviešu kultūru tikai par buržuāzisku un nacionālistisku.¹⁵ RS sēžu protokoli apliecina: aktuāls jautājums bija ne vien rakstnieku piemiņas vietu saglabāšana un memoriālo muzeju izveide, bet arī pirmspadomju literārā mantojuma aktualizēšana un izvērtēšana. Sēdēs regulāri tika

apspriesti Latvijas Valsts izdevniecības (LVI) ikgadējie plāni, kuros kopš 1956. gada jūtas izmaiņas, lielāku nozīmi piešķirot latviešu pirmspadomju rakstniekiem – klasiķiem. 1956. gada otrās puses sēdēs par pirmspadomju literatūras izvērtēšanu un klasiskās literatūras atjaunošanu aktīvi runājis gan Arvīds Grigulis, gan Jānis Kalniņš.¹⁶ 50. gadu otrajā pusē LVI izdeva vairāku latviešu literatūras klasiķu darbus, kuru laišanu klajā Staļina laikā nepieļautu. Oficiāli cenzūras lēmumos un ziņojumos par *buržuāziskās Latvijas* darbu novērtējumu dominēja formulējumi: „neprecīza pieeja”, „sīkburžuāziska izlaidība”, „nepietiekams apgaismojums” utml.¹⁷

Šī pētījuma uzdevums nav pārstāstīt visus LVI plānus pirmspadomju literārā mantojuma izdošanai, kas būtu atsevišķa pētījuma uzdevums, tāpēc tiks aplūkota atsevišķu RS valdes locekļu attieksme pret pirmspadomju literārā mantojuma atkārtotu izdošanu. Protokolos pieejamā informācija liecina, ka valdē šajā jautājumā trūcis vienprātības, līdz ar to apspriesto pirmspadomju autoru darbu izdošana ierobežota, veidojot daļdarbu izlases, vai palikusi tikai diskusiju līmenī (piemēram, Andrieva Niedras „Liduma dūmos”). Jāuzsver, ka neapšaubāmi primāra bija padomju autoru darbu izdošana un tikai pakāpeniski izdevniecības plānos parādījās pirmspadomju autoru vārdi. RS valdes un sekretariāta sēdēs jautājums par latviešu literatūras klasiķu darbu izdošanu aktualizēts jau 1956.12.IV, turpmāk 1956.06.IX RS sekretariātam izskatīšanai iesniegts izdodamo darbu saraksts, ko sastādījuši Jānis Kalniņš un Arvīds Grigulis.¹⁸ Sarakstā iekļauta Ā. Alunāna, Aspazijas lugu, R. Blaumaņa, A. Pumpura, E. Veidenbauma kopoto rakstu, Doku Ata prozas, E. Ādamsona, A. Brigaderes, J. Ezeriņa rakstu vairākos sējumos izdošana, F. Bārdas, J. Poruka, J. Ziemeļnieka, A. Čaka, A. Skujiņas, A. Austrīņa, A. Kurcija dzejas izlāšu, arī P. Roziša, E. Vulfa stāstu, G. Merķeļa darbu (2.-3. sēj.) K. Skalbes pasaku, J. Akuratera *Kalpa zēna vasaras* un A. Niedras romāna *Liduma dūmos* izdošana.¹⁹ Diskusijas

¹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 272. l. (LKP CK, LĻKJS un LPSR Augstākās Padomes Prezīdija lēmumi, rīkojumi un sarakste par rakstnieku apbalvošanu, jubileju atzīmēšanu, sarīkojumiem u.c. jautājumos 1964. g.), 30. lp.

¹² LVA, 473. f., 1. apr., 285. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, I sēj. 1965.XII), 87. lp.

¹³ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992, 158. lpp.

¹⁴ Saruna ar literatūrvēsturnieku Ilgoni Bērsonu 2015.25.V

¹⁵ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 361. lpp.

¹⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956.05.I-1956.27.XII), 110. lpp.

¹⁷ Strods H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990*. Rīga: Jumava, 2010, 217. lpp.

¹⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 111.-113. lpp.

¹⁹ Turpat, 114. lpp.

turpinājās arī vēlākajās valdes un sekretariāta sēdēs.²⁰

Par relatīvi brīvāku attieksmi neapšaubāmi liecina sarakstā iekļauto Rietumvalstīs dzīvojošo rakstnieku darbu – J. Jaunsudrabiņa romānu *Aija, Atbalsis, Ziema, Vēja ziedi, Ar makšķeri* un A. Eglīša romāna *Līgavu mednieki* izdošana.²¹ Ir zināms, ka šajā laikā, mēģinot J. Jaunsudrabiņu atvilināt uz Latvijas PSR, žurnālā *Karogs* publicēts J. Jaunsudrabiņa *Es stāstu savai sievai*, bet 1959. gadā LVI izdota Vācijā sarakstītā *Zaļā grāmata*. Savukārt žurnāls *Zvaigzne* sāka publicēt A. Eglīša *Neierasto Ameriku* (publikācija tika pārtraukta).²² Minētie trimdā sarakstītie darbi gan nav minēti ne RS valdes, ne partijas pirmorganizācijas protokolos, tāpēc nav zināma RS valdes attieksme pret tiem.

Taču atsevišķu valdes locekļu regresīvā nostāja iezīmējās jau pirms nacionālkomunistu sagrāves. Piemēram, Kārlis Krauliņš 1957. 20.XI partijas sēdē izteicās, ka pieeja literārā mantojuma izdošanai esot pārāk liberāla: „Agrāk par pirmspadomju laika literatūru klusēja, nu slavē un slavē.”²³ Partijas oficiālo viedokli literārā mantojuma izdošanas sakarā RS pirmorganizācijas slēgtajā sapulcē 1958.03.III pauda LKP CK sekretārs Vilis Krūmiņš: „Republikā atgriezušies vairāk nekā 40.000 represēto /par rehabilitētiem nav runa/. Tie ienes sabiedriskā dzīvē savu noskaņojumu. Piemēram, paceļas jau balsis par Niedras un Virzas darbu izdošanu.”²⁴ Viļa Krūmiņa viedokli atbalstīja Žanis Grīva 1958.21. VIII partijas atklātajā sapulcē, kur uzsvēra pārāk nekritisko RS valdes attieksmi literārā mantojuma izvērtēšanā: „Kāpēc nepasakām, ka K. Skalbe 20. gados bija viens no nejaukākajiem sarkanās armijas rēģjiem?”²⁵

Pirmspadomju literārā mantojuma izvērtēšanu un izdošanu apturēja nacionālkomunistu sagrāve. Arīdam Pelšem stājoties amatā, visi ar garīgo kultūru, pagātnes mantojumu, nacionālajām attiecībām saistītie temati

vairs nebija apspriežami.²⁶ Tas neapšaubāmi negatīvi ietekmēja procesus RS un valdes attieksmē pret nacionālo literāro un kultūras mantojumu.

Valda Luksa vadītās RS valdes un partijas pirmorganizācijas konformismu PSKP šajā laikā spilgti apstiprina fakts, ka 1959.24. VII partijas pirmorganizācijas sēdē vienbalsīgi atbalstīts LKP CK 7.-8. jūlija lēmums, kurā nosodīta nacionālkomunistu darbība un Eduards Berklavs. RS komunistiskās partijas pirmorganizācija pieņēmusi rezolūciju, kas pilnībā atbalsta PSKP CK biroja lēmumus. Turpretī vēsturniece Daina Bleiere norāda, ka, apspriežot jūlija plēnuma lēmumus citās partijas pirmorganizācijās, daudzi komunisti atļāvušies tiem nepiekrīst, un bijušas pat protesta vēstules.²⁷ Iespējams, absolūto padevību var izskaidrot ar bailēm, ka arī RS vadība varētu kļūt par nacionālkomunistu apkarotāju vajāšanas upuri, inkriminējot apsūdzības *nacionālistiskās novirzēs* un simpātijās nacionālkomunistiem. Tādēļ minētā gada jūlija izskaņā valdes locekļi, it sevišķi RS valdes pirmais sekretārs, komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē asi kritizējis latviešu pirmspadomju mantojumu un domu par tā izdošanu – latviešu buržuāzisko rakstnieku darbu izdošana norisinās nesamērīgi augstos metienos.²⁸ Pilnīgi pieļaujams, ka, baidoties no iespējamās atļāšanas, kas togad notika plašos apmēros (Daina Bleiere min nacionālkomunistu vajāšanas kampaņas laikā atļāstas aptuveni 200 amatpersonas²⁹), Valdis Lukss 1959.24.VII sēdē uzsvēris: „Stingrāk jāsiņā mūsu literārais mantojums. Piem., „cukurainas” recenzijas parādījās par F. Bārdas izlasi.”³⁰ Viņa viedokli partijas sēdē uzturēja arī Žanis Grīva: „...absurdi, ka bijusi vēlme izdot Niedru un Virzu, kuros slavināti pelēkie baroni un buržuāziskais nacionālisms.”³¹ Faktiski RS 1959.24.VII komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulcē redzams, ka RS valdes locekļi apvērš un nosoda pašu pieņemtos lēmumus, lai gan RS valde nebija saņēmusi no LKP CK pārmetumus un apsūdzības nacionālistiskās ie-

²⁰ Turpat

²¹ Turpat

²² Briedis R. *Laikmeta konturējums. Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 45. lpp.

²³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 9. lp.

²⁴ Turpat, 59. lp.

²⁵ Turpat, 92. lp.

²⁶ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 366. lpp.

²⁷ Turpat, 365. lpp.

²⁸ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 179. lp.

²⁹ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 366. lpp.

³⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 173. lp.

³¹ Turpat, 174. lp.

virzēs. Tikpat dedzīgi tika nosodīti agrākie plāni izdot atsevišķu trimdā esošo klasiķu darbus; K. Skalbes *Kaķīša dzirnavas* nevajadzētu propagandēt, jo „pasaka satur necilu morāli – nepretošanos ļaunumam...”³² Arī J. Jaunsudrabiņa darbu izdošanu apturēja RS valdes sekretāra Ādolfa Talča paziņojums, ka J. Jaunsudrabiņa grāmatas jau tā iznākušas nesamērīgi lielos metienos un romāns *Aija* pārlietu popularizēts.³³

Sevišķi asi *nacionālistiskās izpausmes* apkaļoja Arvids Grigulis, kurš RS, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta un P. Stučkas Latvijas Valsts Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes kopīgajā sēdē 1960.17.III, apspriežot topošās *Literatūras vēstures* sestā sējuma make-tu, uzsvēris: „vajag revidēt visu, kas rakstīts par okupācijas laika literatūru un emigrantu literatūru. Jābūt daudz asākam un kaujinieciskākam pamatnostādījumam. Viss, ko dara emigranti, naidīgs mūsu valstij. [...] Jāprecizē, kas notika ar latviešu literatūru okupācijas laikā, jāuzraksta, kas klusēja, gaidot padomju varu, kas klusēja nogaidot un kas kalpoja okupācijas varai, ieskaitot arī 'neitrālo' literatūru.”³⁴ Būtībā visu laiku tika atgādināts: nedrīkst pieļaut situāciju, ka pirmspadomju laika autorus izceltu vairāk nekā padomju laika autorus.

Iepriekšminētais spilgti raksturo RS valdes viedokli minētajos jautājumos nevis kā suverēnu, bet konformistisku komunistiskajai partijai. Patiesībā līdz pat 60. gadu nogalei, kad RS nomainījās valdes sastāvs un jautājums par pirmspadomju literāro mantojumu atkal kļuva aktuāls, RS valdē nacionālo īpatnību jautājums tika noklusēts, bet kopš 1959. gada jūlija sēdēs arvien vairāk uzsvērta savlaicīga buržuāziskā nacionālisma nīdēšana.

ATKUŠŅA PERIODA IDEOLOĢISKI DISKUTABLĀKIE LITERĀRIE DARBI – RS VALDES KRITIKAS OBJEKTI

50. gadu *atkušņa* atmosfēra tābrīža literārajā procesā radīja izmaiņas, ko tēlaini atainojis Zigmunds Skujiņš: „Likās, pārslauģētā vagonā būtu atgrūsta griestu lūka; sadusējušo smaceni caurstrāvoja svaigas vēsmas, vispārējo īgnumu un pirmsģīboņa nervozitāti nomainīja atvieglota sarosīšanās.”³⁵ N. Hruščova runas PSKP XX kongresā iedrošināja radošo inteliģenci ticēt, ka pavēries ceļš lielākai radošai un intelektuālai brīvībai bez partijas birokrātiskās iejaukšanās.

Tajā laikā latviešu literatūrā ienāca jauna paudze, kas, kā norādījis literatūrzinātnieks Raimonds Briedis, sākotnēji neatšķīrās no iepriekšējām, bet būtiski atšķīrās ar to, ka mēģināja sludināt vispārcilvēciskus ideālus šķiriski ierobežoto un abstrakto ideālu vietā, tiecoties analizēt sociālās parādības, mēģinot atjaunot cilvēcību un cilvēka pašcieņu, personības atbildību sabiedrības priekšā.³⁶ Lai gan 1956. gada otrajā pusē un 1957. gadā tapušos darbus par revolucionāriem nenosaukt, tie tomēr liecina par pārmaiņu esamību literatūrā.³⁷ Iedrošinājumu jaunā rakstnieku paudze guva no krievu dzejnieku Jevgēņija Jevtušenko, Andreja Vozņensenska, Roberta Roždestvenska, Vladimira Dudinceva u. c. darbiem. Īpaša loma tolaik bija žurnālam *Новый мир* (redaktors Aleksandrs Tvardovskis), kur tika iespiestas liberālas publikācijas, un tieši šajā žurnālā parādījās arī Iljas Ērenburga (*Илья Эренбург*) romāns *Atkusnis* (*Оттепель*).³⁸ Latviešu rakstnieki tomēr bija daudz piesardzīgāki nekā krievu kolēģi, jo uzbrukumu sociālistiskajam realīsmam varēja iztulkot arī kā uzbrukumu partijai un vērsanos pret padomju varu, kā tas notika Polijā un Ungārijā.³⁹

Arī RS valdes oficiālais viedoklis pēc PSKP XX kongresa bija pietiekami liberāls. Tika uzsvērts, ka PSRS literatūras sliktā stāvokļa

³² LVA, 473. f., 1. apr., 192. l. (Sarakste ar LKP CK par literāro darbu publicēšanu presē, to kritiku, goda nosaukumu piešķiršanu rakstniekiem, latviešu literatūras nedēļas organizēšanu Baltkrievijā u.c. 1959.12.I-1959.16. XI), 30. lp.

³³ Turpat, 30. lp.

³⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 199. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1960.04.II-1960.27.X), 25. lp.

³⁵ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāntārpiņiem*, 130. lpp.

³⁶ Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., 48. lpp.

³⁷ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945-1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978, p. 223

³⁸ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007, с. 151.

³⁹ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945-1975*, p. 196

galvenais cēlonis bijusi Staļina personības kulta ietekme. 1956.29.V RS partijas pirmorganizācijas sēdē J. Niedre sacīja: „personības kulta ietekme izpaužas tādejādi, ka viens otrs rakstnieks vēl arvien cenšas izvairīties no asu, sasāpējušu īstenības problēmu risināšanas – īsti nezina, par ko drīkst rakstīt, par ko nedrīkst un kā rakstīt.”⁴⁰ Tāpēc daļa rakstnieku pēc partijas XX kongresa bija „ideoloģiski apmulsuši”,⁴¹ kas akcentēts arī RS partijas pirmorganizācijas biroja sēdē. Šajā sēdē nolēma ķerties pie pasākumiem, kuri pilnīgi izbeigtu personības kulta kaitīgo ietekmi, kas izraisījusi zināmu nedrošību un shematismu, kā arī atturējusi no dzīves un parādību drosmīgākas analīzes.⁴² Tā paša gada 20. septembrī RS sekretariāta sēdē valdes sekretārs F. Rūmnieks ieteica rakstniekiem labot iepriekš paustus nepareizos uzskatus literatūrā un atzīmēja arī Ždanova 1946. gada runu negatīvos aspektus.⁴³ Tas faktiski ierosināja rakstniekus relatīvai radošai brīvībai, kas literatūrā ienesa jaunu tematiku.

Tomēr drīz vien, 1957. gada sākumā, *atklājās*, ka atsevišķi rakstnieki pārpratuši personības kulta kritikas būtību un kļūdījušies daudzos jautājumos, turklāt literatūrā joprojām stingri jāturas pie partijas principiem. 1957. gadā jūnija beigās notika PSKP CK plēnuma par antipartejiskās grupas nosodīšanu, un to 11. jūlija sēdē atbalstīja arī RS valde.⁴⁴ Šajā plēnumā Hruščovs kritizēja padomju rakstniekus, kuri savos darbos pūloties mazināt partijas ietekmi. Pēc šī plēnuma laikrakstos *Коммунист* un *Правда* publicēti raksti, kas akcentē stingro partijas vadošo lomu kultūrpolitikā. Gada otrajā pusē tika izdots Ņ. Hruščova runa apkopojums *Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi*.⁴⁵ Partijas politikas pamatlīnijas literatūras un mākslas jomā atkārtoti formulēja arī (1958.28.V) PSKP CK lēmumā „Par kļūdu labošanu operu *Lielā draudzība*, *Bogdans Hmeļnickis* un *No visas sirds* novērtējumā”,

kur faktiski pateikts, ka pamatnostādnes literatūrā un mākslā nemainās.⁴⁶

Apskatāmajā periodā kritika par atraušanos no partejiskuma un padomju ideoloģijas adresēta vairākiem autoriem ne tikai par literāriem darbiem, bet arī publikācijām presē, piemēram, D. Zigmonteim par stāstu „Zelta puteklji” u.c. Visus aplūkot nav iespējams, tāpēc uzmanība pievērsta tiem literārajiem darbiem, kuri vairākkārt apspriesti RS valdes un partijas pirmorganizācijas sēdēs, kā arī RS IV kongresā.

1957. gadā RS valdes un kritikas uzmanības centrā izvirzījās Z. Skujiņa darbi, kuros konstatēta atkāpšanās no sociālistiskā reālisma kanona. Viens no tiem ir stāsts „Traģēdija”, publicēts 1956. gadā žurnāla *Padomju Latvijas Sieviete* 10. numurā.⁴⁷ Z. Skujiņš stāstā pievēršies dzīvokļu trūkuma problēmai, kas kļūst par cēloni divu jauniešu mīlestības bojāejai. Beigās nelaimīgi ir abi – stāsta varone Guna apprecas ar citu, bet viņas iemīļotais Benedikts, krādams naudu, saslimst ar diloni. Lai arī šo stāstu nevar vērtēt, kā mākslinieciski izstrādātu un novatorisku, turklāt tas ir viens no pirmajiem Skujiņa darbiem, – būtiski, ka rakstnieks stāstā kritiski skatījis laikmeta sociālās problēmas un atļāvis sagraut ilūzijas par sociālistiskā reālisma pozitīvo varoni un parādību atainojumu: „Un jūs, grēka gabali, tiešām domājat, ka mūsu dienās vairs nav iespējama traģēdija? Ak svētā vientiesība! Paskatieties taču apkārt valējām acīm! Labāk jau tad atzīsim patiesību, ka literatūru grib iztaisīt par proves stabiņu, pie kura ikvienam jāņem mērs saviem tikumiem. Bet, ja kādam gadās traģēdija, tad no tā nekāds pozitīvais varonis vairs lāgā neiznāk...”⁴⁸ – tā Z. Skujiņu stāstā lasītāju ievada stāsta protagonistis.

Stāstu kritizēja par atraušanos no sociālistiskā darba tēmas un negatīvu parādību atainojumu, izpelnoties gan kritiķu, gan RS valdes locekļu aizrādījumus; vēlāk autors aso kritiku skaidroja kā neapšaubāmi saistītu ar tā-

⁴⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 50. lp.

⁴¹ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945-1975*, p. 196.

⁴² LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 52. lp.

⁴³ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 117. lp.

⁴⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l., 7. lpp.

⁴⁵ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 179.

⁴⁶ Hruščovs Ņ. *Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

⁴⁷ Bleiere D. *Kultūrpolitika Latvijā 1953.-1958. gadā*. Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 129. lpp.

⁴⁸ Skujiņš Z. Traģēdija. Stāsts. *Padomju Latvijas Sieviete*, Nr. 10, 1956, 11.-12. lpp.

laika notikumiem Ungārijā.⁴⁹ Neilgi pēc stāsta publicēšanas žurnālā *Ā. Talcis* 1957.18.I bija paguvus informēt PSRS RS valdes pirmo sekretāru Alekseju Surkovu par latviešu padomju literatūras attīstību pēc partijas XX kongresa (vēstulei pievienots *Ā. Talča* referāts krievu valodā).⁵⁰ Vēstulē paustas bažas par parādībām latviešu literatūrā, kur sākusī dominēt sīka un smalka īstenības attēlošana, arī negatīvu problēmu atveide: „pēdējā laikā jūtama tieksme rakstīt par slaištiem, dīkdieņiem, pagrimušiem ļaudīm. Šādas parādības vērojamas vairāku jauno autoru daiļradē, kuru pamatā sadzīves tēmas – dzeršana, laulāto neuzticība, utt., neejot tālāk par kailu faktu konstatāciju. Pēc tāda principa veidots arī Zigmunda Skujiņa stāsts 'Traģēdija'.“⁵¹ Arī vēlāk *Talcis* nav rimies, – mēģinājis problēmu risināt partijas vadības līmenī: „Rakstnieki iedomājušies, ka nu pienākuši tādi „brīvības laiki“, ka var rakstīt visu, kas tik ienāk prātā. Tas ir taisni traki, kā pēdējā laikā sākuši rakstīt jaunie.“⁵² RS valdes locekļi turpināja stāstu apspriest 1957.19.III RS partijas pirmorganizācijas atklātajā sapulcē; Ž. Grīva uzsvēris, ka Z. Skujiņa stāsts neapšaubāmi ir māksliniecisks, bet, galvenais, idejiski vājš: „Jāceļ trauksme, lai izravētu nezāles un apkarotu bezidejiskumu.“⁵³ Z. Skujiņa atmiņās pausta izbrīna, ka stāstu „Traģēdija“ kritizējis arī M. Ķempe, ar kuru pirms tam bijušas labas attiecības: „Nesapratu vienīgi, kāpēc Mirdzai Ķempei bija ievajadzējies uzrakstīt vēstuli savā un Žaņa Grīvas vārdā, ko viņa aizmuguriski dēvēja par viltīgo Tartifu un Loijolas paraugskolnieku.“⁵⁴

Vēl viens Z. Skujiņa darbs – novele „Vienas nakts hronika“, publicēta žurnāla *Karogs* 1957. gada 9. numurā (grāmatā rediģētā veidā tikai 1963. gadā, 1976. gadā stāsts piedzīvoja trešo redakciju), 1957. gada otrajā pusē vairākkārt saņēma kritiku RS valdes sēdēs, lai gan autors izteicies, ka nav pamata šo noveli saistīt ar apzinātu iekļaušanos *atkušņa* uzplūdus.⁵⁵ Tomēr tieši šī Z. Skujiņa novele ir viens no pirmajiem darbiem, kas izraisīja plašu diskusiju 1957.-1958. gada pe-

riodikā un sabiedrībā,⁵⁶ jo sevišķi laikrakstā *Literatūra un Māksla*, kur Regīna Lasenberga [Ezera] dedzīgi pārmeta Skujiņam „partijiskuma trūkumu” un „nepareizu idejiskumu”,⁵⁷ savukārt rakstnieks Ēvalds Vilks centās viņai oponent. R. Briedis uzskata, ka šīs diskusijas atklāj 50. gadu otrajā pusē pastāvošās divas atšķirīgas attieksmes pret literatūru un mākslu. Viena – oficiāla un valdošā – atzīst, ka literatūra ir neatņemama partijas ideoloģiskā darba sastāvdaļa, otra – galvenais kritērijs ir attēloto raksturu patiesīgums.⁵⁸

Arī RS IV kongresā 1958. gada septembrī, debatēs par Z. Skujiņa darbiem starp RS valdes locekļiem un biedriem iezīmējās divas pretējas nostājas. Piemēram, valdes loceklis Vizbulis Bērce⁵⁹ un krievu dzejnieks Vladimirs Alatircevs pret Z. Skujiņa stāstu „Traģēdija” vērsušies diezgan ciniski, vulgarizējot – „jaunatne izlaidusies, ja nav kafija ar krējumu un bulciņa – tā jau ir traģēdija”.⁶⁰ Taču RS valde, konkrēti pirmais sekretārs V. Lukss, Z. Skujiņa gadījumā un destalinizācijas procesu ietekmē akceptēja otru kritēriju un RS IV kongresā 1958.25.IX izteicās, ka Z. Skujiņa novele „Vienas nakts hronika” nav sevišķi kritizējama.⁶¹

Z. Skujiņam adresēto kritiku noraidīja arī LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs un RS valdes loceklis Vilis Lācis, kas, šķiet, pirmoreiz strikti nostājās pret varas prasībām: „Kurš gan no mums nezina, ka dzīvokļa jautājums pagaidām ir viena no visgrūtākajām problēmām mūsu dzīvē? [...] Kamēr sabiedrībā ir tādas negatīvas parādības, par tām ir jāraksta, visas sabiedrības priekšā jāatmasko, jānosoda.”⁶² V. Lācis arī uzsvēris, ka bez konflikta nevar būt literāra darba un ka mēģinājumi ieviest *bezkonflikta teoriju*

⁴⁹ Skujiņš Z. Laikabiedri. Trīs naktis un piecas dienas. Izšķirošie mirkļi. *Raksti*. 2. sēj., Rīga: Mansards, 2005, 26. lpp.

⁵⁰ Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

⁵¹ Lasenberga R. Kad trūkst partejiskas nostājas. *Literatūra un Māksla*, Nr. 1, 1958 (1958.01.IV), 2. lpp.

⁵² Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

⁵³ LVA, 473. f., 1. apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958.27.IX), 62. lp.

⁵⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 165. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958.26.IX), 58. lp.

⁵⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 164. l., 50. lp.

⁴⁹ Turpat, 11. lpp.

⁵⁰ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 131. lpp.

⁵¹ LVA, 473. f., 1. apr., 161. l., 2.-9. lp.

⁵² Turpat, 2.-9. lp.

⁵³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 144. lp.

⁵⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 144. lp.

⁵⁵ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 135. lpp.

rakstniecības praksē ir beigušies neveiksmīgi, un no šīs teorijas ir jāatsakās.

Gūtais atbalsts no tik ietekmīgiem RS valdes pārstāvjiem kā V. Lācis un V. Lukss, arī citiem biedriem gan glāba rakstnieku no iespējamām represijām, gan ievirzīja viņu partijai tīkamāku darbu radīšanā, turpmāk rakstot par pozitīvo un vēlamu; 1961. gadā LPSR prēmiju ieguva romāns *Kolumba mazdēli*, 1964. gadā – romāns *Fornarina*. Rodas iespaids, ka Z. Skujiņam adresētā kritika nav viņu īpaši aizskārusi. Savus pirmos romānus viņš nevērtē kā īpaši izstrādātus, tomēr nav iespējams uzziņāt, kāpēc un kā ietekmē šie ideoloģiju apliecinātie darbi radušies. Autors paudis: „Laikmets nedeva rakstniekam iespēju uzrakstīt visu, ko viņš domā. Bet laikmets jau deva iespēju nerakstīt to, ko nedomā.”⁶³ Paradoksāli, ka romānā „Kolumba mazdēli” Z. Skujiņš apvērsis jau stāstā „Traģēdija” ieskicēto situāciju – jaunieši, kuriem trūkst dzīvesvietas, tikai pretēji stāstam – romānā tie turpina dzīvot šaurībā, nezaudējot dzīvesprieku par saulaino dzīvi Padomju Latvijā. Dzejniece L. Břidaka atceras, ka Z. Skujiņš bijis pietiekami gudrs un diplomātisks un nekad nav izteicies pretpadomiski.⁶⁴ Savukārt M. Čaklais minētā romāna sakarā atceras, ka autors viņam grāmatas eksemplārā ierakstījis: „Dažreiz panākumi atsver kvalitāti. Tāda ir dzīve.”⁶⁵

Vēl viens rakstnieks, kurš vairākkārt apspriests 1957.-1958. gada sēdēs, ir jaunais autors Visvaldis Lāms ar pseidonīmu *Eglons*⁶⁶. Viņa garstāstu (romānu) „Baltā ūdensroze. Grāmatveža Kitnera liriskas piezīmes”, kas publicēts 1958. gadā žurnālā *Zvaigzne* no 8. līdz 13. numuram, nokritizēja. Darbu grāmatā izdeva 1973. gadā, bet bez cenzūras labojumiem un autora jaunā redakcijā – 1992. gadā (kritiķis Rimands Ceplis publikācijā „Eglona stilīgo biogrāfijas. Par citu ticamību” žurnālā *Karogs* apšaubā, vai 1992. gadā publicētais garstāsts ir darba pirmvariants⁶⁷). Romāna *Kāvu blāzmā* divas daļas publicētas žurnālā *Karogs* 1958. gadā no 7. līdz 11. numuram, trešā daļa – kopā ar

pārstrādātu pirmo un otro daļu publicēta tikai 1989. gadā.

Faktiski V. Lāms ideoloģizētās kritikas uzmanības centrā nonāca RS IV kongresā, tomēr RS valdes kritika nebija sevišķi skarba. Pirms tam RS protokolos V. Lāma vārds praktiski nav minēts. RS IV kongresā 1958. gada 25. septembrī V. Lukss savā referātā uzsvēris, ka abi V. Lāma darbi izraisa pamatotus iebildumus, jo romānā *Baltā ūdensroze* attēloti mūsu dzīvei sveši cilvēki un dīvaina filozofija, kas pēc savas formas ir ciniska, pēc satura – apšaubāma, turklāt autors atbalsta ieslīgšanu mietpilsoniskās izjūtās.⁶⁸ Tomēr, iepazīstoties ar RS biedru valdes un partijas pirmorganizācijas sēžu protokolos izteiktajiem komentāriem par V. Lāma romāniem, nav īsti saprotama kritikas būtība, jo izteiktie viedokļi ir pārlieku frāžaini un neskaidri, it kā baidoties publiski diskutēt un analizēt to saturu – leģionāru tēmu romānā *Kāvu blāzmā* un mākslinieciskos paņēmienus (modernisma estētiku) romānā *Baltā ūdensroze*. Turpmāk valdes sēdēs, līdz 1959. gada vidum, valda viedoklis – ar vērtējumiem nevajag pārsteigties, kamēr nav pabeigts romāns *Kāvu blāzmā*⁶⁹, un ka ideoloģiskās kļūdas rakstnieka daiļradē radušās sasteigtības dēļ.⁷⁰ Tomēr J. Vanags norādījis uz neskaidru autora pozīciju.⁷¹ Iespējams, ideoloģizētā kritika pret V. Lāmu būtu pierimusi, ja nebūtu noticis minētais LKP CK 1959. gada jūlija nacionālkomunistu sagrāves plēnums. Arī V. Lāma gadījumā (leģionāru tēma), tāpat kā represēto rakstnieku un literārā mantojuma sakarā, valde baidījies no iespējamām sankcijām, tāpēc partijas pirmorganizācijas jūlija sēdē V. Lāmam adresēta jau daudz skarbāka kritika – viņa apziņā esot buržuāziskās ideoloģijas paliekas⁷², 1959.24.IX sēdē A. Grigulis konstatēja: „Eglonam kā prozaiķim vēl jāaug. Eglonam raksturīgi haotiski virpuļojumi.”⁷³ Būtībā tas nozīmē sekojošo: kamēr autors neuzrakstīs partijiski un idejiski atbilstošu darbu (kā Z. Skujiņa *Kolumba mazdēli*), tikmēr viņa daiļrade tiks novirzīta uz perifēri-

⁶³ LVA, 473. f., 1.apr., 164. l., 103.-104. lp.

⁶⁴ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 1992, 141. lpp.

⁶⁵ Saruna ar L. Břidaku 2015.18.V

⁶⁶ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 68. lpp.

⁶⁷ Publicējies ar pseidonīmu Visvaldis Eglons līdz 1968. gadam, ar šo vārdu arī RS dokumentos.

⁶⁸ Ceplis R. Eglona stilīgo biogrāfijas. Par citu ticamību. *Karogs*, Nr. 2, 2006, 119.-126. lpp.

⁶⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 164. l., 54. lp.

⁷⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 169. l., 15. lp.

⁷¹ LVA, 473. f., 1. apr., 182. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1959.08.I-1959.24.XII), 17. lp.

⁷² LVA, 473. f., 1. apr., 182. l., 18. lp.

⁷³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 177. lp.

ju. Tomēr nevar apgalvot, ka valdes viedoklis būtu vienbalsīgs. V. Lāmu aizstāvēja kritiķis V. Meļinovskis, noraidot pārmetumus par idejiskām kļūdām jaunākajos V. Lāma darbos un uzsverot, ka pieļautajiem trūkumiem ir mākslinieciskas dabas raksturs.⁷⁴ Drosmīgs bijis rakstnieces Cecīlijas Dineres viedoklis: „Domāju, ja Eglons būtu uzrakstījis romānu par labu partorgu un sliktu kolhoza priekšsēdētāju, neviens viņam nekā nepārmestu. Viņa vaina, ka viņš atgājis no šablona.”⁷⁵ Pret V. Lāmu vērsto kritiku un viņa romānu recenzēšanu LPSR preses izdevumos, kas turpinājās līdz 1961. gadam, aprakstījis literatūrzinātnieks Harijs Hiršs romāna *Kāvu blāzmā* 1989. gada izdevuma pēcvārdā.⁷⁶

Partijas oficiālais viedoklis, ko 1959.27.III partijas pirmorganizācijas sēdē puda LKP CK sekretārs Vilis Krūmiņš, gan par Z. Skujiņu, gan V. Lāmu ir šāds: „Mietpilsoniska bācīlīša pazīmīte jaunajos drusku ir.”⁷⁷ Tādējādi var pievienoties R. Briedim, kurš secinājis, ka oficiālās kritikas reakcija vēsta ne vien pret jauno autoru rakstīšanas veidu, bet arī pret pašiem autoriem. Šī pretreakcija un saspašanās uzsāka jaunu posmu 50./60. gadu mijas literatūrā, kad pastiprinājās ideoloģiskā uzraudzība un administratīvā ierobežotība rakstnieku daiļrades procesā, kas gadu gaitā mainīja metodes un aktivitātes formas, pieskaņojoties partijas ideoloģijai un politikai. Šī nostāja veicināja rakstnieku diferencēšanos.⁷⁸ Pastiprinātā kritika un ideoloģiskā uzraudzība sašaurināja prozas attīstības iespējas. Sabiedrībā sasāpējušus jautājumus ar mākslinieciskiem izteiksmes līdzekļiem bija vieglāk izteikt dzejā, tāpēc turpmākajās desmitgadēs tā izvirzījās priekšā prozai.⁷⁹ Rakstnieks Z. Skujiņš atzina, ka 1956.-1958. gada literārās diskusijas bija pirmā plašākā sabiedrības sacelšanās pret ideoloģisko diktātu. Tas bija solis patiesības virzienā, kas, neskatoties uz atkušņa straujo beigšanos un nacionālkomunistu sagrāvi, sagatavoja turpmāko literātu paaudzi: „Vecajai, sausajai kūlai cauri izauga jaudīgs zelmēnis.”⁸⁰

⁷⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 183. l., 9. lp.

⁷⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 183. l., 9. lp.

⁷⁶ Turpat, 10. lp.

⁷⁷ Hiršs H. Ilgi gaidīts romāns. Pēcvārds. Lāms V. *Kāvu blāzmā*. Rīga: Liesma, 1989, 461.-479. lpp.

⁷⁸ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 138. lp.

⁷⁹ Briedis R. Proza 50.-70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., 62. lpp.

⁸⁰ Turpat, 67. lpp.

Lai gan LKP oficiālajā kultūrpolitikā ar A. Pelšes uzsāktajām antinacionālisma kampaņām pieauga dogmatisms – „noskaņojums jaunatnē un inteligencē tapa arvien pavašarīgāks” – tā to atminas dzejnieks Māris Čaklais.⁸¹ Daļai jauno rakstnieku paaudzes, kas ienāca literatūrā 50. gadu nogalē un 60. gadu sākumā, pasaules uzskats bija formēties destalinizācijas liberālo procesu ietekmē, un pat LKP CK antinacionālās kampaņas nespēja mazināt viņu vēlmi pēc reformām un demokrātiskām vērtībām. Taču pastāvošo (sociālisma) iekārtu viņi nenoliedza, toties saskatīja tās trūkumus un pretrunas.⁸² „Tie ir cilvēki, kuri uzstājas par iedomāta sociālisma iedomātu ideālu tīrību, ar Ļeņinu sit Staļinu, runā par Ļeņinisko normu atjaunošanu, cenšas reformēt sistēmu, vārdu sakot, nodarbojas ar to pašu, ko vēlāk Čehoslovākijā mēģināja darīt tie, kuri gribēja veidot „sociālismu ar cilvēcisku seju” – tā M. Čaklais par O. Vācieti un jauno dzejnieku paaudzi.⁸³ 50. un 60. gadu paaudzes inteligence cerēja reformēt sistēmu no iekšienes, tomēr viņi, kā norādīja D. Bleiere, vairs nav pielīdzināmi nacionālkomunistiem.⁸⁴ Faktiski kopš 60. gadu sākuma aizvien vairāk atklājās, ka paralēli pastāvēja divi kultūras diskursi.⁸⁵

Turpinājums sekos

Filoloģijas maģistre Madara Eversone ir LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta (LFMI) zinātniskā asistente, kuras pētnieciskās intereses saistītas ar padomju posma literatūras, literatūrp politikas un literārā procesa izpēti un arhīvpētniecību. Raksta pamatā ir LU Humanitāro zinātņu fakultātē aizstāvētais (2015.VI) maģistra darbs *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956-1969)*, par ko pērn piešķirta Kārļa Dziļlejas fonda prēmija. Uz nākamo gadu doktorandē Madara Eversone saņēmusi Vītolu Fonda ietvaros Astrīdes Ivaskas Piemiņas stipendiju.

⁸¹ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 139. lpp.

⁸² Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000, 42. lpp.

⁸³ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 86.

⁸⁴ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 43. lpp.

⁸⁵ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 2012, 67. lpp.

Agris Dzenis

SENO BALTU RITUĀLIE KOPMIELASTI

Seno baltu svarīgākā rituālā darbība nebija nedz lūgšana, nedz upuru sadedzināšana vai maģiskās darbības, bet gan mūsdienās šķietami ierasta un ikdienišķa parādība – mielasts. Kopmielasts – visu seno tautu noturīgākā svētdarbība visefektīvāk nodrošināja vienotību gan cilvēku, gan pasaulu starpā, koncentrēja Visuma radošo enerģiju spēcīgā straumē, kas spēja veikt brīnumus. Ēdiens un dzēriens kļuva par šīs enerģijas – Dzīvības Spēka jeb Svētības plūsmas kanāliem, tādēļ kopmielasti ieguva sakrālu raksturu.

Galvenais rakstā izmantotās informācijas avots ir *Letto-Preussische Götterlehre (Latviešu-Prūšu mitoloģija)*, visizsmeļošākā baltu pasaules skatījuma rakstīto avotu hrestomātija, kas izdota līdz šim. Tajā apkopoti 1.-18. gs. avotu oriģinālteksti un to konspekti

Vaidelis ar upurdzīvnieku un rituālo trauku.

No Hartknoch Chr. *Allt. un neues Preussen* - Leipzig, 1684

vācu valodā. Hrestomātiju 1870. g. sastādījis izcilais ģermāņu mitoloģijas pētnieks, vācietis Vilhelms Mannharts (Mannhardt), tomēr tā izdota tikai 1936. g. kā Latviešu Literāris-kās biedrības magazīnas (rakstu krājuma) 21. sējums.¹ (Lappušu norādes uz šo publikāciju apzīmētas ar „M.“.)

Dzīvības spēks mirušajiem

Vairums senrakstu vēsta par mirušo mielastiem. Saskaņā ar seno baltu pasauleskatījumu, arī dzīvei aizsaulē ir nepieciešama dzīvības enerģija, kas tiek saņemta ar šīs saules iemītnieku starpniecību.

Mielasta dzīvinošais spēks nodrošināja mirušā nokļūšanu mirušo valstībā. Senkrievu Joanna Malalas hronika 1261. gadā atstāta teiksmu par prūšu, zemgaļu, lietuviešu, jātvingu un līvu pirmsenci Soviju (iespējamā vārda nozīme ir Savējais). Sovijs pirms nāves saviem dēliem lika sev sagatavot bērnu mielastu no nomedīta vepra deviņām liesām, bet dēli tās apēda. Tādēļ Sovijs varēja iziet tikai caur astoņiem pazemes vārtiem. Caur devītajiem viņš tika ar jaunākā dēla palīdzību, kurš apbedīšanas rituālu veica kā pienākas. Dēls paēda kopā ar mirušo tēvu vakariņas un parūpējās par mirušajam tikamāko apbedīšanas veidu – guldīja viņu nevis zemē vai koka šķirstā, kur tēvu grauza tārpī un skudras, bet ugunī, kas mirušo atdzemdināja jaunai dzīvei. Sovijs atzina, ka ugunī gulējis tik saldi kā bērns šūpulī. (M. 56-59).

Vērienīgi mirušo mielasti notika veļu laikā. Tie nelīdzinājās slepenajai veļu barošanai rījās un pirtīs 18.-19. gadsimtā. Mielasti noritēja mirušo valstības vārtos – kapulaukos vēlā rudenī – laikā, kad dzīvības spēki pasaulēs gāja mazumā, un to vairošana dzīvo un mirušo valstībā bija cilvēku ziņā. Jans Długoš savā „Polijas vēsturē” (15. gs. vidus) rakstīja, ka pagānu laikos lietuvieši rudenos rīkoja svētkus svētajos mežos, kur sadedzināja mirušos. Svētku dalībnieki trīs dienas dzīvoja, ēdot ziedoto lopu gaļu, dejojot un ejot rotaļās. Šīs dzīres tika uzskatītas par vis-svarīgākajām, ko neviens nedrīkstēja neievērot. (M. 140-143). Laikā no 1425.-1542. gadam vairākkārt izdoti Sembas zemes Prūsijā bīskapu aizliegumi prūšiem nesarīkot „ļaudus un neticīgu cilvēku darbus pēc pagā-

¹ Wilhelm Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, Rīga: Lettisch-Literarische Gesellschaft, 1936.

niska paraduma", īpaši ēšanu, dzeršanu un dzīvošanas pie senajiem uzkalniņkapiem. (M. 158-159).

Senie balti arī aizsaulē aizgājušos uzskatīja par cilvēku sabiedrības piederīgajiem. Caur mielastu Dzīvības Spēku saņēmušie mirušie kļuva par savu dzimtu sargātājiem, bet nepabaroti mirušo gari varēja tapt par vampīriem, kas zog dzīvības enerģiju no dzīvo pasaules, izraisot slimības un neražu.

Sapulces vienotājs

Vācu bruņinieku ordeņa hronists Dusburgas Pēteris rakstīja, ka 1263. gadā, kad prūši aplenca Bartenšteinas pili, sadursmē ar aplencējiem ordenbrāļi pagāniem atņēmuši katlu, kurā prūši „mēdza vārīt svētās veltes pēc savām paražām”. (M. 85-86). Visticamāk, katls lietots sapulču mielastu pagatavošanai. Šādi rituālie katli vairākkārt atrasti arī ģermāņu apdzīvotajā teritorijā.

Sapulces seno baltu vīri rīkoja pēc vajadzības, īpaši kad bija jāizlemj kara un miera jautājumi. Neatņemama sapulču sastāvdaļa bija kopmielasts, kas veicināja dalībnieku saskaņu, nodrošināja vienotību un piešķīra sapulcēm sakrālu raksturu. Atskaņu hronika vēsta, ka žemaišu kunigi ap 1259. gadu sarīkoja lielas dzīres, dzēra un priecājās, bet pēc tam sāka apspriesties par iebrukumu Kursā. (M. 74-75).

Prūši par sapulču kopmielasta tradīcijas iedibinātājiem uzskatīja savus legendāros pirmtēvus – brāļus, priesteri Prūtenu un valdnieku Vudevutu. Kad brāļi bija sasnieguši lielu vecumu, viņi nolēma sadalīt prūšu zemi starp Vudevuta mantiniekiem. Lai neizceltos ķildas, galvenajā svētnīcā Rīkojotā tika saaicināti prūšu labieši. Dienā pirms zemes dalīšanas Prūtens nokāva āzi un gaļu izcepa uz svētozolu lapu uguns. Vīsi ēda gaļu un dzēra medaļu, sauktu *poskeiles* (no prūšu valodas *pa kaīls* – uz veselību). Pēc tam sapulcējušies devās gulēt, lai savus nodomus gulot pārdomātu.²

Medalus bija rituālo kopmielastu nozīmīgākais produkts. Tas tika raudzēts piesaulē, tādējādi uzņemot tīrāko Dzīvības Spēka izpausmi – Saules gaismu. Līdzīgs Spēka ne-

sējs bija arī uguns, kas vienmēr bija klātesoša kopmielastos. Kristietības pirmajos gadsimtos medaļu rituālajos mielastos aizvietoja miežu alus.

Rudeņos baltu zemēs notika ikgadējās tautas sapulces, kurās pilsnovadu brīvie, pilngadīgie vīri lēma pilsnovadam svarīgus politiskus un saimnieciskos jautājumus, kā arī izšķīra savstarpējus strīdus un tiesāja noziedzniekus. Tautas sapulces notika svētkalnos, kas Kurzemē un Zemgalē vēlākos laikos ieguva Elka vai Baznīcas kalnu nosaukumus. Arī šīs sapulces nebija domājamas bez rituālā mielasta, kas nogludināja nesaskaņas vīru starpā, kā arī nodrošināja visuma kārtības sargātāju – vīrišķo debesu dievību klātbūtni apspriedēs un lēmumu pieņemšanā. Mielastu paliekas – lopu kauli un trauku lauskas ir atrastas ugunsкура vietās kuršu svētkalnā – Baznīckalnā pie Strazdes, tagadējā Talsu novadā.³

Galvenais mielasts – Saberi

Līdz šim pētnieku uzmanībai ir paslīdējusi garām seno baltu nozīmīgāka rituālā darbība – Saberu kopmielasts, kas visās baltu zemēs ticis veikts kopš neatminamiem laikiem līdz pat 18. gadsimtam vai vēl ilgāk. Kā liecina nosaukums, ēdienu un dzērienu sabēra jeb kopīgi sarūpēja mielastu dalībnieki. Tomēr *sabērts* tika arī vēl kas svarīgāks – dalībnieku kopīgas vēlmes un gribas virzīta dzīvības enerģija noteikta mērķa sasniegšanai. Mērķis lielākoties bija dzīvības enerģijas atjaunošana kādā noteiktā jomā, lai novērstu slimības, epidēmijas, neražu un citas nelaiemes.

16. gadsimta vēstures avotos Saberu mielasts Prūsijā saukts par āža svētdari (*Bockheiligung*), jo mielastam visbiežāk kauts āzis. Svētdare bija pārtikas produktu veltīšana dievībām, tādējādi savienojot tos ar dievu pasaules vareno dzīvības spēku jeb apsvētot. Ēdot apsvētītu ēdienu, šo spēku saņēma un nodeva tālāk mielasta dalībnieki. Jau 1445. gadā minēts, ka prūši svētdara lopus, alu un citus dzērienus.

Ap 1547. gadu „Sudāvu grāmatiņā” tika aprakstīta Sembā dzīvojošo sudāvu jeb jātvinču āža svētdare. Saberu mielastā bija jāpie-

² Simon Grunaus preussische Chronik. Hg. von Dr. M. Perlbach, Bd. I – Leipzig: Drucker & Humblot, 1876, S.69.

³ E. Šturms, *Baltische Alkhügel // Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā 16.-20. VII 1937*, Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1938, 119.-124. lpp.

dalās pēc iespējas vairāk ļaudīm, lai dalībnieku dzīvības spēks un kopējā griba būtu lielāka un iedarbīgāka. Āzi vai vērsi kopīgi pirka 4-6 ciemu vīri, bet sievas mielastam cepa maizi. Rituālu vadīja cienījamākais un zinošākais sirmgalvis – vursaitis (virsaitis), saukts arī zignāts (*Signoten*), kurš vispirms lūdza dievus darīt svētus gaļu un maizi. Saberu mielastā tika piesaukti augstākie dievi – galvenās Dzīvības Spēka izpausmes Visumā: visaugstais radītājs Ukapirmis (Visupirmais), gaismas dievs Svaikstiks, slimību dziedinātājs Aušauts, ūdeņu dievs Antrimps, dīgstošo asnu dievs Pergrūbis, pārticības dievs Pilnītis, pērkona un lietus dievs Parkuns, pazemes dievs Pekols, zemes dievs Puškaitis. Mielastam pievienoties tika lūgtas arī zemākās dievības – gaisa gari Pokoli, rūķīši Barzduki, „zemes ļaudis” Markopoli. Lopa kaušana un gaļas vārīšana notika rijā. Kamēr gaļa vārījās, ap pavardu sēdošie vīri meta viens otram caur uguni sievu pagatavotās mīklas karašiņas, līdz tās izcepās. Kad gaļa bija gatava, ļaudis to sadalīja savā starpā, ēda un dzēra cauru nakti. No rīta kaulus un citas ēdiena atliekas aiznesa uz īpašu vietu, kur tos apraka un aplika ar žagariem, lai suņi un citi zvēri netiktu klāt. (M. 245-251). Šādas rīcības nolūks bija nepieļaut svētības apgānīšanu un Spēka mazināšanu.

Prūšu Saberu mielasta norisi 16. gadsimta vidū atstāsta hronists Lūkass Dāvids, kuram par to stāstījis zēna gados mielastu novērojis prūsis. Mielasts noticis kāda cilvēka vai viņa lopu slimības gadījumā. Turīgāki ļaudis mielastam ziedojuši āzi un pusmucu alus, nabadzīgie – pāris sivēnus vai mājputnus. Mielasts noticis slepeni, rijā vai šķūnī. Tajā piedalījās tikai vīrieši, un rituālu vadījis vaidelis – seno zinšu glabātājs, kādu Prūsijā nebija mazums vēl 17. gadsimtā. Vispirms sakūra lielu ugunsroku. Vaidelis pirms lopa kaušanas lūdzās ar kvēlošu ogli rokā un nokāva āzi, turot to ar purnu pret uguni. Kad gaļa, ko vārīja katlā, nāca gatava, vaidelis pasmēla buljonu, iestrēba to un teica: *labba, labba*, tad padeva kausu pārējiem, kas pēc kārtas darīja to pašu. Sirdi, plaušas un liesu bez naža sadalīja vienlīdzīgās daļās visiem mielasta dalībniekiem, bet gaļu katrs klātesošais varēja ēst, cik grib. To noteikti vajadzēja apēst visu; ja vīri to nespēja, talkā nāca divpadsmitgadīgi zēni. Kaulus meta ugunī. Kad viss bija

apēsts, klātesošie katrs ņēma rokās kvēlošu ogli no ugunsroku, lika to sev uz galvas, no galvas lika noslīdēt atpakaļ rokās, meta to atpakaļ ugunsrokā, tvēra ar pirkstiem pie zemes un atkal teica: *labba, labba*. Tad vaidelis piesauca daudzus dievus un izteica mielasta dalībnieku vajadzības, katram uzdzērdams veselu ragu alus. Lūgšana noslēdzās ar vārdiem: „O, mīļīgie dievi, lai visas mūsu nelai mes aiziet pār jūru, kur neviena nātre neaug un neviens gailis nedzied!” Ja vaidelis stipri noreiba, lūgšanas un dzeršanu pēc katra lūguma turpināja pārējie. (M. 317-321).

Saberu rituāla noturīgums un popularitate liecina, ka tam bijuši labi panākumi. Ir zināms gadījums, kad sakrālo kopmielastu atļāvis kristīgais valdnieks. 1525. gadā, kad Prūsijas piekrastei grasījās uzbrukt liela poļu kara flote, Vācu ordeņa virsmestram Albrehtam savu palīdzību piedāvāja vaidelis Valtins Suplits. Pēc virsmestra piekrišanas zemnieki pagādāja Suplitam melnu bulli un divas mucas laba alus. Vaidelis ar jūrmalas zemniekiem sapulcējās jūras krastā. Svētnieks nokāva un nodīrāja bulli, izņēma iekšas līdz ar kauliem, tās sadedzināja, bet gaļu ielika katlā, izvārīja un pielika sāli. To darot, viņš veicis dažādas burvības un ērmīgas kustības ar rokām, skaitot prūšu lūgšanas dieviem. Kad gaļa izvārījās, visi vīrieši, cik tur to bijis, ēda un dzēra. Dažas dienas pēc tam jūrā parādījās poļu kuģi, bet krastā nepiestāja. Kā vēlāk stāstīja jūrniece, krasts viņu acīs ieguvis briesmīgu izskatu: ļoti augsti smilšu kalni, apauguši ar bieziem mežiem, kur nebūtu iespējams izkāpt krastā.

Sešu gadu laikā pēc tam zvejnieki nav varējuši sazvejot nekādas zivis. Izrādījās, ka vaidelis, veicot rituālus, ir kļūdiņies un aizbaidījis visu dzīvo radību no jūras krasta. Suplits to laboja citā rituālā. Zemnieki kopīgi nopirka melnu sivēnmāti un divas mucas alus. Vaidelis jūrmalā lopu nokāvis un sadalījis, veicot savādas kustības, tad cūkai nogriezis pupus un iemetis jūrā, murminot dažādus vārdus. Tam sekoja vairākas dienas ilgas dzīres. (M. 323-327). Šie gadījumi liecina, ka Saberu mielasta dalībnieku kopīgās enerģijas virzītājs vajadzīgajā gultnē bijis svētnieks, un šo enerģiju iespējams izmantot arī maģiskām darbībām.

Saberu mielasti Latvijas teritorijā minēti vairākkārt. Dionīsijs Fabričija hronika (1610. g.) vēsta: kad zemē ir liels sausums, zemnieki pakalnos biezu mežu vidū mēdz pielūgt pārkonu un tam upurēt melnu teli, melnu āzi un melnu gaili. Kad tie īpašā rituālā nokauti, sanāk daudzi kaimiņi, kas dzīro un dzer, piesaukdami Pērkonu, lūdzot viņu slacīt zemi ar lieliem un maziem lietiņiem. Pērkonam par godu sārtā izlej pirmo no alus kausiem, kad tas trīsreiz apņests apkārt sārtam. (M. 458).

Pauls Einhornš savā „Latviešu tautas reformācijā” (1636. g.) raksta, ka Kurzemē Saberi rīkoti 1602. un 1625. gadā, kad uznāca mēris. Zemnieki sameta naudu, par kuru nopirka kaujamo lopu, un sabēra labību, no kuras tika cepts un brūvēts. Mielastā ar pagāniskām ceremonijām tika piesaukts Dievs, lai Viņš novērstu mēri. (M. 472-473).

Saberu mielasta paveids bija lauku darbu svētku, kas parasti sakrita ar gadskārtu svētkiem, svinēšana ar mērķi novirzīt Dzīvības Spēku lauku auglībai. Matiašs Strijkovskis Polijas hronikā (1582. g.) raksta, ka Sudāvijā, Sembā un arī Kurzemē zemnieki svinēja pavasara svētkus - Pergrūbijus. Kad parādījās jaunā zāle, vairāku ciemu iedzīvotāji sameta ziedojumus ceturtdaļai vai veselai mucai iesala un sanāca kopā lielā mājā, kur viņu vūršaits ņēma kausu alus un lūdza dievu Pergrūbi: „Ak visuvarenais dievs, mūsu Pergrūbij, tu dzen projām nepatīkamo zienu un radi visā zemē augus, puķes un zāli, mēs tevi tagad lūdzam, lai tu mums dotu labu ražu no tā, kas ir jau iesēts, un no tā, ko vēl sēsīm; labība lai izaug lielām vārpām, bet visas nezāles nomīdi.” Tad vūršaits paņēma trauku zobos, izdzēra un, nepieskardamies kausiņam ar rokām, pārmeta to pāri galvai. Pagasta vecākais paķēra kausiņu, ātri piepildīja ar alu un atkal nolika viņa priekšā. Tādā veidā piesauca vēl piecpadsmit dievus. Līdzīgi noritēja arī jaunās ražas svētki septembrī. Alus tiem tika darīts no vīru sabērtajiem miežiem, bet maiži no pirmā cepuma sanesa sievas. Svinības ilga, kamēr tika izdzerts viss sagatavotais alus. (M. 332-333, Spekke⁴ 226-228).

Žemaiši un prūši 17. gadsimtā rituālajos mielastos lietojuši tikai šim nolūkam pagatavotus traukus - svētos kaušļus bez osas. Pir-

moreiz saimnieks kaušļos ielējis pavisam nedaudz alus, kas izliets zemē par godu Zemes mātei – Žeminelei. Otrs kauss, saukts *palabint*, tika dzerts, izlūdzoties svētību saimniekiem un visiem klātesošajiem. Vēlāk mielasta dalībnieki uzdzēra veselības viens otram, mainoties ar pilnajiem kaušļiem un paspiežot rokas. (Spekke 225). Te atklājas, ka svētība ir ilgstoša un iedarbīga tad, ja svētības saņēmēji tajā dalās ar citiem.

Jaunākās ziņas par Saberiem Latvijas teritorijā sastopamas 1749. gada Cesvaines draudzes baznīcas grāmatā. Mācītājs uzziņājis, ka sausajā vasarā Kalna Cērtelju māju iemītnieki nodarbojušies ar Saberu māņiem, gribēdami izsaukt lietu. Kaimiņi sanesuši kopā iesalu un brūvējuši alu. Šo alu zemnieki dzēruši vēl nenorūgušu un siltu. Ik pa brīdīm kāds uzlējis dzērējiem spaini ūdens, izsakot vēlēšanos, kaut Dievs tā slacinātu viņu laukus. Kad ļaudīm aizrādīts, ka tas ir pagāniski, tie taisnojās, ka tas esot viņu „tēvutēvu iestādījums”.⁵

Senā „tēvutēvu iestādījuma” paliekas tīri neapzināti turpina saglabāties arī mūsdienās. Visspilgtāk tās izpaužas vispopulārākajā tostā „Uz veselību!”, kurā atskan ne tikai Dzīvības Spēka pārpilnības vēlējums galdabiedriem, bet arī mūžvecā vēlme panākt pasaulu veselumu un saskaņu.

Autors Latvijas Universitātē 1999. gadā ieguvis vēstures maģistra grādu, darbojas Kandavas novada muzejā kā vēsturnieks, piedalās Latvijas vietu vēsturiskās izpētes projektos. Zinātniskās intereses: mazo kopienu vēsture, Kurzemes viduslaiku un jauno laiku vēsture, dzimtu vēsture, baltu mentalitāte un pasaules skatījums. Vairāk nekā 300 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu autors, publicējis monogrāfijas *Kuršu koniņi un citi lēņavīri Rietumlatvijā* (2014) un *Prūši karā ar likteni* (2016). Populārzinātniskais raksts „Seno baltu rituālie kopmielasti” tapis 2004. gadā. Šeit tam pievienotas arī vēres.

⁴ A. Spekke, *Latvieši un Livonija 16. gs.*, Rīga: Zinātne, 1995.

⁵ A. Vītols, *Baznīcas grāmatu ziņas par Cesvaines novadu 18. g.s. vidū // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, Nr. 7./8.*, Rīga.: Izglītības ministrija, 1928, 64. lpp.

Miervaldis Polis. *Talkas rīts. Darbarīki talciniekiem.* 1982. Kartons, eļļa. LNMM kolekcija

Par mākslinieku skat. Dainas Auziņas rakstu 36. lpp.

VEĻU SAIMEI PIEVIENOJAS ...

... izcilais diriģents, mūzikas pedagogs, vairāku pazīstamu kolektīvu dibinātājs **Gido Kokars** (1921-2017). Latvijas Mūzikas akadēmijas profesors kopš 1983. gada. Deviņos Vislatvijas Dziesmu svētkos bijis virsdiriģents. Abi ar dvīņubrāli diriģentu Imantu (1921-2011) apbalvoti ar Triju Zvaigžņu ordeni un ir Latvijas Lielās mūzikas balvas ieguvēji. Brāļi Kokari savas dzīves laikā izaudzinājuši vairākas diriģentu un dziedātāju paaudzes.

Gido Kokars

... **Alberts Legzdiņš** (1933-2017), viens no ansambļa „Čikāgas pieciņi” dibinātājiem. 2013. gadā leģendārajam trimdas ansamblim piešķīra Latvijas Mūzikas ierakstu Gada balvu par mūža ieguldījumu. Pats Legzdiņš saņēmis arī Triju zvaigžņu ordeni.

Alberts Legzdiņš

... **Helēna Celmiņa** (1929-2017) – disidente, māksliniece, autobiogrāfisku atmiņu auto-re grāmatām: *Sievietes PSRS cietumos* angļu val. 1980 un 1985, latviski apgādā Treji Deviņi 2002. *Kā plika pa nātrām*, Preses nams 1998; *Tuvumā un tālumā*, Treji Deviņi, Rīga 2004; *Sirdsapziņas cietumnieks* par dzīves biedru Viktoru Kalniņu (1938-2001), kurš tāpat kā Helēna, piedzīvo politisko represiju Mordavijas lēģeros. Stāsti un publiskas

liecības par cilvēktiesību pārkāpumiem trimdas presē un *Latvija šodien*. Celmiņa bija Latvijas Rakstnieku savienības biedre.

Helēna Celmiņa

... **Indulis Ranka** (1934-2017) tēlnieks un gleznotājs. Izveidojis skulptūru ekspozīciju „Ulamula” Mārupītes krastā. Īpaši nozīmīgs viņa veidotais Dainu kalns un Dziesmu dārzs Siguldā. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni, Latvijas Zinātņu akadēmijas Raiņa balvu u.c. Indulis Ranka bija Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda loceklis no 1992. gada.

Indulis Ranka

... sabiedriskais darbinieks **Tāļivaldis Mednis** (1929-2017), Eiropas latviešu jaunatnes apvienības valdes priekšsēdis 1961-62; presē parakstījās arī kā Imants Sanders vai Zanders (skat. <http://jaunagaita.net/jg9/JG9_Imants_Zanders.html>). Kā literārs tēls iestrādāts Pāvila Klāna grāmatā *Rīga retour – apmeklējums dzimtenē* (1961).

Tāļivaldis Mednis

Foto: Timus Šubankušs, Diena

Ivars Drulle pie pamesto saimniecību attēliem

CILDINĀJUMI

Par izcilāko sniegumu vizuālajā mākslā pēdējo divu gadu laikā Purvīša balva 2017 ir piešķirta **Annai Salmanei**, **Krišam Salmanim** un **Kristapam Pētersonam** par izstādi **Dziesma**, kas 2015.19.VI-26.VII bija skatāma Latvijas Nacionālā mākslas muzeja izstāžu zālēs Arsenālā Radošajā darbnīcā. Izstādes pamatā ir mākslinieku pētījums par populārākajiem vārdiem, kas izskan Dziesmu svētku noslēguma koncertos: „saule”, „meita” un „Dievs”. Pētījuma rezultāti iemiesoti skaniskā kompozīcijā, kuru veidojis Kristaps Pētersons. ●●● Savukārt Purvīša balvas izstādes apmeklētāji pirmo vietu astoņu balvas finālistu konkurencē piešķīra **Ivaram Drullem** par personālizstādi **Mana dzimtene**, kas veidota no savāktiem materiāliem Latvijas laukos, radot no tā tēlus un dabiskā nāvē mirstošas civilizācijas atmosfēru, kas burtiski satriec. ●●● Izvērtējot izstādes un mākslinieku darbus, kas bija apskatāmi laika posmā 2016.8.XII-2017.31.III, Purvīša balvas ekspertu darba grupa pirmajā ceturksnī balvai nominējusi **Ievu Epneri** par personālizstādi **Dzīvo atmiņu jūra „kim?”** Laikmetīgās

mākslas centrā, **Jāni Avotiņu** par jaunajiem darbiem personālizstādē **Laiktelpas klejotāji** Mūkusalas Mākslas salonā un **Guntaru Sietiņu** par jaunajiem darbiem izstādē **Riņķa kvadrātūra** LNMM 4. stāva izstāžu zālē. ●●● Purvīša balva dibināta 2008. gada sākumā un tiek pasniegta reizi divos gados ar mērķi regulāri un sistemātiski apzināt aktuālos notikumus, un novērtēt izcilāko sasniegumu Latvijas profesionālajā vizuālajā mākslā, veicināt Latvijas mākslas procesa intensitāti, jaunu projektu un oriģinālu ideju attīstību, popularizēt Latvijas mākslinieku radošos panākumus gan Latvijā, gan ārpus mūsu valsts robežām.

●●●

Latvijas Literatūras gada balvas Mūža balva (LALIGABA) ir piešķirta dzejniekam un tulko-tājam **Uldim Bērziņam** par ieguldījumu Latvijas rakstniecībā un Latvijas kultūrvides un valodas bagātināšanā ar nozīmīgiem pasaulē kultūrtekstiem. Savukārt par labāko dzejas krājumu atzīts **Jura Kronberga Uz balkona / bet ja visu laiku...**

●●●

Gleznotāja Visvalža Reinholda (1924-2005) fonda piemiņas 1. balvu saņem **Maira Reinberga** par gleznām akriltehnikā Providences, Rodailendā (Rhode Island, ASV) galerijās pēdējā gada laikā. Otrā vieta piešķirta tēlniekam **Gintam Grinbergam** un trešā – **Tijai Matiss**.

●●●

Gēteborgas Starptautiskajā filmu festivālā 30. janvārī ar lieliem panākumiem debitēja Zviedrijā dzimušais latviešu kinorežisors **Matīss Kaža** (kinorežisores Unas Celmas un žurnālista Jura Kažas dēls, triju valstu – Latvijas, Zviedrijas, ASV – pilsonis) ar dokumentālo filmu „Vienu biļeti, lūdzu!”, kas stāsta par Ņujorkas aktīvāko teātra apmeklētāju, kādu indiešu izcelsmes 78 gadus vecu sievie-

ti, kas pēdējos 25 gados noskatījusies vismaz vienu teātra izrādi dienā un kas ar visiem līdzekļiem cenšas iegūt pēc iespējas vairāk brīvbiļešu, ar to izpelnoties teātru administratoru dusmas.

•••

28. martā, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Ziedoņa zālē tika paziņoti grāmatu mākslas konkursa *Zelta ābele 2016* uzvarētāji deviņās kategorijās. Kategorijā *Uzziņu literatūra* balvu saņēma Amerikas latviešu **Viļa Indes** (Marfa, TX) triloģija *The Glass Mountain/Stikla kalns* (Latvijas Nacionālās bibliotēkas Atbalsta biedrība). Tās ilustrācijas radījis mākslinieks, Purviša balvas ieguvējs Miķelis Fišers. Dizains – Anna Aizsilniece.

KULTŪRAS NOTIKUMU APSKATS

Starptautiskais Sieviešu forums (*Women's International Forum*) sadarbībā ar Latvijas pastāvīgo pārstāvniecību ANO Ņujorkā 2017.11.IV Apvienoto Nāciju Organizācijas konferencē zālē rīkoja **Vairas Viķes-Freibergas** lekciju „Trīs posmi sievietes profesionālajā dzīvē: profesore un pasniedzēja, Latvijas prezidente, sabiedriskā aktiviste.”

•••

Š.g. 21. aprīlī pirmo reizi Latvijā, Daugavpils Marka Rotko mākslas centrā, eksponēts pasauleslavenā norvēģu mākslinieka **Edvarda Munka** oriģināldarbs, *Advokāta Ludviga Meijera portrets* no Tronheimas Mākslas muzeja (Norvēģija) kolekcijas. Munks iezīmējis mākslas pasaulē kā 19. gs. simbolists un 20. gs. vācu ekspresionisma meistars. Munka 1909. gadā radītā kompozīcija *Advokāta Ludviga Meijera portrets* skatītājiem piedāvāta apskatei Rotko centrā 2017.21.IV-19.IX, eksponējot to līdzās Rotko darbu zālei, tādējādi nodrošinot simbolisku un tiešu abu ģēniju satikšanos.

•••

Līdz š.g. 6. maijam mākslas galerijā Tifāna (Jāņa ielā 16, Rīgā) bija aplūkojama pazīstamās latviešu mākslinieces **Dainas Dagnijas** jaunākā personālizstāde *Aplis*, kurā eksponētas astoņas lielformāta gleznas. Martā māksliniece nosvinēja apaļu 80 gadu jubileju, bet pati par to saka: *Apapas ir tikai gleznas, man nav jubilejas. Neesmu jubileju svētītāja nekad bijusi. Jūtos kā vakar un aizvakar, turpinu pindzelēt tālāk.*

•••

Dainas Dagnijas glezna izstādē *Aplis*

No 21. marta līdz 16. jūlijam Mākslas muzejā Rīgas Birža skatāma izstāde **Prado 12 raksturi**, – pasaules slaveno mākslinieku kā Paolo Veronēzes (1528-1588), Antonisa van Deika (1599-1642), Pētera Paula Rubensa (1577-1640), Francisko de Gojas (1746-1828) un citu autoru meistardarbi, kas Spānijas muzejā Prado gadsimtu laikā ir apbūruši skatītājus. Izstādi veido 12 sieviešu portreti vai žanra gleznas ar reliģisku un alegorisku raksturu. Izstādes patronese ir eksprezidente un Madrides kluba prezidente Vaira Viķe-Freiberga. Prado kolekcijas izstāde ir mecenātu Borisa un Ināras Teterevu īpašais dāvinājums Latvijas simtgadei, un tā ideju ir izlojījis Boriss Teterevs.

•••

Sagaidot Latvijas valsts simtgadi, no 2017. līdz 2019. gadam Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs (LLMC) rīko starptautisku laikmetīgās mākslas projektu **Pārnēsājamās ainas** ar izstādēm Rīgā, Parīzē, Ņujorkā, Zviedrijā un Berlīnē. Tajā tiks apzinātas Latvijas trimdas un emigrācijas mākslas izpausmes, sākot no 20. gadsimta sākuma līdz mūsdienām. Izstāžu ciklu ievadīs četras sarunu darbnīcas, no kurām pirmā „Brīvības sala: Berlīne” notiek š.g. 18. aprīlī vēsturnieka un Latvijas Radio žurnālista Eduarda Liniņa vadībā, Gētes institūtā.

•••

Ņujorkas pilsētas Matthew Marks Gallery **Vijas Celmiņas** solo izstāde (2017.10.

Il-22.IV) ar 19 jaunām gleznām, skulptūrām, zīmējumiem un grafikām mecotintas (*mezotints*) tehnikā. Celmiņas izstādi izceļ *The New York Times* mākslas redaktors R. Kennedyjs (Randy Kennedy) 10.II rakstā „Uzburot jūru un debesis ar savu otu” (*Conjuring Sea and Sky With Her Brush*) un *New Yorker* žurnāla mākslas redaktors P. Šjeldals (Peter Schjeldahl) 27.II rakstā „Jaunas dzīves” (*New Lives*).

•••

Amerikas Arhitektu institūts *AIA – American Institute of Architects* un Amerikas Bibliotēku asociācija *ALA – American Library Association* paziņojusi astoņas paraugbibliotēkas, kuras ieguvušas institūta un asociācijas balvas par 2017. gada labāko bibliotēkas ēku dizainu. Laureātu vidū – arī **Gunāra Birkerta** projektētā **Latvijas Nacionālā bibliotēka**. Balva tiek piešķirta, lai veicinātu un atzītu bibliotēku arhitektūras dizaina izcilību. Tā pievērš uzmanību bibliotēku mainīgajai lomai mūsdienu pasaulē un faktam, cik priekšzīmīgi publisko iestāžu arhitektūras dizains var mainīties, lai nodrošinātu sabiedrības vajadzības uz estētisku un funkcionālu darba vidi. (info: Inb.lv)

•••

57. Venēcijas mākslas biennālē Latviju šogad pārstāvēs mākslinieks **Miķelis Fišers**. Jau decembrī mākslinieks ar īpašu performanci pieteica savu projektu, kam devis nosaukumu „Kas slikts var notikt”. Latvijas ekspozīcijā Miķelis Fišers izstādīs kokgrebumus, gaismas/skaņas instalāciju un lielizmēra gleznu. Darbam dots nosaukums *Atbrīvošanās no esības, bet ar esību domāju ne kā eksistenci, bet ego izpratni par esību*, skaidro Fišers.

Kristaps Zariņš plenērā Ņujorkā

Savukārt par mākslinieka kokgrebumiem mākslas zinātniece, kuratore Inga Šteimane saka: *Tie tēlo nebūšanas, ļaunuma banalitāti, kas saistīts ar to, kā cilvēks pret cilvēku izturas, var paplašināt un teikt, ka tās ir vienaldzīgās politikas metaforas; tā ir kritika, kas sakāpināta līdz ezotēriskiem tēliem*. 57. Venēcijas mākslas biennāle norisināsies 30.17.13.V-26.XI.

•••

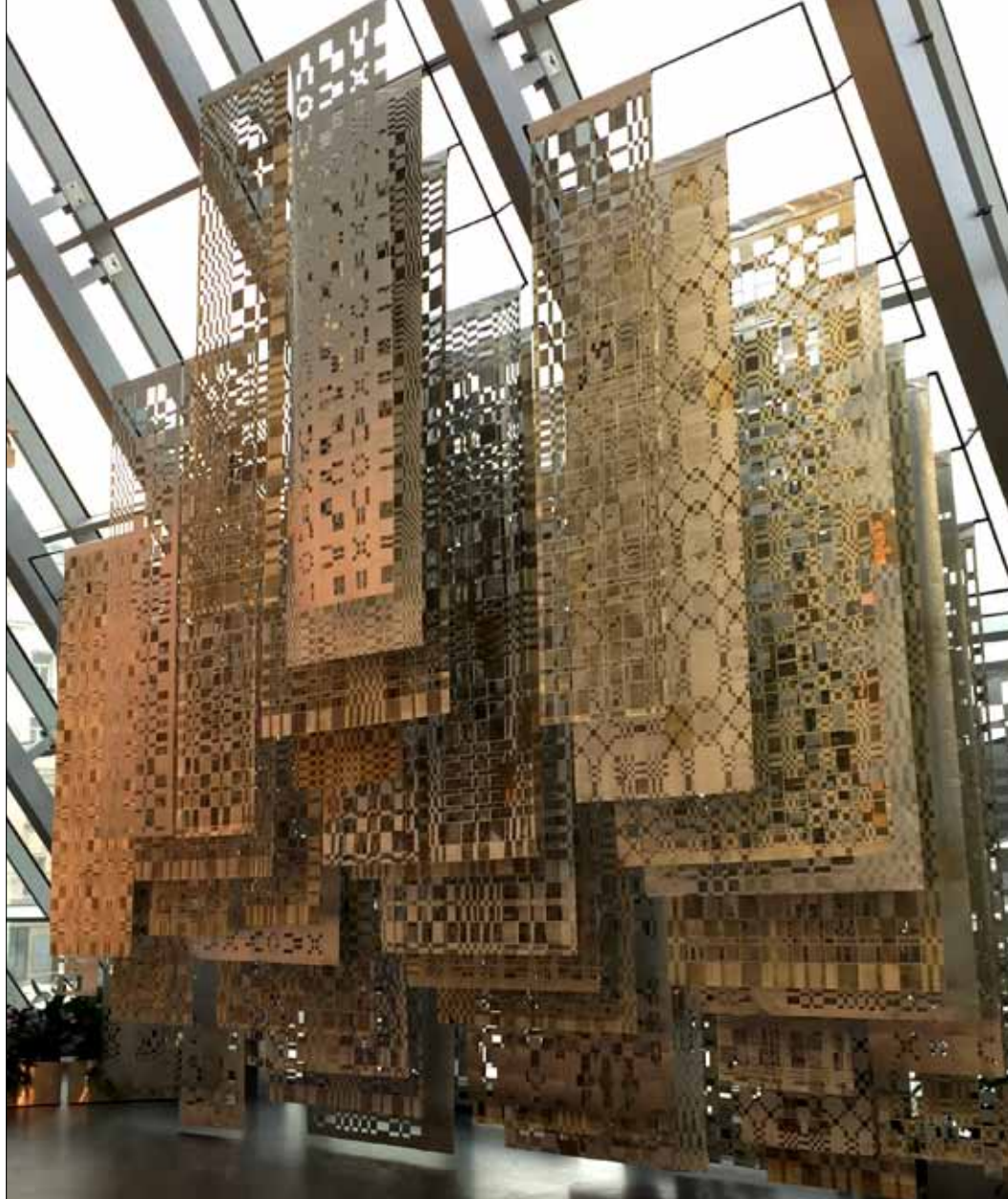
No 16. līdz 23. martam Ņujorkā sadarībā ar Hantera koledžu (Hunter College – City University of New York) tika īstenots Latvijas Mākslas akadēmijas projekts **World Cities. Live Paintings**, kura ietvaros LMA rektors prof. Aleksejs Naumovs un prorektors prof. Kristaps Zariņš vadīja multidisciplināras meistardarbnīcas – kopā ar studentiem gleznotas lielformāta urbānās ainavas. Jaunradītie darbi aplūkojami izstādē.

•••

Izstāde **Arvīda un Margas Spertālu laikmets latviešu teātrī un Elzai Radziņai 100** apskatāma Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā 2017.26.IV-4.VI. Tajā akcents likts uz profesionālo Jelgavas Latviešu teātri 20. gs. 20.-30. gados, kura nozīme Latvijas teātra vēsturē īpaši akcentējama. Īpaša vieta ierādāma Arvidam Spertālam kā vadošajam Jelgavas Latviešu teātra dekoratoram un Margai Spertālei – pirmajai kostīmu māksliniecei Latvijā. Jelgavas goda pilsoņe Elza Radziņa (1917-2005) pasaulē pazīstama kā izcila Dānijas karalienes Ģertrūdes atveidotāja Grigorija Kozinceva filmā *Hamlets* (1964). Teātra muzejs ir saņēmis Elzas Radziņas arhīvu, kurā atrodas dokumenti un fotogrāfijas, kas attiecas uz aktrises Jelgavā pavadītajiem gadiem.

•••

Amerikas latviešu māksliniece **Rita Grendze** veido instalāciju, kas tiks izstādīta Latvijas Nacionālajā bibliotēkā no maija līdz augustam. Ritas vārdi par projektu „simts raksti tiem, kas meklē gaismu”: *Esmu aicināta veidot vienreizēju, nepastāvīgu izstādi Latvijas Nacionālās bibliotēkas telpās. Bibliotēka pieprasa, ka viss darbs tiek gatavots Latvijā, ko arī darīšu šī gada aprīlī, Cēsīs. Citās instalācijās esmu izmantojusi izejmateriālus neēdīgus kvantumos – šai izstādei strādāšu nedaudz citādāk: vajadzēs tikai 100 grāmatu. Simboliski viena grāmata katram Latvijas valsts gadam. Man ir nozīmīgs ne tikai grā-*

Ritas Grendzes dreļļu rakstu „dvieļi” Nacionālajā bibliotēkā

matu skaits, bet arī ka tās būtu sarakstījuši latviešu autori un latviešu valodā. Pie reizes apsveru darba atklāšanu saistībā ar 4. maiju – baltā galdauta svētkiem. Dreļļu raksti, tipiski latviskiem galdautiem, ir redzami melnajā marmora grīdā bibliotēkas galvenajā vestibīlā. Domāju līdzīgus rakstus izveidot savā darbā, uzsverot vizuālo saspēli starp drukāto tekstu, zīmētiem rakstiem un papīrā izgrieztiem logiem. Griestos karinās šos masīvos dvieļus, izveidojot sapņainu vidi. Mērķis ir bez nostalgijas parādīt un novērtēt kultūrālo mantojumu, ko esmu saņēmusi uzaugot trimdas gados ASV. Ja dvieļu krāsu paleti atgādina Latvijas bērzu mežus, tad drukātie

raksti norāda uz netaustāmo valodas un folkloras ietekmi savā estētikā. Vēlos veicināt sarunu starp pieredzēto un esošo, ar vislielāko cieņu pret tām paaudzēm, kas uzturējušas latvisko identitāti gan Latvijā, gan ārpus tās robežām. Ceru, ka šī izstāde stiprinās tiltu starp Latvijā un ārpus Latvijas dzīvojošiem latviešiem.

**Nodaļu „Dažos vārdos” sarūpēja
Linda Treija, Sarma Muižniece Liepiņa,
Maija Meirāne un Vita Gaiķe**

Pavasara numuru no Drukātavas saņēmu un žurnālu izlasīju, it īpaši rūpīgi studēdams to, kas attiecas uz Rolfu. Notikumus Rakstnieku savienībā tīkoju redzēt, asāk izvērtētus. Rakstnieku savienība piecdesmitajos gados bija vēl agresīvāka nekā LKP centrālkomiteja. Ļoti atjautīga ir Ulda Bērziņa atsauksme par Gravas grāmatu.

Jānis Liepiņš

Ar ļoti lielu interesi izlasīju par Ingvara Leiša un Ulda Brieža veloekspedīciju pie Sibīrijas latviešiem 1975. gadā. Kaut kas par to bija dzirdēts arī agrāk, bet ļoti maz. Vai tā ir sakrītība vai arī iepriekš izdomāts, ka tieši pavasara (marta) numurā būs par šo tematu? Kā zināms, ik gadu šai laikā atceramies un pieminam 1949. gada 25. marta traģēdiju un tās upurus. Laba bija arī recenzija par LELB jauno dziesmu grāmatu. Tā ir pilnīga taisnība - burtiņi sīki un notis tikai pirmajam pantam. Arī mēs Rīgas Lutera draudzē ceturtdienas dievkalpojumos to izmantojam, tāpēc spriežu no pašas pieredzes.

Lāsma Gaitniece

ERRATUM

JG pavasara laidienā (#288) recenzijā par Latvijas Evanģēliski luteriskās baznīcas dziesmu grāmatu 71. lpp labējā slejā teikums

<<Mazu draudžu kori ar ierobežotām iespējām labprātāk izmantotu atsevišķas dziesmas, bet bez četrbalsīgiem vai vismaz divbalsīgiem dziesmu harmonizējumiem.>>

atvietojams ar recenzijas autora Andreja Jansona paša rakstīto, neīsināto teikumu:

<<Mazu draudžu kori ar ierobežotām iespējām labprāt izmantotu atsevišķas dziesmas, bet, ja krājumā nav četrbalsīgu, vai vismaz divbalsīgu dziesmu harmonizējumu, tas korjiem pilnīgi nederīgs.>>

Šo piespraužamo pogu atradu sava tēva rakstāmgalda atvilktnē, un tā kā tādu nebiju agrāk redzējusi, pievācu to. Nu to esmu aizsūtījusi LaPa muzejam. Būtu pateicīga, ja starp lasītājiem rastos kāds, kas zina vairāk - kur tā radusies un kādam nolūkam.

Sarma Muižniece Liepiņa

Savukārt es atradu sekojošo Imanta Ziedoņa dzejoli, Renāra Kaupera dziedātu...

Juris Žagariņš

Ne bērni vien
mūs tālāk elpos, tālāk dvašos -
mēs paši **turpināsimies**
vēl tālāk
sevī pašos.

Un gadi neatstāj
nekādas zīmes, vaina jau nav gados,
un, saprotams,
es atkal neatvados.

Ar klātbūtni,
ar kuru top un tiek sev klāt,
es paspēju
jūs vienmēr uzrunāt.

JG mākslas redaktorei

Lindai Treijai

piešķirta Ērika Raistera
Piemiņas fonda gadskārtējā balva.

ITINNEKĀDAS ROMANCES JEB KĀDS TAD VĒL VAR BŪT CILVĒKS?

Jānis Lejiņš. *Vīrieša sirds*.
Zvaigzne ABC, 2017

„Par ko ir šis romāns?” Man līdzās pie grāmatu letes piestājās kundze gados un cilāja biezu asfaltpelēku sējumu ar košdzeltenu malu. „Tas ir rakstnieka Jāņa Lejiņa jaunais darbs. Par Latvijas vēsturi – viņš par to prātis pastāstīt apbrīnojami viegli.” „Par vēsturi nav jārunā viegli,” kundze bargi atcirta un nolika grāmatu vietā. Aizgāja sašutusi, vēstures nastas nospiestu muguru.

Atļāvos un joprojām atļaujos nepiekrīst. „Viegli” nav sinonims vārdam „vieglprātīgi”. Viegli ir kaut uz mirkli palaist vaļā to kapu zemes smagumu, ar kādu nereti runājam par savas tautas likteni – it kā laikos, kad valstij pāri vēlās kari, okupācijas un izsūtīšanas, cilvēki nebūtu milējuši, cerējuši, dziedājuši un laiduši pasaulē bērnus. Tieši tā uztveru grāmatas ārējo krāsu gammu: līdzās tumšpelēkajam – saules toņa svītra. Kā atgādinājums par to, ka gaisma ir klātesoša visās tumsās.

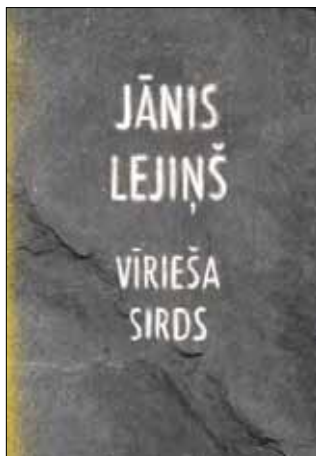
Jāni Lejiņu pazīstam kā vēsturisko romānu *Zīmogs sarkanā vaskā* un *Kamera obskura* autoru. Un te ir pirmais paradokss jaunā romāna sakarā: *Vīrieša sirds* nav vēsturisks romāns, bet tas neapšaubāmi ir romāns par vēsturi. Turklāt autors palikšanai zem stāstnieka lupas izvēlējis vienu no skaudrākajiem vēl dzīvajā atmiņā esošajiem 20. gadsimta posmiem – laiku starp trīsdesmito gadu nogali un četrdesmito sākumu: laiku, kad bruka un gruva cerības un likteņi. Kāda gan šajā ainavā „vīrieša sirds”, kur te romantika un dzīvesprieks, par kādu saulaino maliņu ir runa?

Atbilde meklējama vīrietī un viņa sirdī. Šķiet, visā latviešu literatūras ainavā nav neviena tēla, kas būtu kaut nedaudz līdzīgs *Vīrieša sirds* centrālajam varonim Ludim Šteinbergam. Štenka, kā viņu drīz vien iesauc

ne tikai audzēkņi mazpilsētiņas skolā, kur Ludis māca vingrošanu un militāro mācību, bet arī kolēģi un teju ikviens, kurš dzīvespriecīgo vīreli iepazīst tuvāk. Tostarp arī lasītājs. Štenka ir vīrs ar mazu augumu, teju čaplīnisku ārieni (autors uzsvērti apraksta, piemēram, platās bikses kontrastā šaurai žakeitītei, papēžotus apavus un lēcienuveida gaitu – Čaplins kas Čaplins!), bet lielu sirdi. Viņam ir viedoklis par visu – ieročiem, zemeslodes formu un sievietēm. Pēc Štenkas domām, šai pasaulē gan nav „itinnekādas kārtības”, taču viņš ir allaž gatavs to labot.

Laikā, kad latviešu vēsturiskā romāna nacionālpatriotiskais atzars šķiet stipri ciešam te no varoņa, te jaunā Vertera kompleksa, Štenkas tēls ir kā svaiga gaisa malks – atšķirīgs, komisks, reizumis kaitinošs savā taisnvirziena domāšanā, tomēr varonis šī vārda tiešajā, nevis pārnestajā vai tīri literārajā nozīmē. Tikai Štenkas kontekstā nozīmi iemanto romāna nosaukums. Bet kas īsti ir šis Štenka, kuru divdesmitā gadsimta skarbākie gadi šķietami mētā kā lupatu figūriņu? Vai tiešām tikai bandinieks lielākā spēlē, pakļāvīgais „vidējais latvietis”, kurš svārstās līdzī visiem pārmaiņu vējiem laikos, kad vairs nevar saprast, kura tad beidzot ir pareizā puse un kas tagad būtu jādarā, lai saglabātu veselu ādu? Nē, tikai ne Štenka. Viņam ir nelokāms goda kodekss – tiesa, savdabīgs kā viss, kas viņam piemīt, – tomēr nevienš nevar pārnest Štenkam mugurkaula trūkumu. Bet varbūt Štenka tikai tēlo vientiesīti un patiesībā ir viltīgākais no konspirantiem? Jo konspirāciju tekstā netrūkst

Autors romānu aizsāk, itin kā pamezdam lasītājam vienlaikus vairākus desmitus pavedienu galu. Līdztekuš tam, kā nomaļās Pilsētiņas skolā ierodas Štenka ar platajām biksēm un futbolbumbu azotē, Latvijā, Krievijā un Vācijā tiek un slepeni sazinās nopietni vīri, kuri runā pusvārdos, apmainās zīmīgiem priekšmetiem un slēpjas zem segvārdiem. Autors šo vīru atveidē ievēro tādu konspirāciju, ka pat lasītājs, kurš labi pārzina 20. gadsimta pirmās puses vēsturi (un kur nu vēl tāds, kurš to nepārzina), drīz vien apzinās sevi iemežģītu tāda tiklojuma vidū, kuru nav ne mazāko

cerību atšķetināt. Dažādu likteņu epizodes, atmiņas, sazvērestību pinekļi un atpīšanas mēģinājumi lokās cits pāri citam kā samudzinātas dzijas, vienīgais pavediens, kas ved uz priekšu tikpat skaidri kā pats personāžs, ir Štenkas stāsts – un varbūt tieši tāpēc lasītājs arī viņam visvairāk pieķeras. Taču nav jāpūlas soli pa solim izsekot pārējo gaitām – autors pats stāsta gaitā visus personāžus un lasītāju novedīs, kur vajag. Viss dzijas kamols atritināsies – bet ne mirkli agrāk, pirms stāstītājs to vēlēšies.

Viens no simboliskiem romāna tēliem, ko lasot viegli nepamanīt, to piedēvējot parastai klišejai, ir zilās debesis. Autors nenogurstoši atkārto, ka pāri posta ainavām dažādos gada un juku laikos Latvijas debesis joprojām paliek zilās un skaidras – un šī skaidrā krāsa atspoguļojas arī to cilvēku acīs, kuri spēj saglabāt tīru sirdsapziņu. Jā, šis ir laikmets, kurā katrā domājošā būtnē klieudz izdzīvošanas instinkti, ko miera laikos pārklājuši civilizācijas trauslā patina. Kad šis vārgais slānītis aizslaucīts, aizgūtnēm augšup peld glēvulība, nodevība, iedzīvošanās kāre un viss, ko cilvēks cilvēkam spēj nodarīt gan miesā, gan dvēselē. Un autors to nenoliedz. Taču stāstījumā par vēstures tumšākajām lappusēm ir kāda nianse, kas *Vīrieša sirdi* atšķir no daudziem citiem romāniem. Par skarbo rakstnieks prot runāt pieklusināti, par patiesi šaušalīgo – par ko mazāk prasmīgs stāstnieks kliegtu pilnā balsī, ķellējot ainas citu par citu brutālākas, – viņš čukst gandrīz nedzirdamos pustoņos. Un tieši tāpēc stāstījums ir iedarbīgāks par visu, kas deklaratīvs, skaļš un pompozs.

Atslēga uz visa teksta izpratni tomēr beigu beigās izrādīsies Štenkas tēlā. Gandrīz simtprocentīgi droši var teikt, ka autors šādu sakarību nav plānojis apzināti, tomēr Štenkas tēlā ir jaušamas kristoloģiskas asociācijas. Sākot no šķietama vājuma un nelietderības (krievu pareizticīgo kultūrai tik raksturīgais „svētā vientiesīša” arhetips) līdz pat upura kulminācijai veidojas kopsakarību virkne, kas, protams, laikmeta garam atbilstoši nevarēja vainagoties ar svētā nimbu, bet ar tā padomisko ekvivalentu granīta pieminēkla veidolā gan. Un zīmīgi, ka šo pieminēkli cilvēki saudzē arī pēc sarkano stūrīšu un tukšu runu aizslidēšanas pagātnē. „Kāds gan vēl var būt cilvēks?” romānā ik pa lai-

kam izsauksies gan pats varonis, gan vēl citi, vienlaikus atbalsojot ikonisko *Ecce homo* un norādot – jā, šeit ir cilvēks. Vājš un komisks, neiejādīts pasaules un sava laika augstajās spēlēs, viņš tomēr izšķirs likteņus nevis autora untuma dēļ, bet tādēļ, ka tas ir visloģiskākais iznākums visam, kas romānā notiek. Jo ir cilvēcīgs no klabošajām korpēm līdz militāri apcirtajam ezītim. Un, lai gan runa ir par literāru tēlu, atceramies taču – tas nebūs pirmais gadījums, kad pasaules likteņus loka mazie, vājie un nesaprotamie: jūdu zvejnieki, poļu priesteri, indiešu mūķenes.

Štenkas dzīvi vada „sirds”, proti, mīlestība. Skaistā aptieķniece Berta, kura pat nenojauš, kādu zemestrīci uzvilnījusi mazā vingrošanas skolotāja krūtīs, un viņas pelēcīgā māsīca Alma, kuras jūtas un dzelzainais gribspēks savukārt Ludi uzceļ uz pjedestāla tiklab pārnestā kā tiešā nocīmē. Abas sievietes, vājuma un spēka iemiesojums (bet varbūt tikai viena – leva, viņa arī Magdalēna?) turēs plaukstās vīrieša sirdi, un šī sirds noteiks pasaules pukstējumu, kaut arī dzīves laikā nepiedzīvos, kā pats Štenka saka „itinēkādās romances”. Sirds noteiks ritmu niecīgā lielā ritējuma daļiņā, kas tomēr romāna noslēgumā izšķirs daudz vairāk, nekā sākotnēji varam iedomāties. „Vienkāršais” cilvēks, jokainais Štenka beigu beigās tomēr būs iegrozījis pasauli pa savam. Bet pie viņa pieminēkla, no kura sen izkalts padomiskais uzraksts, joprojām tiksies mīlētāji. Un tas varbūt ir apbalvojums, kas augstāks par ordeņiem, kurus nabaga Štenka dzīves laikā tā arī neiemanto.

Bārbala Simsone

Literatūrzinātniece un kritiķe Bārbala Simsone 2007. gadā ieguva filoloģijas doktora grādu par disertāciju *Mītiskā paradigma 20. gadsimta angļu fantāzijas prozā*. Sotird vada Latviešu valodas un literatūras redakciju izdevniecībā „Zvaigzne ABC”, regulāri publicē grāmatu apskatus un recenzijas Latvijas kultūras presē. Autore literatūrkritiskie raksti publicēti arī *JG* (sākumā ar Bārbalas Stodas vārdu). Skat. *JG*245(2006), 249(2007), 254(2008), 273(2013), 277(2014), 282(2015). Sarakstījusi divas grāmatas - *Iztēles ģeogrāfija: mītiskā paradigma 20. gadsimta fantāzijas prozā* (2011) un *Monstri un metaforas: ieskats šausmu literatūras pasaulē* (2015).

Miervaldis Polis. *Darba diena pilsētā*. 1978. Kartons, tempera. LNMM kolekcija

Par mākslinieku skat. Dainas Auziņas rakstu 36. lpp.

TOMS PĪTERS RIKS SPRĪDĪTIS

Toms Kreicbergs, *Lopu ekspresis*, Rīga: Zvaigzne ABC, 2016, 336 lpp., no manuskripta no angļu valodas tulkojusi Lauma T. Lapa¹.

Tom Crosshill, *The Cat King of Havana*, New York: HarperCollins, 2016, 360 lpp., angļu valodā.

Ar pasaules pieredzi Latvijā. Tā vēsta virsraksts jaunākajā (2017.28.1-3.II) avīzes *Laiks* numura pirmajā lappusē, kad sāku rakstīt šo apceri par pērn iznākušajiem Toma Kreicberga/ Crosshill pirmajiem diviem romāniem. Raksts stāsta par nesen nodibinājušos domubiedru grupu ar šādu nosaukumu, kura pulcējas reizi mēnesī – „daloties pieredzē par karjeras un biznesa uzsākšanu Latvijā”. Kā viens no trim referentiem nesenā saietā dalībniekus uzrunājis „rakstnieks un biznesa konsultants” Toms Kreicbergs: „Ja tu nāc ar ideju, pārliecību un pozitīvu domu gājienu, sabiedrība atsauksies.”

Jaunais rakstnieks (dz. 1985) raksta angļiski, latviešu lasītājam kļūst pieejams 2011. gadā ar pārtulkotu zinātniskās fantāzijas stāstu krājumu *Dubultnieki un citi stāsti*.² Abi jaunie romāni ir cita žanra. Presē un internetā iegūstamā informācija liecina, ka abi, ja ne

¹ Vēlāk iznāk angļu valodā: Tom Crosshill, *The Cattle Express*, Dallas: Currents & Tangents Press, 2016.

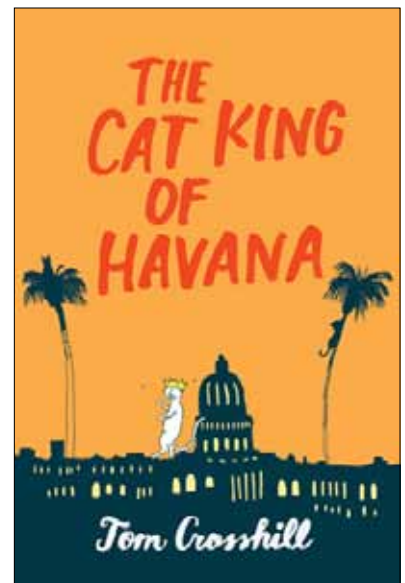
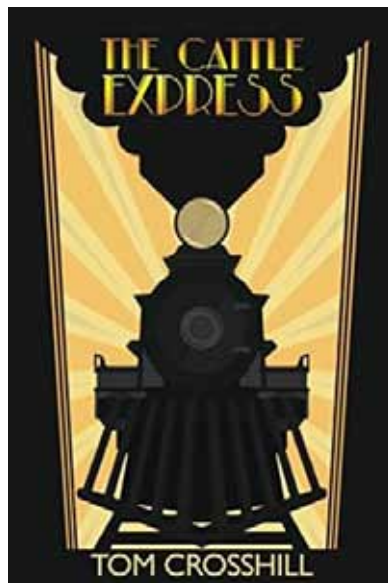
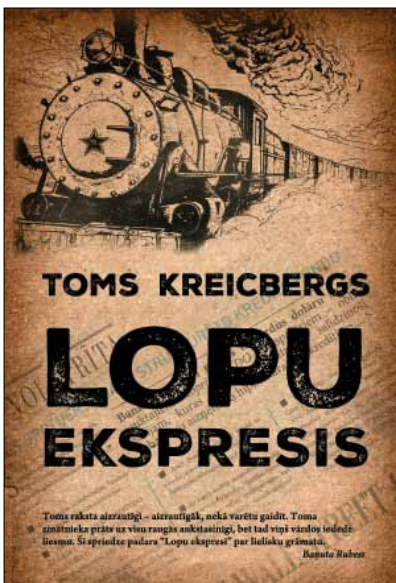
² Rīga: Zvaigzne ABC.

tieši, tad dziļākā būtībā ir autobiogrāfiski – reljefāk izzīmē šī mūsdienu Sprīdīša profilu un neparasto dzīves gājumu.

Sprīdītis dodas pasaulē

Lasītājam droši vien jau aizdomas, ka runa ir par kādu pēckara trimdas trešās paaudzes angļiskā pasaulē piedzimušu latviešu sestdienas papildskolas absolventu, bet tā nav. Kreicfelds dzimis Latvijā, absolvējis Rīgas Valsts 1. ģimnāziju, 17 gadu vecumā dodas uz ASV studēt fiziku Rīda (Reed) koledžā Portlandē, Oregonas štatā. Par viņu interneta vietnē <www.tomcrosshill.com>³ lasām: „Kā bērnam, viņa diēta sastāvēja no Heinleina, McCaffrey un Tolkiena. Pārliecinājies, ka visas [latviešu] valodā izdotās zinātniskās fantastikas grāmatas neaizņemtu vairāk kā vienu dēli viņa grāmatplauktā, tam neatlika nekā cita kā agrā jaunībā iemācīties angļiski.” Zvaigznes apgāda aprakstā par minēto stāstu krājumu lasām: „Ar zinātniskās fantastikas un fantāzijas darbiem Toms aizrāvās jau no agras bērnības un pirmos stāstus angļu valodā sāka rakstīt divpadsmit gadu vecumā.” Absolvējot Rīda koledžu, interese par fiziku kā profesiju ir pagaisusi, bet matemātikas zināšanas dod iespēju dabūt darbu Volstrītā. Turpinot no interneta vietnes: „Toms dzīvo, kur vien viņa avantūras to aizved. Pēdējā dekādē viņš ir pārraudzījis kodolreaktoru, kalpojis Volstrītā, vadījis teātra režiju, strādājis cinka raktuvē un pavadījis gadu Kubā mācoties turienes folkloriskās

³ Kā biznesa konsultantam viņam ir arī vietne <www.thomascrosshill.com>.

dejas." Šīs intereses un pieredze atvīd abos romānos. Principā, kopš 2011. gada Kreicbergs atgriezies dzīvot Latvijā, pievērsies romānam *Lopu ekspresis*. Priekšvārdā autors skaidro: "...nav gluži taisnība, ka šis romāns tapis angļu valodā vien. Pie šīs grāmatas latviskošanas neskaitāmas stundas pavadīja gan tulkotāja Lauma T. Lapa, gan redaktore Anda Brazauska, gan arī es. Rezultāts ir nevis vienkāršs tulkojums, bet jauns darbs, kas tapis četru gadu garumā divu valodu un kultūru saplūsmē." Šķiet, pamīšus strādāts arī pie otra romāna, kas kā „jaunatnes literatūra” iznāk dažus mēnešus vēlāk.

Beigās tomēr „kurvītis”

Abos darbos pagātnes stāsts vijas ar tekošo. *Lopu ekspresī* Pēteris Ostbergs, sarunās saukts Pīters (angliskais „Peter”), hronoloģiski ir Toms pats – Pēteris tāpat dzimis un audzis Latvijā, nonācis Rīda koledžā Portlandē. Grāmata sākas ar 2006. gada oktobri, kad pēdējā kursa students ierodas kādā Volstrītas ieguldījumu firmā uz darba intervijām koledžu beidzot pavasarī. Atjautīgo matemātiķi pieņem (pārskaita pat 10 000 dolāru avansu). Tas tomēr Pēterim tikai maiņas darbs – istā sirdslieta ir komiksu grafikas māksla, konkrēti „grafiskais romāns” par viņa vecmāmiņu Lauru (tēva māti), kas izdzīvoja Sibīriju un kuras dzīves stāstu viņš vaļas brīžos publicē komiksu sērijā internetā. Tad vēl piedalīšanās improvizācijas teātra grupā un – meitenes. Tās viņam divas – turciete Leila un kubiete Kristīna – eksotiskas, intelektuālas, simpātiskas, saprotošas... tomēr – *bezperspektīvas*. Beigu beigās – „kurvītis”.

Spriedze ģimenē

Par Pētera ģimeni uzzinām, ka tēvs ir pasniedzējs universitātē, māte – medmāsa, krieviete. Nav minēti brāļi vai māšas. Pirmajā nodaļā lasām, ka māte no Ļeņingradas atnākusi uz Rīgu 1980-to gadu sākumā viena pati, bez tuviniekiem, citur – ka jau bērnībā ieradusies Rīgā no Maskavas, kad viņas tēvu nosūtīja šeit strādāt. Vienādi vai otrādi, Pēteris ir divu tautību vecāku bērns un to pārdzīvo. Manāma zināma spriedze starp vecākiem. Kad Paps skaidro stāsta Pēterim par vecmāmiņas Lauras sadragāto ieceri kļūt par vijolnieci – Mamma „saknieba lūpas: – Tava otra vecmāmiņa gribēja pabarot savas māsiņas Ļeņingradas blokādes laikā. Viņai tas neizde-

vās.” Ar Pēteri māte sarunājas krieviski – tomēr ātri pārsviežas uz latviešu valodu, kad jūt, ka pietuvojies tēvs. Māte Latvijā nodzīvojusi divdesmit gadus – „un tad Padomju Savienība sabruka. Viņa referendumā balsoja par Latvijas neatkarību, bet latvieši viņai atņēma (*sic*) pilsonību. Mammai bija jākārtos eksāmens, lai to atgūtu (*sic*).” (15-6, 206) Šī rindkopa vedina uz pārdomām dažādos līmeņos.

Atpakaļ uz Laimīgo zemi

Volstrītas firmā Pēterim paveicas līdzīgi kā Sprīdītim pie Vēja mātes – saņemt atalgojumu par centību un labo gribu: „Darbu slikti izdarīji, bet labā griba arī nav peļama. Došu tev mazu piemiņu...” Sprīdītis dabū burvju svilpīti, Pēteris 60 000 dolāru „šķiršanās naudu” – par nekā nepanākšanu firmai, kurai tai gadā vispār negāja labi. Pēteris uz brīdi jūtas nelāgi, bet tiek tam pāri... Romāns noslēdzas 2008. gada pavasarī, kad Pēterim ar Kristīnu arī viss ir izjucis, un viņš izlido atpakaļ uz Rīgu. Mēs neuzzinām, kādas avantūras Sprīdītis Pēteris vēl piedzīvos nākošajos 3 gados – līdz 2011. gadam, kad Sprīdītis Toms uz šķietamu palikšanu atgriežas *Laimīgajā zemē*. Netiešu atspulgu dod otrais romāns – bet par to vēlāk.

Pirmajā klasē – līdz pašai Tomskai

Lopu ekspresī nosaukums saistīts ar caurvīto vecmāmiņas Lauras stāstu, kas neatlaidīgi nodarbina Pētera prātu – zīmēts biogrāfisks romāns internetā.⁴ Sarunā ar draudzeni Leilu Pēteris atzīstas: „Es esmu apsēsts komiksu mākslinieks, kas pa laikam nodarbojas ar matemātiku. Bet viņiem [t.i. darba devējiem] tas nav jāzina.” (7) Zīmējumu *temats* savukārt ir Pētera iekšējā vajadzība risināt neatbildamo jautājumu – „No kurienes tad bija radies viss tālaika ļaunums?”

16 gadu vecumā Laura ar māti un nedaudz vecāko māsu Mariju nonāk Sibīrijā. 1941. gada 14. jūnija rītā ģimeni apcietina lauku mājās, nogādā Siguldas stacijā. Māte izsauca – „Lopu vagoni. – Te būs kāda kļūda. Kas te notiek?” Uzvalkotais pavadonis sarkastiski atnirdz: „Šis ir lopu ekspresis. Pirmās klases vagoni līdz pašai Tomskai. Kāpiet iekšā!” Tēvs arī ir iekļuvis vagonā ar sievietēm un bērniem, vienīgais vīrietis, bet – šķiet,

⁴ Grāmātā Lauras stāsts ir teksta veidā četros fragmentos, ar Mīkus Dunča grafiskām ilustrācijām.

mātes neapķērības dēļ – tiek no vagona izrauts. „Tad tēvs pūli pazuda, un meitene viņu vairs neredzēja.” (140-2). Trīs nedēļu ilgajā piespiedu ceļojumā Laurai daudz, ko domāt. „Varbūt visa latviešu tauta jau gadiem ilgi sēdēja šajā vilcienā?” Laura prāto ... vai arī krievi? ...sargi? ...čekisti? ...partijas sekretāri? ...ģenerāļi? ... „Varbūt Hitlers un Staļins? Vai viņi šai pasaulē būtu vienīgie brīvie cilvēki, kas pēc savām iegribām pārvalda miljoniem dzīvību? Neskaiti un neaizskarami, stāvot pāri visam? – Bet ja nu arī tā nebija patiesība? Varbūt arī Hitleram un Staļinam šķita, ka viņus rauj līdzī strauze, vareņāka par pašiem un nekontrolējama? ... Un tad pār Lauru pēkšņi nāca apskaidrība. Meitene pasmaidīja ... rūgtuma pilns smaids – tur pēdējos kilometros pirms Krasnojarskas. – ‘Ko tu smaidi?’ – Marija jautāja. – [Laura atbild:] ‘Mēs esam brīvi. Ne vairāk, ne mazāk kā visi pārējie.’ ... Ja arī tā gluži nebija patiesība, viņai vajadzēja tam ticēt – vajadzēja vēl ilgus gadus.” (148)

Meiteņu māte nomirst bada nāvē 1943. gadā. Pēc četriem gadiem māsas padzird baumas, ka esot droši atgriezties Latvijā, un viņas *paslepšus* to izdara. Laura pastāvīgi raizējas par čeku, tomēr dzīve pamazām atgūst normālu ritmu. (24) Viņa atsāk iet skolā, satiek kādu puisi – Edgaru. Lasītājs var tikai nojaust, ka varbūt Edgars ir Pētera vectēvs. (281) Tēvs un Pēteris nes Lauras dzimto uzvārdu Ostbergs. Bailēs no čekas un jaunas apcietināšanas un izsūtīšanas, Laura 1949. gada pavasarī pati izbēg no Rīgas atpakaļ uz Krieviju kā „brīva” PSRS pilsoņe (ar mapīti ar skolas liecībām un labas uzvedības un politiskas uzticamības atestātiem no 2. vidusskolas direktora somā) – pirms viņu apcietinātu un izsūtītu atpakaļ uz Sibīriju otrajā lielajā deportāciju vilnī. (Tā notiek ar mūsu Mariju, viņa tad Krasnojarskā nomirst un atdusas blakus mātei.)

Brīvība nebrīvībā

Kā Pētera Ostberga, tā Toma Kreicberga aizrautīgais *Lopu ekspresis* apraujas pēkšņi – *stāsta vidū*. Laimīgā kārtā, grāmatai ir divu lappušu *Post scriptum* – kas vismaz kaut cik apmierina lasītāja nemieru – *kas notiek ar Lauru!?* Mēs uzzinām, ka Laurai vēlāk ir bērni un labs un rūpīgs vīrs un ka viņai „patika sev apgalvot, ka viņa dzīvo dzīvi, kuru pati ir izvēlējusies.” Krasnojarskā Laura pabeidz

vidusskolu un „no visām studiju iespējām” izvēlas Dzelzceļa transporta inženieru institūtu Rostovā. „Ja kāds būtu jautājis, kāpēc, Laura atbildētu, ka institūts saviem studentiem katru semestri deva brīvbiļeti uz jebkuru galamērķi visā Padomju Savienībā. Tā viņa varēja paretam slepeni apciemot Rīgu un Edgaru.” Pēc institūta pabeigšanas ar izcilību, viņa visu mūžu strādā Latvijas dzelzceļa sistēmā, eventuāli kā Rīgas Šķirotavas stacijas priekšniecība (332-4). Tā, lūk.

Sprīdītis Havanā

Ne mazāk atjautīgs ir otrais romāns – ar dullo nosaukumu *Havanas Kaķu karalis*. 16 gadīgais Ņujorkas vidusskolnieks Ričards Hāns jeb Riks Gutiérrez – pēc rakstura tas pats Toms Pīters Sprīdītis, ko jau pazīstam – šeit nedodas pasaulē meklēt laimi, bet gan saknes mātes dzimtenē. (Klusībā gan arī laimi – mīlestībā...) Rika vecāki, līdzīgi kā Pētera, ir dažādu tautību, uzauguši komunistu diktatūrās – tēvs Austrumvācijā, māte Kubā. Viņa pirms dažiem gadiem nomirusi, bet daudz rakstījusi un stāstījusi par savu dzimteni, kura vēl ir vecā diktatora Fidela Kastro valdīšanā.⁵ Māte Kubu atstājusi 1980. gada Marielas „laivu plūsmā” („Mariel boatlift”) – kas esot noticis pirms kādiem 30 gadiem. Tā kā Fidels Kastro valdīšanu brālim Raūlam nodeva 2008. g. februārī, varam secināt, ka Rika avantūra saistāma ar to pašu 2007. gadu, kad Pīters iepazīna Ņujorku un savu kubiešu draudzeni Kristīnu.

Toms Kreicbergs/Crosshill Kubā bijis vairākkārt, tur arī aizrāvēis ar „salsas” dejošanu, tagad pats arī mācot. Grāmatas pēcvārdā autors pastāsta par divām aizraušanām, kas iedvesmojušas sarakstīt *Havanas Kaķu karali* – Kuba un deja. Viņš uzskata sevi „alerģisku” pret izteiku – „tev nav iekšā tā, ko vajag” („you haven't got what it takes”). Ja kaut ko ļoti grib, tas jāpanāk ar „apsēstu” jeb „stūrgalvīgu” piespiešanos un neatlaidību – kaut tas prasītu dienas, mēnešus, pat gadus. Tā viņš iemācījies angļiski, tā panāca uzņemšanu fizikas plūsmā koledžā, kaut vidusskolā šai priekšmetā bijis neveiksminieks, tā iemācījies dejojot kubiešu salsu, kaut kā zēns bijis – „neveikls”.

⁵ Skaudrā simetrijā – kā Pētera Mammai pār lūpām bira – „Viņš strādās pie kapitālistu cūkām!” (15), tā Rika māte allaž sodījiesies – „tie komunistu cūkas!” (9).

Milēt salsu un meiteni Anu

Riku redzam kā iekšupvērstu, nūģīgu („geeky loner“, „nerdy me“) vieglā svara pusaudzi, jo dāsni apveltītu ar izdomu – ko tas veikli pielieto gan sabiedriskā prestiža starp klasesbiedriem, gan sava finansiālā stāvokļa uzturēšanai. Riks izvēlas lietot mātes dzimto uzvārdu Gutiérrez, kopš kāds klasesbiedrs atklāja un pavēstīja tālāk, ka Hahn vāciski nozīmē „gailis“, kam angļu valodā („cock“) piedauzīga pieskaņa. Rika hobijs un reizē ieņēmumu avots ir video māksla internetā ar kaķu motīvu, kam izrādās ir komerciāls pieprasījums – ar katru skatītāju klikšķi ierīpinot viņa kontā pa summiņai no reklāmu sponsooriem. Ar to (arī skolā) ieguvis palamu „That Cat Guy“ („tas kaķu čalis“), par ko viņš nebūt neskumst.

Riks trimdas kubiešu un Ņujorkas latīņamerikāņu „salsa“ mūzikas un deju kultūrā iesaistās – un aizraujas – pusaudža krīzes brīdī, un caur to satiek portorikāņu meiteni Anu. Abi sadejo, kopā uzstājas – un Riks Anā līdz ausīm iemīlas... Anai viņš arī patīk – kā deju partneris, kā palīgs viņai uzstādīt interneta vietni viņas filmēšanas hobijs un kā labs draugs – bet ... ne tālāk. Kad Riks to uzaicina vasaras brīvīdā doties uz Kubu – dejojot salsu, filmēt, iepazīt Kubu, apciemot viņa mātes radus – Ana piekrīt, abu jauniešu vecāki arī piekrīt, un tie nonāk Kubā. (Rika slepenā cerība – laime mīlētībā ar Anu – tomēr nesekmējas ...)

Ar Anu pietajās debesīs

Kubā piedzīvojumu netrūkst – tie varētu būt viela Džeimsa Bonda žanra filmai. Situācijas Rika radu vidē varēja tikpat labi būt norisinājušās *Intūrista* laikā Rīgas Purvciemā vai Imantā. Salsas apmācības, kulminējoties ar piedalīšanos konkursā ar pašu Fidelu skatītājos, ir pacilājošas. Saskare ar mātes radiem un viņas senu jaunības mīlestību piesaista drūmās „MININT“⁶ (Kubas čekas) interesi,

⁶ Ministerio del Interior – Iekšlietu ministrija

izraisot atjautīgu pagrīdes operāciju. Apbižojot „MININT“ modrību, to ar savu datorzinīgumu sekmīgi izved interneta kaķu vietnes saimnieks Riks. Kad ziņa par viņa veikumu slepeni iziet pasaules tīmeklī, „kaķu čalis“ kļūst „Havasas Kaķu karalis“, un rudenī abus jauniešus kā varoņus Kenedija lidostā, ar īstu „ballīti“ parkotavā, sagaida un sveic skolasbiedri un salsas draugi.

Kā beidzās Rikam ar Anu? Pēdējā lappusē lasītājam pavid tā kā mazs cerības stariņš ... Draugi tiem uzgavilē un prasa, lai viņi tiem nodejo priekšā – „parādiat, ko esiet iemācījušies!“ – „Mēs abi dejojām ... Mēs dzirdējām viņu ‘ū!’ un ‘jē!’ un ‘wepas!’“, bet es jutots, it kā mēs tur atrastos divi vien – tajā JFK garāžas pietkājā stāvā.“ – Un noslēgumā – „Varbūt esmu savtīgs, bet ar visu nav jādālās. Arī, ja tu esi Havasas Kaķu karalis.“

Toms Kreicbergs/Crosshill

Toms Kreicbergs/Crosshill *Laimīgās zemes* Latvijas skatuvē ir uznācis uz palikšanu – arī ja viņa nemiera gars to reizēm atkal aizved nez' kur vēl pasaulē. Kosmopolitiskais skatījums šo nacionāli iestādītu lasītāju reizēm arī satracina, vietām gribas aizrādīt, oponēt – bez cilvēktiesībām ir arī apdraudētas tautas, apdraudētas valodas un apdraudētas kultūras tiesības! Jaunais censonis savus priekšstatus par dzimteni, savu izcelsmi, cilvēci un pasauli vēl veido, meklē ceļus. Jo spilgti jau izceļas vairākas pamatvērtības – taisnīgums, respekts pret līdzcilvēku dažādībām, ģimenisko sakņu nozīme,

garīgo vērtību, arī kaislību, priekšroka pār materiālām vērtībām, varbūt arī aizmetnis patriotismam.

Juris Šlesers

JG redakcijas loceklis Dr.med. Juris Šlesers dzīvo Bostonā, raksta apceres un recenzijas par nemedicīniskiem tematiem kopš 2006. gada.

⁷ Kubiešu cildinājuma sauciens.

AIZ ŠIEM VĀRTIEM VAID ZEME

Kārlis Kangeris, Uldis Neiburgs, Rudīte Vīksne, *Aiz šiem vārtiem vaid zeme. Salaspils nometne 1941-1944*, Lauku Avīze, Rīgā, 2016. 432 lpp.

Braucot pa lielceļu starp Rīgu un Ogrī ceļa malā vēl joprojām redzams uzraksts aicinot apmeklēt memoriālo ansambli Salaspils nometnei *Aiz šiem vārtiem vaid zeme*. Memoriāla apmeklējuma laikā 1971. gadā, gide stāstīja, ka padomju armijai ienākot nometne bijusi nopostīta un nekādas materiālas liecības nav pāri palikušas. Bet tā gluži nebija. Grāmatā 14 lappuses aizņem lietoto avotu un literatūras saraksts, un 73 lappusēs apskatāmi dokumentu un citi fotoattēli. Lietu vienkāršojot līdz minimumam, bija vācu avoti, padomju avoti, Latvijā saglabātie dokumenti, un cilvēku liecības. Padomju laikā tiesāja Salaspils nometnes bijušos celtniekus, sargus un citus darbiniekus. ... *uzskatāmi redzamas divas padomju drošības iestāžu pieejas: pirmajā gadījumā – pēc iespējas ātrāk notiesāt, ... otrajā – mērķtiecīgi organizēt paraugprāvu.* (39) Pirmajā gadījumā Salaspils nometnes komandanta palīgam U. Sēlim, otrajā nometnes būvdarbu vadītājam M. Kačerovskim. Mazāk zināms ir tas, ka pēc Latvijas reokupācijas padomju režīms repre-

sēja daudzus bijušos Salaspils ieslodzītos. Tādi apzināti 42. (36) Pēc tiesas prāvām palika dokumenti un liecības. *Tagad nav iespējams noteikt, cik bieži liecinieki bija spiesti parakstīt izmeklētāja versiju. Zinot, kādas metodes izmeklētāji bieži lietoja, lai dabūtu no apsūdzētā nepieciešamo liecību, var izteikt pieļāvumu: liecinieki tika šantažēti un labi apzinājās, ka nepakļaujoties arī paši var atrasties uz apsūdzēto sola.* (38) Šīs liecības kopā ar vācu Reiha, vietējiem Drošības policijas un SD dokumentiem, ieslodzīto atmiņām, vēstulēm, un vēl daudz cita var radīt iespaidu, ka ... *par Salaspils nometni pieejami pietiekami daudzi dokumenti, ... Diemžēl tas tā nav ... vienmēr vai nu trūkst dokumenti, vai tie grūti iegūstami ... Tas padara uzdevumu – iespējami pilnīgi aprakstīt un izpētīt nometnes struktūru un norises tajā – ļoti grūtu, bet ne gluži neiespējamu.* (27) Bieži iegūtā informācija ir pretrunīga, un autori pūlas izsijāt to, kas ir vairāk, kas mazāk ticams, lai nonāktu pie sava aptuvena slēdziena.

Salaspils nometnes oficiālais nosaukums *Pašlašināts policijas cietums un darba audzināšanas nometne* reizē ir un nav atbilstošs tām funkcijām ko nometne izpildīja savā pastāvēšanas laikā – 1) *iznīcināšanas (nāves) nometne (1941. gada beigās - 1942. gada vidus); 2) darba nometne (1942. gada vidus - 1943. gada ziema); 3) tranzīta nometne (1943. gada ziema - 1944. gada rudens).* (75) Bet par šo iedalījumu nav vienprātības, un Salaspili izvairās tipoloģizēt. Iniciatīva, sākot ar nometnes celtniecību līdz administrācijai bija vācu, bet daudz kas bijis pašu ieslodzīto, lielā mērā latviešu ziņā. *Salaspils nometne bija pakļauta Drošības policijas un SD komandierim Latvijā ... R. Langem. ... klīda runas par Salaspils nometnes nodošanu Koncentrācijas nometņu pārvaldei. Šādu iespēju R. Lange novērsa, un Salaspils nometne līdz pat tās likvidēšanai palika viņa paša ... pārraudzībā.* (112) ... *celtniecības laikā par tās komandantu iecēla SS oberšārfireru R. Nikelu. Kā viņa tuvākais palīgs nometnē darbojās SS rotenfirers O.H. Tekemeiers ...* (113) *Nometnes ikdienas administratīvo darbu vadīja nometnes vecākais, kas nāca no pašu ieslodzīto vidus ... Nometnes vecākais kādu laiku bija ieslodzītais Fēlikss Gudakovskis, bet vēlāk nometnes iekšējo pārvaldīja Madonas nometnes latviešu SD darbinieki ...* (115)

Nometnē visiem, ieskaitot apsardzi, bija jābaidās no visiem. *Pat ja barakas vecākais gribētu noklusēt kādu pārkāpumu, vienmēr bija jābaidās, ka var atrasties kāds cits ieslodzītais, kurš par to ziņotu ... katrs domāja kā viņam izdzīvot konkrētajā brīdī ... Par sniegtajiem pakalpojumiem ziņotājs varēja tikt norīkots vieglākā darbā, saņemt konfiscētos pārtikas pienesumus ... Daži cerēja ... ātrāk nokļūt brīvībā.* (181)

Grāmata lielā mērā balstās uz anekdotiskiem atstāstījumiem. Par cilvēkiem parādās ziņas vācu laika dokumentos un tad vēl citu ieslodzīto raksturojums atmiņās vai tiesas prāvās. Ieslodzīto vidū pavid pazīstami vārdi, Viktors Neimanis, Ēriks Pārups, Konstantīns Čakste, Mintauts Čakste, Brūno Kalniņš, Ludvigs Sēja. Salaspils nometnes dokumentācija nav saglabājusies, tāpēc īpaši ievērojamas ir Artura Neparta liecības, kas nometnē uzturēja ieslodzīto kartotēku, un pēc tam par to ir rakstījis. (196)

Ģenerālis Rūdolfis Bangerskis atkārtoti mēģinājis panākt cilvēku atbrīvošanu no Salaspils. Viņam izdevies to panākt Mintauta Čakstes, un vēl sešu jauniešu, bet ne Konstantīna Čakstes gadījumā. (150-151) Ņemot vērā viņa lūgumus 1944. gada jūnijā Bolderājā, no soda nometnēs ieslodzītiem latviešu karavīriem saformēja 1. sevišķo uzdevumu bataljonu, ko nosauca kapteiņa Jāņa Meiera vārdā. Te citēsim no vēstures: *J. Meiers brīvprātīgi atstāja amatu Leģiona ģenerālinspektora štābā un pieteicās 1. un 2. sevišķo uzdevumu bataljona komandiera amatam, jo, kā jurists uzskatīja, labāk ir nelikumīgi karot nekā nelikumīgi kādu tiesāt.* (277)

Dramatisks piemērs nesakrītībai LPSR prokuratūras izvirzītajam apgalvojumam, ka *Salaspils vecajos garnizona kapos un koncentrācijas nometnēi tuvajos iecirkņos praktiski ne mazāk par 7000 padomju bērnu liķu ...* (243) ir autoru slēdziens: *... Salaspils nometnē kopumā nebija 7000 bērnu ... tāpat bez pierādījumiem ir apgalvojums par 3500 litru asiņu, kas paņemti no bērniem vācu armijas vajadzībām.* (244) Turpretī, *to, ka Salaspils nometnē 1943. gada sākumā ņēma asinis pieaugušajiem, ir apliecinājuši vairāki bijušie ieslodzītie. ... Asiņu ziedošanai izvēlējās spēcīgus vīriešus un tas notika brīvprātīgi. Donori saņēma papildu ēdiena de-*

Foto: LEITA, Evija Trifanova

vas un kādu brīvu dienu no piespiedu darbiem ... vispirms noteica asinsgrupu un tad simbolu (piemēram, „A”) ietetovēja kreisajā rokā paduses augstumā ... Bērnu gadījumā rodas jautājums, kāpēc vācieši asinis ņēmuši nekontrolēti. Iepriekš nenosakot asins grupu ... (249)

Salaspils nometnē nonāca arī bērni no dažādām vācu „akcijām”, un ir arī dati par to kā tie tika izdalīti pa lauku saimniecībām īpaši ap Ikšķili, Ogresgalu un Rembati (255), aizvesti uz pareizticīgo klosteri Rīgā un bērnu nometni Dubultos. (245) Kara laika notikums mēs paši (šo rindu rakstītājas ģimenes locekļi) savā starpā ar Latvijas piederīgajiem pārrunājām tikai pēc daudziem gadiem. Tēva brāļa lauku mājas ir Rembates pagastā. Nesen brālēns minēja, kā pie viņiem atvests krievu zēns, un ar viņiem kopā sagaidījis kara beigas. Vēlāk, jau kā pieaudzis cilvēks no Maskavas atbraucis viņus apciemot. Šis stāsts nav grāmatā.

Noslēgumā (307-8) autoru uzdotie skaitļi aplēš minimumu un maksimumu ieslodzīto skaitam, cik no tiem miruši, tai skaitā arī bērni. Tie var būt mazāki nekā LPSR datus uzdotie, bet tomēr ir simtos un tūkstošos. Var tikai pievienoties memoriālā ansambļa nosaukumam *Aiz šiem vārtiem vaid zeme.*

Anita Liepiņa

Anita Liepiņa, aktīva sabiedriska darbiniece Toronto, Kanādā, ir JG redakcijas locekle.

AR MOZUS GRĀMATU MŪSDIENU PASAULĒ

Arno Jundze. *Bergs & relikviju mednieki*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2016. 351 lpp.

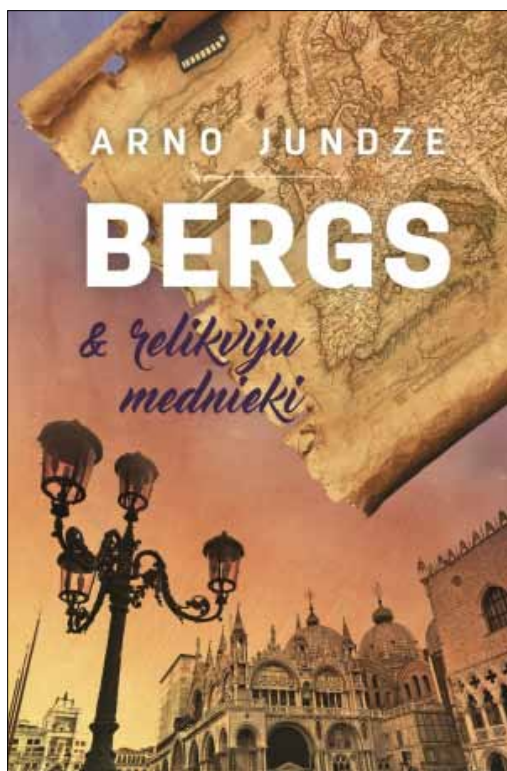
Atrašanās starp sapni un īstenību, starp vistrakākajām fantāzijām un rāmu ikdienas dzīves plūdumu – tik pretrunīgas bija izjūtas, lasot rakstnieka Arno Jundzes jaunāko romānu „Bergs & relikviju mednieki”. Sakausēt senus vēsturiskus notikumus un to atskaņas ar mūsdienu dzīves realitāti, atrast vienojošo Vatikāna mūkiem ar diviem jauniem latviešu cilvēkiem – lai to spētu, ir jābūt neapskaužamam fantāzijas lidojumam, un, kā secināms, izlasot grāmatu, Jundzem šāds talants piemīt. Ir pieredzēts, ka pasaulē šāda veida literāri darbi strauji gūst lielu popularitāti, to izdošanai parasti seko romāna ekranizācija, kas izpelnās ne mazāku ievēribu. Latviešu literatūra ar šī žanra darbiem lepoties nespēj viena iemesla dēļ – tādu pagaidām vēl ir par visam maz.

Kopš neatminamiem laikiem cilvēkam labpatīcis sevi uzskatīt par Visuma centru jeb „radības kroni”, kam atļauts ir pilnīgi viss – ne tikai radīt, bet arī iznīcināt. Cik gan perfekta

kļūtu dzīve, ja it visu varētu kontrolēt un ikvienu, kurš šķietami traucē, nobendēt! Viens no romāna varoņiem atzīst: *Man vispievilcīgākā šķita vadāmās zemestrīces ideja*. (181. lpp.) Lai to realizētu, nepieciešams īpašs ierocis. Lai savām fantāzijām gūtu apstiprinājumu, vēl vairāk – lai saprastu, kur ierocis meklējams, var izmantot pat Svētos Rakstus – 2. Mozus grāmatu. Jundze atgādina: *Ieroci Bībelē dēvē par Liecības šķirstu* (180. lpp.) un romānā modelē vienu no scenārijiem, kas varētu notikt, ja tas patiesi nonāktu cilvēka rokās. Vēsture atklāj, ka šādi mēģinājumi ir bijuši, turklāt ne viens vien un visi ar traģisku finālu, taču cilvēka dabā nav mācīties no citu kļūdām. Otrs mūžsenais vilinājums, kam autors savā darbā pievērsies īpaši, ir artefaktu meklēšana, kas veiksmes gadījumā to atradējiem nestu gan bagātību, gan slavu. Runājot tēlaini, te noder salīdzinājums ar maldugunīm – it kā bija, bet vairs nav. *Laikmetī mainās, baznīcas tiek pārbūvētas, bet relikvijas ir mūžīgas. Nevienas tās nemēģina apšaubīt, kaut gan reizēm varbūt arī pārbaudīt derētu*, – atzīst romāna galvenais varonis Ronalds Bergs (239. lpp.).

Var secināt, ka pirms romāna rakstīšanas autors ir citīgi studējis gan Svētos Rakstus, gan Latvijas un Eiropas vēsturi. Uzteicama ir Jundzes prasme atlasīt tādu materiālu, kas vēstures jautājumos pat visneizglītotākajam lasītājam liek „iedegties” izziņas kārē un aizrauties. Romāna varonis Harijs Blūms konstatē: *Latvijas vēsture, izrādās, slēpj tādus noslēpumus, ka dažs labs stāsts par svētajiem grāļiem, slepeniem ordeņiem un ko tik vēl salīdzinājumā ar to ir vistīrākās pupu mizas*.” (23. lpp.) Pēc recenzijas autora subjektīvā vērtējuma, interesantākās darba lappuses saistītas ar artefaktu medībām un spraiģajiem notikumiem Latvijas mazpilsētā Aizputē, taču lai līdz tiem nonāktu, jāizlasa gan drīz visa grāmata!

Neparasta ir grāmatas struktūra. Katru darba nodaļu autors sāk ar citātu no Svētajiem Rakstiem: tiek citēta Pirmā Laiku grāmata, 1. Samuēla grāmata, 2., 3., 4. Mozus grāmata un Jozuas grāmata. Tālāk līdzīgi kā mācītāja sprediķī seko plašs un vispusīgs darbības izklāsts. Romāna ģeogrāfija ir ļoti plaša – darbība notiek gan Rīgā un citās Latvijas pilsētās, gan Romā un Vatikānā, gan vēl citās vietās.

Recenzijas noslēgumā nedaudz vārdos par autora raito, vijīgo valodu. Šai ziņā Jundzes sniegums ir meistarīgs – mūsdienu lasītājam nemaz tik bieži neizdodas tikt pie teksta, ko sacerējis rakstnieks ar bagātu vārdu krājumu, plaši izmantojot dažādus normētās leksikas slāņus. Lasot darbu, var uzzināt, kas ir efods un artefakts. Arī t.s. „modes vārdi”, kas saistīti ar datortehniku, netiek noniecināti: „instalējās”, „apdeitojās”, „pārstartējās” (129. lpp.). Prasmi gaumīgi izmantot valodas bagātības, ieaužot sižetu raitā vārdu plūdumā, autors, šķiet, izslīpējis ilgākā laika posmā, to pilnveidojot ar katru nākamo grāmatu. Kaut vai šī iemesla dēļ vien ātrāk gribas sagaidīt nākamo Jundzes darbu.

Lāsma Gaitniece

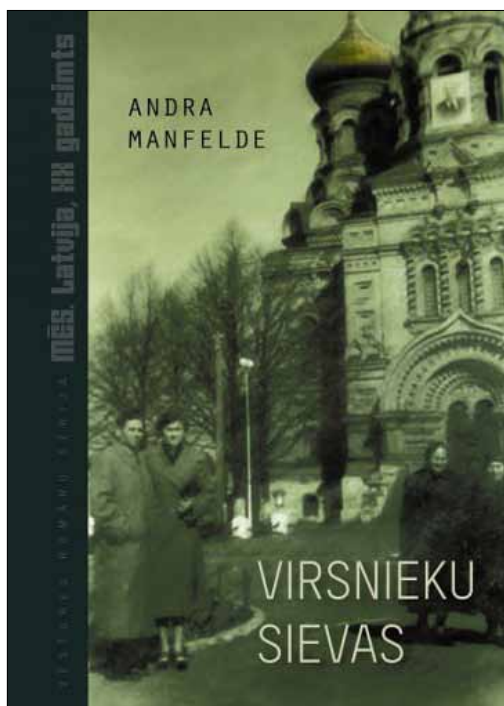
Par recenzenti skat. 33. lpp.

SIEVIETE KĀ SASISTS TRAUKS

Andra Manfelde, *Virsnieku sievas*. Rīgā: Dienas Grāmata, 2017. 255 lpp.

Vēsturiskais romāns ir kāda laikmeta liecinieks. To lapojot, lasot un pārlasot, rodas iespēja „paurķēties” pagātnē, uzzināt lietas, kas notikušas pirms laika nogriežņa, ko dēvē par tagadni. Ar šāda romāna palīdzību iespējams neklātienē „paviesoties” svešās vai arī gluži labi zināmās vietās – valstīs, pilsētās un pat konkrētās to apkaimēs (mikrorajonos). Taču tas pilnvērtīgi var notikt pie nosacījuma, ja autors pats, pirms sākt rakstīt, ir labi iepazinis vidi, apstākļus un laikmetu. Vēsturisko romānu rakstīšana uzliek atbildību, šis žanrs ierobežo daudz krasāk nekā citi.

Vēsturisko romānu sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts* (izdevniecība „Dienas Grāmata”) nācis klajā Andras Manfeldes darbs *Virsnieku sievas*. Romāna darbība galvenokārt noris pagājušā gadsimta 70. gados, Leonīda Brežņeva valdīšanas laikā, kad impērija, runājot tēlaini, atradās zenītā. Šo laika periodu savos darbos atspoguļojuši vairāki mūsdienu latviešu autori, taču atšķirīgais, kas Manfeldes darbu padara īpašu, ir rakstnieces izvēlēta darbības vieta. Tā ir Karosta – kara pilsētiņa, bijusī slēgtā zona, viena no Liepājas

apkaimēm, kas vēl aizvien, vairāk nekā 25 gadus kopš valstiskās neatkarības atgūšanas, daļai liepājnieku šķiet noslēpumā tīta. Autore to tēlaini dēvē par Liepājas „aklās zarnas piedēkli”. Izvēle nav nejauša – Manfelde romāna pēcvārdā atklāj, ka viņa Karostā dzīvojuši piecus gadus. Šis apstāklis arī mudinājis uzzināt ko vairāk par tās vēsturi un iedzīvotāju likteņiem.

Iespējams, īpaša interese lasīt šo romānu varētu būt liepājniekiem (bijušajiem un esošajiem). Lasīšanas momentā uzjundī atmiņas, kā tad toreiz, pirms turpat 50 gadiem, ritēja dzīve. Pilnas ielas militārpersonu. Uz Karostu varēja aizbraukt ar tramvaju. Komunālie dzīvokļi. Drausmīgi sadzīves apstākļi. Pustukši veikalu plaukti. Dzīvības ceļš. *Par dzīvības ceļu liepājnieki iesauca šoseju no Liepājas līdz Palangai. No leišiem veda desas, gaļu, kūpinātu un jēlu, pastētes un sierus.* (75. lpp.) Un, pāri visam, lielā tabu tēma – sekss. Savukārt, kas attiecas uz Karostu, īpaši, ja padomju laiki piedzīvoti vien īsu brīdi, lasītājam atklāsies „zili brīnumi”. Var gadīties līdzīgi kā recenzijas autorei, kura tikai pēc aptuveni trešdaļas darba izlasīšanas beidzot saprata, ka Matrožu klubs, kur 70. gados notika danču vakari, sporta spēles, kaušanās, dzeršana un vemšana, ir tā pati Liepājas Svētā Nikolaja pareizticīgo Jūras katedrāle, un darbā bieži pieminētā guba – Liepājas garnizona virssardze (t.s. Karostas cietums). Autore apraksti par to, kas savulaik šajās

sienās „darījies”, goda vārds, liek saķert galvu...

Jau romāna nosaukumā norādīts, ka tā centrā būs bijušās PSRS militārpersonu dzīvesbiedres. Virsnieku sievas. Lielākā daļa no viņām iebraucējas, bez latviešu valodas zināšanām. Sievas un meitas, kuras devušās līdzīvi saviem vīriem un tēviem uz impērijas rietumu galējo punktu pie Baltijas jūras. Šeit dzīve rit noslēgti, it kā Liepāja un latvieši atstātos tālu prom. Karostas pārtikas veikalos preču klāsts daudzveidīgāks, taču šie labumi paredzēti vien noteiktam kontingentam. Lai tiktu tiem klāt, jābūt „ieejas biļetei” – caurlaidei. Uz Karostas iedzīvotājiem – militārpersonām un viņu tuviniekiem – tas neatbilst: *PSRS armijas vajadzības aprēķina cita nodaļa*. (43. lpp.)

Nodrošinātas ar zināmām privilēģijām, taču vai tāpēc šīs sievas, dzīvodamas galējā impērijas punktā, jūtas laimīgas? Autores sniegtā atbilde, attēlojot vairāku sieviešu likteni, ir nepārprotama; to akcentē precīzs vērojums: *Nelaimīga sieva ir vīrieša lāsts. Pat ja dūre apturēs viņas kliedzienu, sievas izmisums samals ne slīktāk par kāpurķēdēm. Trāpīs pārāk vārīgā vietā*. (43. lpp.) Lai nemaldinātu recenzijas lasītāju, jāprecizē, ka romāna centrā attēloti triju sieviešu – kapteiņa meitas Valērijas un divu latviešu (mātes Ilgas un meitas Noras) – likteņi. Nespēja sakārtot dzīvi un maksā par jaunībā pieļautām kļūdām – tas šīs sievietes vieno. Autore vairākkārt izmanto salīdzinājumu ar sasīsto trauku, kas perfekti raksturo ne tikai Ilgas, bet visu trīs sieviešu likteni.

Tik dažāda dzīves pieredze un apstākļi, taču netrūkst arī vienojošā. Tās ir sāpes, pazemojums un izmisums nelietīga, melīga vīrieša dēļ. Autore Arsēniju raksturojusi vārdiem – „šekuma ģenerālis” (192. lpp.) Par baudu tiek maksāts ar „asins naudu”: vienai tas ir ārvalsts sakaru bērns, otrai – spontānais aborts, trešajai jeb šim ārvalsts bērnam – kriminālaborta mēģinājums. Nekādi nav izprotams, kādu apsvērumu vadīta, autore tik detalizēti attēlojusi spontānā aborta un kriminālaborta šausmas. Nedaudz māc šaubas, vai tiešām vēl 70. gadu vidū minētā manipulācija, kas darbā izklāstīta līdz sīkumam, bija iespējama mājas apstākļos? Un visbeidzot – ja

dzīvē tā notiek, vai par to jāraksta romānā? Turklāt tik smalki un detalizēti kā instrukcijā?

Lai precīzāk raksturotu laiku un vidi, romānā regulāri izmantoti krievu vārdi (tai skaitā daudz rupjību). Ja neproti valodu, grāmatas beidzamajās lappusēs jāmeklē tulkojums. Tas gan dots ne visiem krievu vārdiem, turklāt konstatējamas neprecizitātes – dažkārt nesaskan norādīto lappušu numuri (tekstā un skaidrojumos). Nereti izmantoti arī žargonismi (telņaska u.c.), taču bez nozīmes skaidrojuma.

Romānu lasīt vietumis ir apgrūtināši – tas bieži lietoto un autorei vien zināmo zemitu dēļ. Lasītājam nepieciešama prasme lasīt arī „starp rindām”, taču ko darīt, ja šīs prasmes nav? Teksts bieži šķiet jucekliģis, „samudzināts”, trūkst konsekvences. Piemēram, 168. lpp. ir norāde, ka Valērijas vecāki par meitas grūtniecību zina, savukārt 199. lpp. lasāms: *Viņa nevienam vēl neko nebija teikusi, tikai Arsēnijam. Arī mātei ne*.

Recenzijas noslēgumā vēlos vērst lasītāja uzmanību vēl kādai lietai. Andra Manfelde savā jaunākajā romānā izvēlējusies „iepīt” vēsturisku notikumu – par politiskā darba audzināšanas vadītāju – 3. ranga kapteini Valēriju Sabļinu, kurš 1975. gada novembrī Rīgas ostā sarīkoja bēgšanu ar kara kuģi „Storoževoj”, bet tika notverts, arestēts, tiesāts un nošauts. Pirms tiesas sprieduma sagaidīšanas viņš divas nedēļas turēts apcietinājumā Liepājas garnizona virssardzē Karostā. Šim vēsturiskajam notikumam veltītas vairākas grāmatas (pieejamas arī latviešu tulkojumā). Minētais atentāts gan notika ar **kara kuģi** (tā garums – 123 m; platums – 14 m; iegrimē – 7m), nevis **zemūdeni**, kā tas konsekvēnti apgalvots Manfeldes romānā. Šie abi vārdi nav sinonīmi! Tiša lasītāju maldināšana nebūtu pieļaujama.

Rezumējot secināms, ka grāmata *Virsnieku sievas* nav Andras Manfeldes labākais darbs. Iespējams tādēļ, ka vēsturisko romānu rakstīšana autoram uzliek zināmu atbildību, prasa specifiskas zināšanas.

Lāsma Gaitniece

Recenzijas pirmpublicējums – Latvijas laikrakstā *Kursas Laiks* 2017.23.II.

JAUNIZDEVUMU APSKATS

PAR LATVIEŠIEM CITVALODĀS

Austrāļieti **David Kerr** ir aizrāvis latviešu Arnolda un Pētera Jirgeņu dzīvesstāsts un viņš to ir pārveidojis grāmatā *Out of Latvia: The Son of a Latvian Immigrant Searches for his Roots. The story of Peter Jirgens*, stāstot par bēgļu gaitām un pirmiem gadiem Austrālijā, kā arī aprakstot Pētera riskanto ceļojumu uz Latviju 1980. gadā.

•••

Frāņu pētnieki **Selina Bajū (Céline Bayou)** un **Eriks Leburis (Eric Le Bourhis)** grāmatu *Latvieši (Les Lettons)* veidojuši kā sarunas ar Latvijas iedzīvotājiem, intervējot gan sabiedrībā pazīstamus cilvēkus (bijuši prezidente V. Viķe-Freiberga, rakstniece Marina Kosteņecka, bitenieks Jānis Sietiņšons u.c.), gan mazāk zināmus, gan pilsētā, gan laukos dzīvojošus.

•••

Astrīda Barbīns-Stahnke – autobiografisku atmiņu romāna trioloģija *How Long Is Exile* (Xlibris 2015, 2016) 1. daļa *The Song and Dance Festival*, 2. *Out of the Ruins of Germany* un 3. *The Long Road Home* saistošs dzīves ceļojums ar bērniības epizodēm, kas vijas no Priekules cauri Eslingenas Mazajai Rīgai līdz pat Amerikas videnei. Grāmata atrodama „Amazon” pasta tirgotavā.

DZEJA

Pēc profesijas juriste, **Māra Celmiņa-Rubīna** tomēr dzīvi velta dzejai un tās dažādām formām, klajā laižot savu otro grāmatu – haiku krājumu *Taureņi*.

•••

Annas pūra govs ir **Annas Auziņas** ceturtais dzejoļu krājums, kurā sakopoti un sakārtoti pēdējo sešu gadu laikā tapušie dzejoļi.

•••

Krājums *Dzīve mirkļu mainībā* ir pieredzējušās dzejnieces **Vēsmas Kokles-Līviņas** jau četrdesmitā grāmata.

PROZA

Vēstures romānu sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts* klajā laistais **Ingas Ābeles** romāns *Duna vēsta*

par 1949. gadu Rīgā, Sēlijā un Latgalē, stāstu veidojot caur Daugavu un cilvēku, un sugas rikšotāju likteņiem.

•••

Māra Svīre, atrodot savu mūžībā aizgājušā dzīvesbiedra **Vladimira Kaijaka** iesākto romānu, nolemj to pabeigt, un tā klajā nāk romāns *Vēstule*, turpinot rakstnieka iepriekšējā romāna *Meitene no nekurienes* varoņu gaitas.

•••

Romānu rakstniekam **Egilam Lukjanskim** šogad janvārī būtu palikuši 80. gadi, un šim notikumam par godu izdota grāmata *Rēta akmenī*, kurā iekļauti divi romāni *Rēta akmenī* un *Krievu leitnanta mīļākā*, kas abi atklāj līdzību ar sengrieķu traģēdijām.

•••

Jaunai rakstniecei ar pseidonīmu **Gabriela Cīrule** iznācis debijas romāns *Kritiens uz augšu*, un tas ir asprātīgs un dzīvespriecīgs sieviešromāns par nemainīgo notievēšanas tēmu, un ne tikai par to.

•••

Latviešu detektīvomāna radītājam **Andrim Kolbergam** ir arī citas aizraušanās, piemēram, vecu dzelžu kolekcionēšana un medības, un par tām viņš stāsta savā garstāstā *Bise un kapakmens*.

•••

Latviešu rakstnieču radīto detektīvomānu klāstu papildina divi darbi: **Dace Judina** turpina izmeklētājas **Annas Elizabetes** piedzīvojumus ironisko detektīvomānu sērijas septītajā grāmatā *Ceturtais kauliņš*, savukārt **Janas Veinbergas** romāna *Klavierkoncerts* varone meklē sava tēva pianista pāragrās nāves iemeslus.

•••

Vilkaču piedzīvojumi turpinās **Lindas Nemieras (Dreimanes)** fantāzijas romānā *Vilcenes stāsts*.

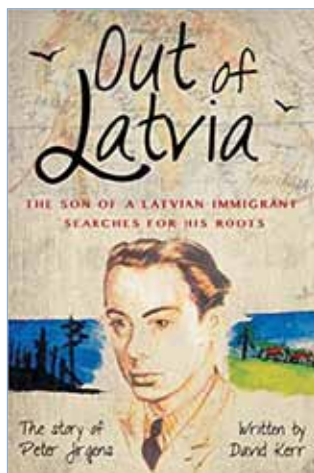
•••

Ilze Enģele romānu *Sektors 18-08* rakstījusi fantastikas žanrā, atainojot ideālistisku jauniešu pirmo saskarsmi ar pasauli.

•••

Jāņa Rokpeļņa romāna *Muzejs* darbība risinās 20. gs. 70. gadu pirmajā pusē un 21. gs. „liesajos gados”, detektīvistāsta sižetam savijoties ar pastaigām mākslas druvās.

•••

Rihards Bargais nebaidās no provokācijām un diskusijām, un viņa jaunais romāns *Plikie rukši* tādās noteikti izsauks. Grāmata aizsākas tagadnē un turpinās autora personīgā skatījumā uz 20. gs. 90. gadiem, atjaunotās Latvijas sākumu, Trešo atmodu, padomju Latvijas sadzīves kurioziem un stereotipiem.

•••

Mākslinieka **Andra Bērziņa** pirmais romāns *Visuma vērpēji* pierodot „divainās literatūras” (*weird fiction*) žanram.

DAŽĀDA SATURA

Melānijas **Vanagas** *Veļupes krastā* sēriju turpina **Ninas Marno** trīs stāstu izlase *Tas viss ir bijis*, aprakstot cilvēku dažādus likteņus kara laikā.

•••

Leldes Stumbres biogrāfiskais romāns *Maija, Cher Ami!* veltīts izcilajai tulkotājai, dzejniecei, filozofei, bohēmistei, brīvmāksliniecei, disidentei jeb brīvdomātājai Maijai Silmalei, arī „francū grupas” dalībnieci, par ko nepamatoti tika notiesāta uz 10 gadiem labošanas darbu kolonijā Taišetā, Sibīrijā.

•••

Par kuplās Spridzānu dzimtas likteņiem Latvijas 100 gados var lasīt **Birutas Eglītes** grāmatā *Ceturtais bauslis*.

•••

Intas Rogenbukas grāmata *Vidzemnieku uzvārdi* ir viens no plašākajiem līdz šim publicētajiem pētījumiem, kas veltīts uzvārdu došanai Latvijas lielākajā kultūrvēsturiskajā novadā - Vidzemē.

•••

Žurnālists un satīriķis **Andris Briedis**, pazīstams arī kā aforismu meistarš, savus novērojumus sakopojis aforismu krājumā *Dzīve ir spēle*.

•••

Igaņu izcelsmes pētnieks, žurnālists un tulkotājs, latviešu kultūras popularizētājs Igaunijā **Hanness Korjuss** grāmatā *Ludzas igauņi: Zemes dieva tauta* vēsta par igauņiem, kas bija Vitebskas guberņas Ludzas apriņķī dzīvojoša katoļticīgo Latvijas igauņu etniskā grupa un par kuriem liecības saglabājušās vietvārdos, teikās un pasakās.

•••

Izdevniecība *Lauku Avīze* laidusi klajā **Ģirta Valda Kristovska** grāmatu *Ielauzties NATO*. Grāmata ir atskats uz Latvijas valsts veikumu aizsardzības un ārlietu jomā vairāk nekā piecu

gadu garumā, lai panāktu Latvijas iestāšanos NATO 2004. gadā. Ģirts Valdis Kristovskis bija aizsardzības ministra amatā no 1998. līdz 2004. gadam.

•••

Bērnu grāmatu ilustratores **Ilses Plūmes** un amerikāņu rakstnieces **Sally Sanfordas** stāsts *Henry and the Huckleberries* par amerikāņu rakstnieka Torou (Thoreau) un Valdenas ezera transcendentālistiem kā bērniem. Pēc skaita tas jau ir 17. Ilses ilustrētais grāmatas opus.

TULKOJUMI

Grāmatu ilustratora un autora Alberta Kronenberga (1887-1958) zīmējumi pievēršusi **Jukas Rislaki** uzmanību un savu jaunāko grāmatu *Vilki, velni un vīri* viņš ir veltījis mākslinieka dzīvei un daiļradei (no somu val. tulk. Anna Žigare).

•••

Somu rakstnieces **Sofi Oksanen** jaunais romāns *Norma* vienlaikus ir gan mātes-meitas attiecību stāsts, gan kriminālromāns, gan mazliet sirreāls ieskats mūsdienu realitātes skarbakājās izpausmēs (tulk. Gunta Pāvola).

•••

Lietuviešu-amerikāņu rakstnieces **Rūtas Šepetis (Ruta Sepetys)** jaunākais darbs *Jūras sāļums (Salt to the Sea)* (tulk. Silvija Brice) ir brīnišķīgs romāns par mīlestību, cerībām un cilvēcību, kurā līdztekus vēsturiskiem faktiem vietu raduši arī izdomāti varoņi.

•••

Bilingvālā antoloģijā *12 dzejnieki no Krievijas* sakopoti gan oriģinālie teksti krievu valodā, gan atdzejojumi, ko veikuši 11 mūsdienu latviešu dzejnieki.

•••

Spāņu dzejnieka, Nobela prēmijas laureāta **Huana Ramona Himenesa (Juan Ramón Jiménez)** bilingvālo dzejas izlasi *Dzeltenais aprīlis* atdzejojātājs Leons Briedis raksturo kā iekšēju monologu, dvēseles grēksūdzi jeb pašiedziņināšanos.

•••

Bijušais izlūkošanas virsnieks, rakstnieks un padomju militārisma analītiķis **Viktors Suvorovs** grāmatā *Spiegošanas pamati* (tulk. Jānis Kalve) apgalvo, ka spiegi bez darba nekad nepaliks.

Apskatu sagatavoja Vita Gaiķe, Anita Liepiņa un Maija Meirāne

Miervaldis Polis. *Sapņojums*. 1982. Kartons, eļļa. LNMM kolekcija

Par mākslinieku skat. Dainas Auziņas rakstu 36. lpp.

LABVĒLI

Zīm. Agnese Matisonē

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500 = €471)

Voldemārs un Irēne Aveni
Nikolajs Balabkins
Sigurds Brivkalns
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Oļģerts Cakars
Rīta Drone
Šellija Ekmane
Andrievs Ezergailis
Līga Gaide
Rīta Gāle
Andrejs un Ilona Ķīse
Didzis Liepiņš
Guntis Liepiņš
Arturs Neparts
Andrejs Ozoliņš
Jānis Peniķis
Juris Petričeks
Ilze Plaudis
Andris Priedītis
Kristīna Putenis
Māris Roze
Jautrīte Šaliņa
Ilgvars Šteins
Juris Ubāns
Kārlis Vasarājs
Lilita Zaļkalne
Lilija un Manfreds Ziverts
Amerikas Latviešu apvienība
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Latviešu Rakstnieku apvienība
ANONĪMI – 2

S U D R A B A (\$100 - \$499)

Anna un Sandors Abeni
Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Andrejs Baidiņš
Igoris-Ivars Balodis
Ilgonis Bērsons
Evarists Bērziņš
Wilma Teness un Uģis Bērziņš
Maija Bišmanis
Uldis Blukis
Valda Bolis
Vilma Bolšteins
Ilze Bregzis
Jānis Brežinskis
Laila un Pāvils Cakuli
Māra un Ojārs Celles
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Gundega Dāvidsone
Aina Dravnieks
Jānis Eglītis
Ligita Galdiņa
Esmarelda Gaiķe
Lelde Gilman
Uldis Grava
Richards Grigors
Lolita Gulbis
Voldemārs Gulēns

Valda Gustavs
Maija Hinkle
Vija Ilziņa
Ingrīda Jākobsonē
Dzintra Janavs
Laima Kalniņa
Tija Kārkle
Fred A. Keire
Gundars Keniņš Kings
Dace Kezbers
Mirdza Krastiņa
Egils Kronlins
Ruta Kupce
Kazimirs Laurs
Ieva Lerchs
Valda Lēvenšteina
Maruta Lietiņa-Ray
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Jānis Lindbergs
Vija Moore
Lalita Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Guna Mundheim
Valters Nollendorfs
Ausma Matcate-Nonācs
Juris un Silvia Orles
Jānis J. Pirktiņš
Gundars Plavkalns
Guntis un Māra Plēsumi
Vilis M. Plinte
Vaiva Puķīte
Ieva Puris
Ausma Rabe
Velta Reimanis
Jānis M. Riekstiņš
Jānis Rogainis
Helmi Rožankovska
Gerda Roze
Astra un Andris Rozes
Mārtiņš Saulespurēns
Juta Savage
Alfreds R. Semeiks
Aina Sikсна
Maija un Juris Šleseri
Ojārs un Zīnta Sovers
Ilona un Raimonģs Staprāni
Irina un Dailons Stauvers
Rasma Stelps-Kiršteins
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Maksims Strunskis
Biruta Sūrmāne
Miķelis Svilāns
Tupešu Jānis
Lauma Upelniēks Katis
Dagmāra Vallena
Pāvils Vasariņš
Zigrīda Vidners
Aivars Vilemsons
Maija Vītola
Rasma Vītola

Vilis Vītols
Maruta Voitkus-Lūkins
Zigfrīds Zadvinskis
Irma Zālīte
Māra Zandberga
Modris un Gita Zandbergi
Ģirts Zēgners
Aija Zommers
Gunars Zvejnieks
Kārlis Zubeckis
Amerikas Latviešu Tautiskā
savienība (ALTS)
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S (līdz \$99 = €93)

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Adolfs Avens
Vilnis Baumanis
Aija Bjornson
Andrejs Brošs
Jānis Dimants
Lidija Dombrovska Larsena
Lauris Eglītis
Ligita Evans
Edīte Franklin
Dace Frišs
Marta Grinberga
Ilga Harrington
Silvija Jones
Liena Kaugara
Ojārs Krātiņš
Tija un Maigonis Krūmiņš
Indulis Lācis
Jānis Langins
Dagmāra Lejnīeks
George Liepiņš
Ieva Liepkaula
Modris Morozovs
Ilze Mueller
Agate Nesaule
Baiba Ozola
Andris un Māra Padeģi
Lilija Pencis
Rita Podnieks
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Vitolds Rācenis
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Silvija Rūtenberga
Gunņa Semba
Ilze Šimāne
Eleonora Šturma
Olga Taylor
Linda Treija
Leo Trinkuns
Aina Urdze
Eva Vidner
Māra Viksniņa
Astra Zemzars
Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Galvenais redaktors:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com
Telefons 413-732-3803; 413-519-8266

Mākslas redaktore:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com

Redakcijas kolēģija un konsultanti:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Uldis Matīss,
Maija Meirāne, Sarma Muižniece Liepiņa,
Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Saimniecības vadītāja:

Tija Kārkle
15409 NE 4th St., Lot 50B
Vancouver, WA 98684, USA
tijalaura@comcast.net

JG mājas lapa: <<http://jaunagaita.net>>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Atsevišķa *JG* numura cena: USD 10 = EUR 9 = CAD 14 (sākot ar nr. 264)

Rīgā Jāņa Rozes veikalos, NicePlace un LOM krietni lētāk. Bibliotēkās par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

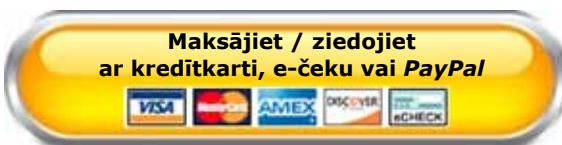
Visās valstīs vienādi, atbilstoši pastāvošajam valūtas kursam:

1 gadam: USD 39 EUR 37 CAD 52

2 gadiem: USD 76 EUR 72 CAD 102

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei, uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*
Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ
<<http://jaunagaita.net>> nospiežot pogu:

JAUNO GAITU VARAT ARĪ PASŪTĪT NO MŪSU PĀRSTĀVJIEM CITĀS VALSTĪS:

LATVIJĀ (maksājumi euro valūtā)

Māris Brancis
O. Kalpaka iela 28
Jelgava, LV-3001
e-pasts: <maris.brancis@inbox.lv>
Bankas konts: Swedbank LV28HABA000130A213871
Personas kods - 210147-10007

Citurozoni (maksājumi euro valūtā)

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna, S-170 78, Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@tele2.se>
Bankas konts: Nosaukums „Ad Notam“
BIC code - NDEASESS
IBAN number - SE32 9500 0099 6018 0766 9708
Īpaši ZVIEDRIJĀ:
Pasta tekošais rēķins: Nosaukums „Ad Notam“
Postgiro konto nr 76 69 70-8

AUSTRĀLIJĀ (maksājumi Austrālijas valūtā)

Imants Līcis
Sīdnejas latviešu biedrības grāmatnīca „Rīga“
P.O. Box 457
Strathfield, NSW 2135
Tel.: 02 9744 8500; Mob.: 0405 013 575
e-pasts: <slb_riga@bigpond.com>

LITERATURE

Indra Gubiņa presents five recent poems. Gubiņa has authored many books and contributed prose and poetry to *Jaunā Gaiņa* for over 60 years. ●●● **Agnese Rutkēviča** shares selections from her yet to be published collection *Prombūtnes* (Absences). She works as a playwright/actress in Latvia and Lithuania. ●●● We present seven poems of **Emily Dickinson**, almost universally considered to be one of the most significant of all American poets, in English and in Latvian translation. The translator **Kārlis Vērdiņš** is a poet and literary critic in Latvia, currently at Washington University in St. Louis, Missouri. ●●● Historian **Mirdza Kate Baltais** pays poetic tribute to Solveiga Miežīte (1937-2015), a professor of psychology at the University of Toronto and at the University of Latvia. ●●● **Benita Veisberga**, author of many books and publications and a perennial contributor to *Jaunā Gaiņa* offers her personal musings and recollections in "Pieraksti" (Notations). Included are photos of paintings by her husband **Ēris** (Ervīns Antons, 1921-2001). ●●● Poet/translator **Uldis Bērziņš** reflects on his collaboration with poet Knuts Skujenieks in translating an anonymous 13th century epic poem, *The Tale of Igor's Campaign*, from Old East Slavic to Latvian. ●●● "The Saddest Face in the Whole World" is a short story about a painful experience in child rearing, cheerfully told. The author, **Sabīne Košeļeva** lives in Latvia and recently published her first novel. ●●● **Lāsma Gaitniece**, née **Ģibiete** shares an account of a young couple heading out from the city to a parental country home on Midsummer Night. Gaitniece is a doctoral student and language instructor at Rīga Technical University. She regularly contributes book reviews, including two in this issue. ●●● Author/publicist **Otto Ozols** expresses optimism about the rebirth of a Latvian ethos in contemporary Latvian literature, but warns that this may not be sustainable in the long run.

VISUAL ART

Art historian **Daina Auziņa** of the Latvian National Art Museum describes an exhibit

of **Miervaldis Polis** at the newly renovated National Art Museum in Rīga. Polis is a multifaceted artist, given to photorealism and trompe l'oeil as well as performance art. Photo-reproductions of three of the works displayed in the exhibit are on pages 54, 63, and 75. ●●● Art editor **Linda Treija** reviews an exhibit by **Ilmārs Rumpēters** in Rīga, Latvia. Rumpēters reigned for many years as *Jaunā Gaiņa's* art editor, producing many of its dazzling covers. The four exhibited paintings are reproduced on pages 1, 5, 15 and 38.

HISTORY AND ACTUALITIES

The fourth installment of **Madara Eversone's** meticulously researched history of the Latvian Soviet Writers Union (1956-1959) looks into the effects of the so-called "national communist thaw" on official attitudes toward pre-soviet literature. Eversone is affiliated with the University of Latvia Institute of Literature, Folklore and Art. ●●● **Agris Dzenis**, a historian at Kandava Regional Museum in Latvia, writes that the ritualistic feasts of the ancient Balts were more important to them than prayers, sacrificial offerings or any other form of magic. ●●● The section "In a Few Words" highlights recent Latvian cultural events in Latvia and in the diaspora.

BOOKS

Bārbala Simsons reviews **Jānis Lejiņš's** historical novel *Vīriša sirds* (The Heart of Man). ●●● **Juris Šlesers** discusses the writings of **Toms Kreicbergs**, known as **Tom Crosshill** when writing in English. ●●● **Anita Liepiņa** comments on *Aiz šiem vārtiem zeme vaid* (Beyond These Gates the Earth Moans), by **Kārlis Kangeris** et al., a study of the Nazi concentration camp established in 1941 in Salaspils, Latvia. ●●● **Lāsma Gaitniece** reviews two historical novels, *Bergs & relikviju mednieki* (Bergs & the Relic Hunters) by **Arno Jundze**, and *Vīrsnieku sievas* (The Officers' Wives) by **Andra Manfelde**. ●●● We enumerate and briefly describe recently published books in the Latvian language as well as books about Latvians in other languages.